

KUADRI I REFERENCËS PËR KOMPETENCAT PËR KULTURË DEMOKRATIKE

Vëllimi 1

Konteksti, koncepte dhe modeli

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

KUADRI I REFERENCËS PËR KOMPETENCAT PËR KULTURË DEMOKRATIKE

Vëllimi 1

Konteksti, koncepte dhe modeli

*Opinionet e shprehura në këtë botim janë
përgjegjësi e autorëve dhe nuk
pasqyrojnë domosdoshmërisht politikën
zyrtare të Këshillit të Evropës*

Të gjitha të drejtat të rezervuara.
Asnjë pjesë e këtij botimi nuk mund
të përkthehet, të riprodhohet ose të
transmetohet në formë ose me mjete të
ndryshme elektronike (CD Rom, internet
etj.) ose mekanike, duke përfshirë
fotokopjimin, regjistrimin ose çdo sistem
tjetër që shërben për ruajtjen ose marrjen
e informacionit pa jejen paraprake me
shkrim nga Drejtoria e Komunikimit
(F-67075 Strasbourg Cedex ose
publishing@coe.int)

Fotot: iStockphoto.com

Kapakudhefaqësja: Departamenti
i Prodhimit dhe i Publikimit të
Dokumenteve (SPDP), Këshilli i Evropës

Council of Europe Publishing F-67075
Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-9573-0
©Këshilli i Evropës, Prill 2018
Shtypur në Këshillin e Evropës

Përmbajtja

PËRSHËNDETJE	7
PARATHËNIE	9
MIRËNJOHJE	11
HYRJE	13
KAPITULLI 1 – KONTEKSTI I KUADRIT	15
KAPITULLI 2 – KUADRI - ÇFARË ËSHTË DHE ÇFARË NUK ËSHTË	21
KAPITULLI 3 – NEVOJA PËR NJË KULTURË TË DEMOKRACISË DHE TË DIALOGUT NDËRKULTUROR	25
KAPITULLI 4 – RËNDËSIA E STRUKTURAVE INSTITUCIONALE	29
KAPITULLI 5 – BAZAT KONCEPTUALE TË KUADRIT	31
KAPITULLI 6 – NJË MODEL I KOMPETENCËS PËR KULTURË DEMOKRATIKE DHE DIALOG NDËRKULTUROR	39
KAPITULLI 7 – TREGUESIT-PËRDORIMI DHE QËLLIMET	61
PËRFUNDIME	67
FJALORI I TERMAVE KRYESORE	69
LEXIME TË MËTEJSHME	83

Përshëndetje

Ligjet dhe institucionet demokratike mund të funksionojnë me efektshmëri vetëm kur bazohen në një kulturë demokratike. Për këtë qëllim, arsimi është faktor kyç. Këto ishin përfundimet e Samitit të Tretë të Krerëve të Shteteve dhe të Qeverive të Këshillit të Evropës, i mbajtur në Varshavë në vitin 2005. Duke u nisur prej këtej, organizata jonë i vuri vetes detyrën të “nxiste dhe të zhvillonte kulturën demokratike tek qytetarët tanë”. Qëndrore në këtë detyrë është të sigurohen kushtet që të rinjtë të fitojnë njohuri, vlera dhe aftësi për të qenë qytetarë të përgjegjshëm në shoqëritë moderne, të larmishme dhe demokratike.

Që nga ajo kohë, shtetet anëtare kanë ndërmarrë një sërë nismash në këtë fushë. Ajo çfarë ka munguar në to, është vizioni i qartë dhe të kuptuarit e synimeve të përbashkëta në edukimin qytetar. Kuadri ynë i Referencës së Kompetencave për Kulturë Demokratike synon të mbushë pikërisht këtë hendek.

Sulmet e shumta terroriste të ndodhura në Evropë gjatë kohëve të fundit e bënë më urgjente nevojën për këtë kuadër. Arsimimi është një investim afatmesëm dhe afatgjatë për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe të radikalizimit, por koha e kërkon që puna të fillojë që sot. Në dritën e kësaj nevoje, modeli i kompetencave (i paraqitur në vëllimin 1 të Kuadrit) u mirëprit njëzëri nga Konferenca e Ministrave të Arsimit të Këshillit të Evropës, në sesionin e saj të 25-të, të mbajtur në Bruksel, në vitin 2016.

Kuadri i referencës është rezultat i një procesi të gjerë konsultimesh dhe testimi në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës dhe më tej. Ai bazohet në parime të përbashkëta për shoqëritë tona demokratike. Ai përcakton mjetet dhe aftësitë me të cilat duhet të pajisen nxënësit në të gjitha nivelet e arsimit, me qëllim që të ndjejnë përkatësinë sociale dhe të ndërtojnë kontributin e tyre pozitiv në shoqërinë demokratike në të cilën jetojmë. Përmes kësaj, ai u ofron sistemeve arsimore fokusin e përbashkët për veprimet e tyre, ndërkohë që respekton larminë e qasjeve pedagogjike.

Qëllimi i këtij Kuadri është të mbështesë shtetet anëtare në procesin e zhvillimit të shoqërive të hapura, tolerante dhe të larmishme përmes edukimit. Unë shpresoj që ata do të përqafojnë këtë mjet dhe do të përfitojnë prej tij.

Thorbjorn Jagland

*Sekretar i Përgjithshëm
i Këshillit të Evropës*

Parathënie

Cila është shoqëria në të cilën do të jetojnë nesër fëmijët tanë? Një pjesë e rëndësishme e përgjigjes së kësaj pyetjeje qëndron në arsimimin që ne u japim atyre sot. Arsimi luan rol thelbësor në ndërtimin e së ardhmes dhe pasqyron botën të cilën ne duam të përgatisim për brezat që do të vijnë.

Demokracia është një ndër tri shtyllat e Këshillit të Evropës dhe tek shtetet anëtare nuk duhet të ekzistojë dyshimi më i vogël se kjo shtyllë duhet të qëndrojë si themel për shoqëritë tona të ardhme. Ndonëse institucionet tona mund të jenë të qëndrueshme, ato do të mund të funksionojnë në mënyrë demokratike vetëm nëse qytetarët tanë do të jenë plotësisht të vetëdijshëm, jo vetëm për të drejtën e votimit, por edhe për vlerat që institucionet tona mishërojnë. Sistemet tona të arsimit dhe shkollat duhet të përgasin të rinjtë të bëhen individë aktivë, pjesëmarrës dhe të përgjegjshëm: shoqëritë tona komplekse, shumëkulturëshe dhe në zhvillim të pandërprerë nuk mund të bëjnë pa ta. Në prag të llogaritjeve kuantike dhe të inteligjencës artificiale është shumë më e rëndësishme që fëmijët tanë të pajisen me vlerat, qëndrimet, aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit që do t'i aftësojnë ata të marrin vendime të përgjegjshme për të ardhmen e tyre.

Si pikënisje për zhvillimin e Kuadrit të Referencës së Kompetencave për Kulturë Demokratike të Këshillit të Evropës ka shërbyer bindja se sistemet arsimore, shkollat dhe universitetet duhet ta bëjnë përgatitjen për qytetarinë demokratike si një ndër pikat kryesore të misionit të tyre. Kjo nënkupton që nxënësit duhet të dinë dhe të kuptojnë sfidat me të cilat përballen dhe pasojat që ato kanë për vendimet që ato marrin, për atë që ata duhet të jenë të aftë të bëjnë dhe cilat duhet të mos i bëjnë. Për këtë qëllim, ata kanë nevojë jo vetëm për njohuri, por edhe për kompetencat e duhura. Qëllimi i kuadrit është pikërisht të përcaktojë këto kompetenca.

Kuadri përbëhet nga tri vëllime.

Vëllimi i parë përmban modelin e kompetencave, të zhvilluar nga një ekip ekspertësh ndërkombëtarë, pas një procesi të gjerë kërkimi dhe këshillimi. 20 kompetencat janë ndarë në katër fusha: Vlerat, Qëndrimet, Aftësitë, Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të tyre. Ato shoqërohen me informacionin për kuadrin në të cilin u zhvillua ky model dhe për mënyrën e përdorimit të tij.

Vëllimi i dytë përmban strukturën në të cilën janë organizuar objektivat e të mësuarit dhe rezultatet për çdo kompetencë. Përshkrimi i tyre synon të ndihmojë edukatorët të zhvillojnë situatat e të mësuarit që do t'u japë atyre mundësinë të vëzhgojnë sjelljen e nxënësve në lidhje me çdo kompetencë. Ata janë testuar në shkolla dhe nga mësues të ndryshëm në 16 shtete anëtare.

Vëllimi i tretë ofron udhëzime për mënyrën e përdorimit të modelit në gjashtë kontekste mësimore. Kapituj të tjerë do të zhvillhen për këtë qëllim në kohën e duhur.

Kuadri ofrohet si mjet për të frymëzuar qasjet individuale të mësimdhënies së kompetencave për kulturë demokratike, që priren t'i bashkangjiten qëllimit të përbashkët. Megjithëse vëllimet nuk janë të detyrueshme për t'u përdorur në një mënyrë të caktuar, ato përbëjnë një të tërë koherente të cilën ne ua rekomandojmë edukatorëve ta njohin përpara se të vendosin për zgjedhjet e tyre.

Unë jam krenar t'ua paraqes Kuadrin e Referencës së Kompetencave për Kulturë Demokratike shteteve anëtare. Puna për të ka qenë një shembull përkushtimi, këshillimi dhe mendjeje të hapur. Unë shpresoj që shumë prej jush ta përdorin atë në atë frymë me të cilën ai është përgatitur: si një kontribut në përpjekjet për të bërë shoqërinë tonë të ardhshme, një shoqëri në të cilën fëmijët tanë të ndihen të lumtur.

Snežana Samardžić-Marković

*Këshilli i Evropës
Drejtor i Përgjithshëm për Demokracinë*

Mirënjohje

Ekipi i autorëve

Kuadri i Referencës së Kompetencave për Kulturë Demokratike u zhvillua nga Departamenti i Edukimit, në bashkëpunim me ekspertët ndërkombëtarë në vijim:

Martyn Barret

Luisa de Bivar Black

Michael Byram

Jaroslav Faltny

Lars Gudmundson

Hillegje van't Land

Claudia Lenz

Pascale Mompoin-Gillard

Milica Popovic

Calin Rus

Salvador Sala

Natalia Voskresenskaya

Pavel Zgaga

Departamenti i Edukimit i Këshillit të Evropës

Drejtori i Departamentit: Sjur Bergan

Drejtori i Divizionit të Politikave Arsimore: Villano Qiriaz

Menaxheri i projektit: Christofer Reynolds

Asistent: Mireille Wendling, Claudine Martin Ostwald

Mbështetja dhe asistenca

Për mbështetjen e tyre të fortë, Departamenti i Edukimit i Këshillit të Evropës është mirënjohës, në mënyrë të veçantë, ndaj:

- ▶ Josep Dalleres dhe Esther Rabasa Grau, Përfaqësues të Përhershëm të Principatës së Andorrës në Këshillin e Evropës në periudhën 2012-2017.
- ▶ Germain Dondellinger, Jindrich Fryc dhe Etienne Gilliard, Kryetarë të Komitetit Drejtues të Politikave dhe Praktikave Arsimore të Këshillit të Evropës nga viti 2012-2018.
- ▶ Ketevan Natriashvili, Zëvendësministër i Arsimit, Gjeorgji.

Projekti për të hartuar Kuadrin e Referencës së Kompetencave për Kulturë Demokratike është ndihmuar nga mbështetja aktive dhe financiare e ministrive të arsimit të Andorrës, të Belgjikës, të Qipros, të Republikës Çeke, të Gjeorgjisë, të Greqisë dhe të Norvegjisë.

Departamenti i Edukimit dëshiron të falenderojë edhe Qendrën Evropiane Wergeland dhe Institutin Ndërkulturor të Timishoarës për ndihmën e madhe që kanë dhënë për trajnimin dhe pilotimin.

Kontribute

Departamenti i Edukimit i Këshillit të Evropës u detyrohet personave të mëposhtëm për vlerësimin e çmueshëm dhe kontributin që kanë ofruar gjatë zhvillimit të Kuadrit të Referencës së Kompetencave për Kulturë Demokratike:

Erik Amnå, Mattia Baiutti, Léonce Bekemans, Cezar Bîrzea, Lavinia Bracci, Fabiana Cardetti, Marisa Cavalli, Aidan Clifford, Daniel Coste, Que Anh Dang, Leah Davcheva, Darla Deardorff, Miguel Angel García López, Ralf Gauweiler, Rolf Gollob, Fernanda González-Dreher, Richard Harris, Prue Holmes, Bryony Hoskins, Caroline Howarth, Ted Huddleston, Elene Jibladze, Andreas Körber, Ildikó Lázár, Rachel Lindner, Petr Macek, Julia Marlier, Guillaume Marx, David Muller, Natia Natsvlishvili, Oana Nestian Sandu, Reinhild Otte, Stavroula Philippou, Alison Phipps, Agostino Portera, Marzena Rafalska, Monique Roiné, Roberto Ruffino, Florin Alin Sava, Hugh Starkey, Olena Styslavska, Angela Tesileanu, Felisa Tibbitts, Judith Torney-Purta, Angelos Vallianatos, Manuela Wagner, Charlotte Wieslander, Robin Wilson, Ulrike Wolff-Jontofsohn, Fatmiroshe Xhemalaj.

Së fundi, por jo për nga rëndësia, Departamenti i Edukimit u shpreh falenderimet e veta të sinqerta mësuesve të shumtë, trajnerëve dhe drejtuesve të shkollave, të cilët pilotuan treguesit, për përkushtimin dhe bashkëpunimin e tyre.

Hyrje

Kuadri i Referencës për Kompetencat për Kulturë Demokratike (në vijim Kuadri) do t'u shërbejë edukatorëve në të gjithë sektorët e sistemit arsimor, në arsimin parashkollor, në arsimin bazë, të mesëm dhe në arsimin e lartë, pa lënë mënjanë arsimin e të rriturve dhe atë profesional. Kuadri ofron një qasje sistematike për ideimin e mësimdhënies, të të mësuarit dhe të vlerësimit të kompetencave për kulturë demokratike (KKD) dhe përfshirjes së tyre në sistemet e arsimit në mënyrë koherente, tërësore dhe transparente për të gjithë të interesuarit.

Thelbi i Kuadrit është një model i kompetencave që duhet të fitohen nga nxënësit nëse marrin pjesë në mënyrë të efektshme në një kulturë demokratike dhe jetojnë në paqe së bashku me të tjerët në shoqëri demokratike të ndryshme nga pikëpamja kulturore.

Botimet në lidhje me Kuadrin përbëhen nga tre vëllime¹. Vëllimi i parë fillon me një vlerësim të tablosë së Kuadrit dhe të punës së mëparshme të Këshillit të Evropës në lidhje me të, si dhe me disa porosi të rëndësishme për përdorimin e tij. Pjesa në vijim shpjegon konceptet dhe aspektet teorike që qëndrojnë në themel të Kuadrit. Këto shpjegime shoqërohen me një përshkrim të modelit, i cili ndiqet nga një hyrje për rolin e treguesve në këtë Kuadër. Vëllimi i parë mbyllet me një fjalor të termave kyç dhe me sugjerime për lexime të mëtejshme.

1. Përveç këtyre, ekziston një dokument më i hershëm, i cili përshkruan si u zhvillua vetë modeli i Kuadrit. Është me rëndësi për lexuesit që dëshirojnë të kuptojnë procesin e zhvillimit, logjikën e tij dhe hollësitë teknike të modelit, shih: Këshilli i Evropës (2016) Kompetencat për kulturë demokratike: të jetuarit së bashk si të barabartë në shoqëritë të ndryshme kulturore, Council of Europe Publishing, Strasbourg www.coe.int/web/education.competerences-for-democratic-culture

Vëllimi i dytë fokusohet në përshkrimin e hollësishëm të treguesve. Ai përshkruan mënyrën e zhvillimit dhe përmban listën e plotë të tyre.

Vëllimi i tretë ofron udhëzime për mënyrën e zbatimit të Kuadrit në sistemet arsimore. Ai fillon me tre kapituj që diskutojnë përdorimin e modelit dhe të treguesve në tre faza të planifikimit arsimor, në rendin e duhur të tyre: zhvillimi i kurrikulës, planifikimi i pedagogjisë dhe i vlerësimit. Ato ndiqen nga kapituj të tjerë që shqyrtojnë rrugët e zbatimit të tij në edukimin e mësuesve, të zbatimit të tij në kuadrin e një qasjeje mbarë shkollore dhe lidhjen e tij me trajtimin e çështjeve të mprehta shoqërore dhe politike, si për shembull qëndrueshmëria e shkollës ndaj radikalizimit që çon në ekstremizëm të dhunshëm dhe terrorizëm.

Modeli në Kuadër përshkruan me hollësi kompetencat, ndërkohë që treguesit sigurojnë mjetin për t'i bërë ato të përdorshme nga edukatorët. Modeli nuk imponon një organizim ideal, por konceptual të kompetencës, i cili mund të përdoret si pikë referimi nga përdoruesit e Kuadrit. Këta të fundit do të vendosin si ta përshtasin dhe ta përdorin atë në kontekstin dhe për qëllimet e tyre. Në vëllimin e tretë udhëzues, kapitujt përshkruajnë mundësitë dhe larminë e përdorimit të tij dhe u takon përdoruesve të vendosin për mënyrën më të përshtatshme për kontekstin e tyre.

Kapitulli 1

Konteksti i Kuadrit

Vlera dhe edukimi

Gjatë viteve të fundit edukimi është bërë gjithnjë e më shumë elementi qëndror në punën e Këshillit të Evropës për të zhvilluar dhe për të mbrojtur të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shtetin e së drejtës. Megjithëse këto parime janë gurët e themelit të shoqërive evropiane dhe të sistemeve të tyre politike për dekada të tëra, ato kanë nevojë të mbrohen e të ushqehen në mënyrë të vazhdueshme. Në kohë krizash ekonomike dhe politike, bëhet gjithnjë e më e qartë ideja që qytetarët duhet të jenë të aftë dhe të vendosur për t'u përfshirë në mënyrë aktive në mbrojtjen e këtyre vlerave dhe parimeve. Fitimi dhe ruajtja e aftësisë për të marrë pjesë aktive në proceset demokratike fillon në fëmijërinë e hershme dhe vazhdon gjatë gjithë jetës. Procesi i fitimit të kompetencave është dinamik dhe nuk shteron kurrë sepse rrethanat ndryshojnë në mënyrë të vazhdueshme dhe njerëzit kanë nevojë të zhvillojnë kompetencat që zotërojnë dhe të fitojnë të reja për t'u përgjigjur ndryshimeve në mjedisin në të cilin jetojnë.

Institucionet demokratike luajnë rol të rëndësishëm në këtë proces që zgjat gjatë gjithë jetës. Shumica e fëmijëve ndeshen për herë me botën publike në shkollë dhe, për këtë arsye, shkollat duhet të kthehen në vendet ku fillon edukimi demokratik. Edhe institucione të tjera arsimore, duke përfshirë edhe institucionet e arsimit të lartë dhe ato të edukimit të vazhduar, duhet të marrin marrin përsipër këtë rol në përputhje me moshën dhe shkallën e pjekurisë të nxënësve.

Institucionet demokratike duhet të jenë pjesë e një vizioni të plotë dhe koherent të arsimit, të formimit të personit në plotësinë e tij. Këshilli i Evropës, në Rekomandimin CM/Rec (2007)6, ofron vizionin e një arsimit që përfshin katër qëllime kryesore:

- ▶ përgatitja për botën e punës;
- ▶ përgatitja për jetën si qytetar aktiv në shoqëritë demokratike;
- ▶ zhvillimi personal;
- ▶ zhvillimi dhe ruajtja e një baze të gjerë dhe të përparuar njohurish.

Të katër qëllimet janë të domosdoshme që individët të jenë të aftë për të jetuar jetën në mënyrë të pavarur dhe për të marrë pjesë, si qytetarë aktivë, në të gjitha sferat e shoqërive moderne e në ndryshim të pandërprerë. Ato janë të barazvlefshme dhe plotësuese të njëra tjetrës. Për shembull, shumë prej kompetencave që njerëzit duhet t'i zotërojnë për t'u punësuar, të tilla si aftësia analitike, aftësitë e komunikimit dhe qëndrimi ndaj punës si pjesë e një grupi, i ndihmojnë ata të bëhen qytetarë aktivë në shoqëritë demokratike dhe janë themelore edhe për zhvillimin e tyre personal.

Ndryshimet kulturore, teknologjike dhe demografike kërkojnë gatishmërinë për të mësuar të vazhdueshëm, për të reflektuar dhe për të vepruar ndaj sfidave dhe mundësive të reja në punë, në jetën private dhe publike. Për këtë arsye, të katërta qëllimet duhet të mbahen parasysh nga individët gjatë gjithë jetës. Autoritetet publike kanë përgjegjësinë për t'i ndihmuar ata në këtë drejtim duke u siguruar sistemin e përshtatshëm për të mësuarit gjatë gjithë jetës.

Për të mbështetur autoritetet arsimore në përmbushjen e kësaj përgjegjësie, Këshilli i Evropës ka zhvilluar metodat e materialet dhe ka mbështetur zbatimin e tyre në shtetet anëtare. Karta e Edukimit për Qytetari Demokratike dhe e Edukimit për të Drejtat e Njeriut (EQD/EDNJ) përcakton bazat konceptuale themelore, objektivat dhe fushat për zbatimin e EQD/EDNJ. Karta përcakton edukimin për qytetari demokratike si:

“Edukimi për qytetari demokratike” nënkupton edukimin, trajnimin, ngritjen e vetëdijes, informimin, praktikat dhe veprimtaritë që ato synojnë përmes pajisjes së nxënësve me njohuri, aftësi, qëndrime dhe sjellje që i aftësojnë dhe i fuqizojnë ata për të ushtruar dhe për të mbrojtur të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre në shoqëri, për të vlerësuar diversitetin dhe për të luajtur një rol aktiv në jetën demokratike, për mbrojtjen dhe përparimin e demokracisë dhe të shtetit të së drejtës. (seksioni 2.a)

Karta përcakton edhe edukimin për të drejtat e njeriut si:

“Edukimi për të drejtat e njeriut” nënkupton edukimin, trajnimin, ngritjen e vetëdijes, informimin, praktikat dhe veprimtaritë që ato synojnë, përmes pajisjes së nxënësve me njohuri, aftësi dhe qëndrime dhe sjellje që i aftësojnë dhe i fuqizojnë ata për të dhënë ndihmesën e tyre në ndërtimin dhe mbrojtjen e një kulture universale të të drejtave të njeriut në shoqëri, për përparimin dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore” (seksioni 2.b)

Në këto përcaktime, karta thekson kompetencat (të tilla si njohuritë, aftësitë, të kuptuarit dhe qëndrimet) të cilat nxënësit duhet t'i zhvillojnë për të qenë të fuqizuar si qytetarë aktivë. Karta e EQD/EDNJ ofron një vlerësim tërësor të objektivave, parimet dhe politikat arsimore që kërkohen për arritjen e fuqizimit të nxënësve.

Fuqizimi dhe tradita Evropiane e edukimit

Karta e EQD/EDNJ pohon që:

Praktikat dhe veprimtaritë e mësimdhënies dhe të nxëniet duhet të ndjekin e të nxisin vlerat dhe parimet demokratike dhe të të drejtave të njeriut (seksioni 5e)

Puna e Këshillit të Evropës në arsim pasqyron këtë parim dhe traditat e proceseve arsimore të Evropës. Pedagogjia që përputhet me këtë parim nuk është thjesht një instrument, por edhe një vlerë arsimore. Ajo pasqyron traditën e gjatë arsimore, të bazuar në idetë humaniste dhe shprehet në konceptin e *Bildung*: procesi afatgjatë që aftëson njerëzit të bëjnë zgjedhje të pavarura për jetën e tyre, të pranojnë të tjerët si të barabartë dhe të bashkëveprojnë me ta në mënyrë të qëllimtë. Kjo do të thotë që nxënësit vlerësohen aktivisht përgjegjës për të mësuarit e tyre dhe jo thjesht marrës të informacionit nga mësues që transmetojnë vlera. Nga sistemet dhe institucionet arsimore si dhe nga edukatorët që punojnë në to, pritet që të vendosin nxënësit në qendër të proceseve të të mësuarit të tyre dhe t'i mbështesin ata në zhvillimin e mendimit dhe gjykimin të pavarur.

Ky lloj edukimi lidhet qartë me idealet e demokracisë dhe pasqyron parimet e të drejtave të njeriut. Këto parime kanë rëndësi të veçantë për zhvillimin e kompetencave për pjesëmarrje aktive në demokraci. Kjo do të thotë që nuk duhet të përqendrohet vëmendja vetëm në transmetimin e njohurive, por edhe në krijimin e kushteve kuptimplota në të cilat nxënësit të mund të zhvillojnë potencialin e tyre të plotë në mënyra dhe ritme të përshtatshme për dhe në bashkëpunim me ta.

Më tej, të mësuarit nuk është çështje që lidhet vetëm me proceset njohëse. Të mësuarit kërkon procese që përfshijnë të tërë personalitetin e nxënësit: intelektin, emocionet dhe përvojat. Të mësuarit aktiv dhe të bazuar në përvojë është i rëndësishëm për kompetencat që nevojiten për pjesëmarrje aktive demokratike. Aftësitë bashkëpunuese mund të zhvillohen më mirë në situata të mësuarit ndërvepruese dhe bashkëvepruese. Të mësuarit kritik zhvillohet përmes mundësive dhe nxitjes për t'u përballur me aspekte të ndryshme të një çështjeje lëndore dhe të interpretimeve të ndryshme që mund t'i bëhen asaj. Rëndësia e vlerësimit të të drejtave të njerëzve të tjerë kuptohet më mirë përmes "zhytjes" në mjedisin arsimor në të cilin të drejtat dhe përgjegjësitë e secilit, e të rriturve dhe të rinjve respektohen si bazë për të gjykuar dhe për të ndërmarrë veprime.

Kuadri do të ndihmojë në krijimin e një arsimit që siguron lulëzimin e humanizmit, në mënyrë që të mbrohen të drejtat e njeriut të individit dhe të shprehen vlerat demokratike përmes organeve demokratike dhe institucioneve të tjera që ndikojnë në jetën e qytetarëve. Kompetencat e përshkruara nga Kuadri përcaktojnë edhe aftësinë për të krijuar ose për të ristrukturuar në mënyrë paqësore institucionet ose proceset, për të krijuar ose përforcuar shoqëritë demokratike. Kjo nënkupton përputhshmërinë me praktikën ekzistuese dhe përfshirjen aktive në praktikën që gjykohet se duhet të ndryshohen.

KKD dhe konteksti i institucioneve arsimore

Karta e EQD/EDNJ më tej pohon:

qeverisja e institucioneve arsimore, përfshirë këtu edhe shkollat, duhet të pasqyrojë dhe të zhvillojë vlerat e të drejtave të njeriut dhe fuqizimin politik e pjesëmarrjen aktive të nxënësit, të stafit arsimor dhe të aktorëve të tjerë si prindër etj. (Seksioni 5.e)

Institucionet arsimore mund të zbatojnë këtë parim dhe të nxisin demokracinë e të mësuarit përmes:

- ▶ mënyrës së organizimit dhe të komunikimit të proceseve të vendimmarrjes;
- ▶ mundësive për debat dhe pjesëmarrje aktive në jetën e institucionit;
- ▶ shkallës së respektit dhe besimit të ndërsjellë mbi të cilin janë ndërtuar marrëdhëniet ndërmjet mësuesve, nxënësve dhe prindërve.

Harmonizimi i duhur i kontekstit demokratik, i pedagogjive dhe i metodologjive në institucionet arsimore janë kusht i domosdoshëm për zhvillimin e kompetencave demokratike. Në kontekstet që krijohen nga praktika të tilla, nxiten tre lloje të mësuarit. Së pari, efektshmëria vetjake mund të zhvillohet kur nxënësve u jepen mundësitë për të zgjidhur detyra, kur nxiten të ngulin këmbë dhe të pranohen e të vlerësohen edhe për sukseset më të vogla. Ky dimension emocional i bazuar në përvojë i procesit të të mësuarit është “të mësuarit përmes” demokracisë. Së dyti, fitimi i njohurive dhe i aftësisë së të kuptuarit kritik është “të mësuarit rreth” demokracisë. Së treti, aftësia për të përdorur aftësitë e cilësitë vetjake në një kontekst të dhënë ose në një situatë është “të mësuarit për demokracinë”.² Të tre llojet e të mësuarit duhet të ndjekin qëllimet e përgjithshme të edukimit për të përgatitur dhe për të fuqizuar nxënësit për jetën si qytetarë aktivë në shoqëritë demokratike.

Rekomandimet CM/Rec(2012)13 të Këshillit të Evropës për sigurimin e arsimit cilësor nënvizojnë parimet e Kartës së EQD/EDNJ duke shpallur se; “Me arsim cilësor kup-tohet arsimi që...

d. nxit dhe zhvillon demokracinë, respektin për të drejtat e njeriut dhe drejtësinë shoqërore në një mjedis të mësuarit që pranon nevojat personale dhe shoqërore të secilit;

e. aftëson nxënësit dhe studentët të zhvillojnë kompetencat e duhura, vetëbesimin dhe të menduarit kritik për t’u bërë qytetarë të përgjegjshëm.

Kuadri me modelin e tij të kompetencës dhe treguesit përkatës, ofron një mjet për realizimin e parimeve të Kartës së EQD/EDNJ dhe të politikës së Këshillit të Evropës për arsim cilësor. Ai ofron një përshkrim të plotë, koherent dhe transparent të kompetencave të nevojshme për pjesëmarrje demokratike.

---

2. Këto ndryshime lidhen me dallimet ndërmjet të mësuarit rreth, përmes dhe për të drejtat e njeriut në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut për Edukimin dhe trajnimin për të Drejtat e Njeriut. Shih: www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx.

Gjuha dhe të mësuarit

Rekomandimi CM/Rec(2014)5 i Këshillit të Evropës vë theksin në rëndësinë e gjuhës (gjuhëve) së shkollës. Ai pohon)paragrafi 6b) që:

Vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet, që në fillimin e shkollimit, përvetësimit të gjuhës së shkollimit, e cila, duke qenë njëherëzi lëndë e veçantë në shkollë dhe mjet i të mësuarit në lëndët e tjera, luan rol qendror në sigurimin e zhvillimit të njohurive dhe të aftësive njohëse.

Nxënësit që kanë vëshirësi gjuhësore përballen edhe me probleme në procesin e të mësuarit dhe në përparimin e tyre me sukses gjatë shkollimit të tyre.

Në të gjitha lëndët, veprimtaritë që përfshijnë kompetencën gjuhësore janë:

- ▶ të lexuarit dhe të kuptuarit e teksteve mësimore, të cilat, shpeshherë, paraqiten në struktura të ndryshme, në varësi të kontekstit;
- ▶ të dëgjuarit e shpjegimeve të mësuesit të çështjeve komplekse;
- ▶ të përgjigjurit me gojë ose me shkrim të pyetjeve;
- ▶ të paraqiturit e rezultateve të kërkimit dhe të studimit;
- ▶ pjesëmarrja në diskutimet të zhvilluara për tema të ndryshme.

Të mësuarit e gjuhës është pjesë e të mësuarit të lëndëve dhe të mësuarit e njohurive të një lënde të veçantë nuk mund të bëhet pa ndërmjetësimin e gjuhës. Kompetenca gjuhësore është pjesë integrale e kompetencës lëndore. Pa kompetencat e duhura gjuhësore, nxënësi as nuk mund të ndjekë përmbajtjen e mësimit, as të komunikojë me të tjerët për të. Këshilli i Evropës ka analizuar dhe ka përgatitur materiale që ndihmojnë mësuesit që të sigurojnë që kompetencat gjuhësore të nxënësve janë në përshtatje për të mësuarit e suksesshëm në Platformën e tij të Burimeve dhe të Referencave për Edukimin shumëgjuhësh dhe Ndërkulturor³.

Fitimi i KKD-së varet edhe nga kompetencat gjuhësore. Kjo mund të ndodhë si pjesë e veçantë e një kurrikule ose përmes organizimit të një institucioni arsimor për të nxitur pjesëmarrjen e nxënësve. Në të dyja rastet, kompetenca gjuhësore është thelbësore dhe duhet të jetë gjithmonë në vëmendjen e mësuesit. Nxënësi për bëhen gjithnjë e më të vetëdijshëm për gjuhën dhe rëndësinë e kompetencës së tyre gjuhësore në ushtrimin e kompetencave të tyre demokratike dhe ndërkulturore.

---

3. Shih: www.coe.int/EN/web/platform-plurilingual-intercultural-language-education/.

Kapitulli 2

Kuadri - Çfarë është dhe çfarë nuk është

Kuadri është një dokument reference që ka në themel vlerat e Këshillit të Evropës: të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shtetin e së drejtës. Qëllimi i tij është të sigurojë një burim të plotë që do t'i shërbejë planifikimit dhe zbatimit të mësimdhënies, të mësuarit dhe të vlerësuarit të KKD dhe të dialogut ndërkulturor, në mënyrë që të garantojë edhe transparencën për të gjithë të interesuarit.

Kuadri ofron një gjuhë të përbashkët, duke përfshirë këtu edhe terminologjinë, që mundëson mësimdhënien, të mësuaërit dhe të vlerësuarëit tërësor, domethënë, me vetëdije të plotë për llojet e ndryshme të kompetencave - vlera, qëndrime, aftësi, njohuri dhe të kuptuarit kritik – dhe marrëdhëniet ndërmjet tyre. Transparenca krijohet përmes pohimeve të hollësishme dhe treguesve të kompetencave dhe me anë të mënyrës si këta tregues mund të përdoren në mësimdhënie, të mësuar dhe vlerësim. Koherenca ka të bëjë me mungesën e kontradiktave në dhe ndërmjet tre elementëve: mësimdhënia, të mësuarit dhe vlerësimi.

Karakterit tërësor, transparenca dhe koherenca lehtësojnë të kuptuarit e ndërsjellë ndërmjet arsimit formal, joformal dhe informal si dhe ndërmjet sistemeve arsimore të shteteteve anëtare.⁴

4. Arsimit formal është sistemi arsimi dhe trajnimit të strukturuar që përfshin arsimin parashkoll, arsimin bazë, të mesëm deri në arsimin e lartë. Si rregull ai realizohet në institucionet e arsimit të përgjithshëm ose profesional dhe shoqërohet me certifikatë. "Arsimit jo formal" është çdo lloj programi i paplanifikuar i arsimit që synon të përmirësojë një numër aftësish dhe kompetencash, që realizohet jashtë mjediseve të arsimit formal. "Arsimit informal" është procesi që ndodh gjatë gjithë jetës, gjatë të cilit çdo individ fiton qëndrime, vlera, aftësi dhe njohuri nga ndikimet arsimore dhe burimet që ekzistojnë në mjedisin e tij dhe nga përvoja e jetës së përditshme (familja, bashkëmoshatarët, fqinjët, takimet, biblioteka, masmedia, puna, loja etj. Këto përcaktime janë marrë nga Karta e EQD/EDNJ.

Kuadri nuk rekomandohet si një recetë ose një kurrikul evropiane. Ai nuk propozon një pedagogji të veçantë, as një metodologji mësimdhënieje ose model vlerësimi.

Megjithatë, ai demonstroi si mund të integrohet KKD në një numër pedagogjish, metodologjish dhe vlerësimesh të cilat janë në harmoni me vlerat e Këshillit të Evropës. Ai në të njëjtën kohë identifikon llojet më të përshatshme për mësimdhënien, të mësuarit dhe vlerësimin e kompetencave, në mënyrë që përdoruesit e Kuadrit të jenë në gjendje të vlerësojnë qasjet e tyre dhe qasje të tjera të dëshirueshme dhe të mundshme në kontekstin e tyre.

Në këtë mënyrë, Kuadri shërben për ideimin dhe zhvillimin e kurrikulës, të pedagogjive dhe të vlerësimeve të përshatshme për kontekstet dhe sistemet e ndryshme të arsimit të përcaktuara nga personat përgjegjës për to, si për shembull nxënësit në përgjithësi, hartuesit e kurrikulës, mësuesit, trajnerët, vlerësuesit dhe aktorë të tjerë, të cilat janë edhe aktorë social. Fuqizimi është zemra e Kuadrit.

Për të fuqizuar këta aktorë, Kuadri siguron mjetet për konceptimin dhe përshkrimin e kompetencave të nevojshme për të qenë anëtar aktiv i një kulture demokratike brenda një grupi social, për shembull në një institucion demokratik, në vendin e punës, në një sism politik (vendor, kombëtar, ndërkombëtar), në një organizata zbatuese ose OJF.

Më tej, megjë Kuadri është prodhuar për të fuqizuar dhe jo për të përçmuar individët, ai nuk duhet të shërbejë si mjet për të përjashtuar njerëzit nga grupet shoqërore, të çdo lloji qofshin ato, duke përfshirë edhe anëtarësimin e një shteti. Përdorimi i Kuadrit për të krijuar mure ndaj përfshirjes do të thotë të keqpërdorësh qëllimin e tij. Parimi themelor i Kuadrit është që ai të mos përdoret për të dëmtuar askënd, qoftë ky individ ose grup.

Procesi, konteksti dhe fusha aktuale

Fitimi i KKD nuk është përparimi linear drejt një kompetence gjithnjë në rritje në fushën e dialogur ndërkulturo ose të proceseve demokratike. Komeptenca në një situatë mund të transferohet të tjerëve, ndonëse por jo domosdoshmërisht dhe fitimi i KKD është një proces që zgjat gjatë gjithë jetës. Kjo nënkupton që mësimdhënia dhe të mësuarit duhet të përfshijnë pranimin e kontekstit dhe vlerësimi duhet të përfshijë një mjet të njohjes dhe pranimin të të gjithë shkallës së kompetencës. Asnjë shkallë e kompetencës nuk mund të vlerësohet e papërshtatshme dhe të gjitha kompetencat janë në mundësi rritje të vazhdueshme.

Kuadri nuk përcakton cila kompetencë ose nivele të mjeshtërisë duhet të kërkojë të arrijë një individ përmes procesit të të mësuarit gjatë gjithë jetës. Për shembull, ai nuk përcakton se cila kompetencë ose nivele mund të kërkojnë për vlerësuar qytetarinë e një shteti. Më tej, përdorimi i Kuadrit dhe strategjia për zbatimin e tij në arsim, do të ketë gjithmonë nevojë për t'u përshtatur për kontekstet e veçanta vendore, kombëtare dhe kulturore në të cilat përdoret, ndërkohë që ai ofron mjetet për sigurimin e plotësisë, transparencës dhe koherencës në çdo kontekst.

Përshtatja është e nevojshme për përgjegjësinë e politikbërësve dhe zbatuesve të cilët zotërojnë njohuri të hollësishme dhe të kuptuarit e konteksteve të veçanta dhe

për mënyrën si ato ndryshojnë nga pikëpamja e rëndësisë dhe e saktësisë, të cilat ndikojnë në mënyrë të pashmangshme proceset arsimore. Po kështu, kontekstet u përgjigjen në mënyrë të vazhdueshme ndryshimeve historike, ekonomike, teknologjike dhe kulturore. Këto ndikime nuk mund të parashikohen dhe përdoruesit e Kuadrit do të kenë nevojë të rishikojnë praktikën e tyre të mësimdhënies, të të mësuarit dhe të vlerësimit në përputhje me ndryshimet.

Vendimmarrja e bazuar në Kuadër duhet të ndodhë gjithmonë sa më pranë nivelit të zbatimit, siç janë për shembull, institucionet kombëtare, rajonale, vendore ose institucionet arsimore, mësuesit ose nxënësit (siç përshkruhen në vëllimin 3 në kapitullin që jep udhëzime për kurrikulën).

Fitimi i KKD-së është një proces që ndodh gjatë gjithë jetës sepse individët ndeshen vazhdimisht me kontekste të reja dhe të ndryshme dhe bëjnë analiza dhe plane për to. Kuadri dhe modeli i kompetencave si pjesë e tij, ka mundësinë të ndihmojë në këtë proces në të gjitha llojet dhe fazat e arsimimit - formal, jo formal dhe informal.

Kapitulli 3

Nevoja për një kulturë të demokracisë dhe të dialogut ndërkulturor

Demokracia, në mënyrën si interpretohet gjerësisht, nënkupton një formë të qeverisjes nga ose në emër të popullit. Një tipar thelbësor i një qeverisje të tillë është të jetë e ndjeshme ndaj pikëpamjes së shumicës. Për këtë arsye, demokracia nuk mund të veprojë në kushtet e mungesës së institucioneve që sigurojnë fuqizimin tërësor të qytetarëve të rritur, organizimin e zgjedhjeve të rregullta, të kundërshtuara, të lira dhe të ndershme, sundimin e shumicës dhe llogaridhënien e qeverisë.

Megjithatë, nëse demokracia nuk mund të ekzistojnë pa institucione demokratike dhe ligje, vetë këto institucione nuk mund të funksionojnë nëse qytetarët nuk ushtrojnë një kulturë demokratike dhe të bazohen dhe të mbështesin vlera dhe qëndrime demokratike. Këto vlera, ndër të tjera, përfshijnë:

- ▶ përkushtimin ndaj diskutimit publik;
- ▶ vullnetin për të shprehur opinionet vetjake dhe për të dëgjuar opinione e të tjerëve;
- ▶ bindjen që ndryshimet e opinioneve dhe të konflikteve duhet të zgjidhen në mënyrë paqësore;
- ▶ përkushtimin ndaj vendimmarrjeve të shumicës;
- ▶ përkushtimin për mbrojtjen e pakicave dhe të të drejtave të tyre;
- ▶ pranimin se sundimi i shumicës nuk mund të fshijë të drejtat e pakicave.
- ▶ përkushtimi ndaj shtetit të së drejtës

Demokracia kërkon qytetarë të përkushtuar ndaj pjesëmarrjes aktive në fushën publike. Institucionet demokratike nuk do të jenë në gjendje të funksionojnë nëse qytetarët nuk përqafojnë këto vlera, qëndrime dhe praktika demokratike.

Në shoqëri të larmishme nga pikëpamja kulturore, proceset dhe institucionet demokratike kërkojnë dialog ndërkulturor. Një parim themelor i demokracisë është që qytetarët që ndikohen nga vendimmarrjet politike, të jenë në gjendje të shprehin pikëpamjet e tyre kur merren këto vendime dhe vendimmarrësit t'u kushtojnë vëmendje pikëpamjeve të tyre. Para së gjithash, dialogu ndërkulturor është mjeti më i rëndësishëm përmes të cilit qytetarët u shprehin pikëpamjet e tyre qytetarëve të tjerë me përkatësi të ndryshme kulturore. Së dyti, ai është një mjet përmes të cilit vendimmarrësit mund të kuptojnë pikëpamjet e të gjithë qytetarëve, duke marrë parasysh prejardhjet e tyre të larmishme. Në shoqëri të ndryshme nga pikëpamja kulturore, dialogu ndërkulturor është thelbësor për sigurimin e pjesëmarrjes së barabartë të të gjithë qytetarëve në diskutime dhe në vendimmarrje publike. Në shoqëritë e ndryshme kulturore, demokracia dhe dialogu ndërkulturor plotësojnë njëri-tjetrin.

Dialogu ndërkulturor kërkon respekt për dialoguesin tjetër. Pa respekt, komunikimi me të tjerët bëhet konfliktual ose detyrues. Në komunikimin konfliktual, qëllimi është "të mposhtësh" personin tjetër duke u përpjekur të provosh superioritetin e pikëpamjes tënde mbi atë të tjetrit. Në komunikimin detyrues, qëllimi është t'i imponohesh, të detyrosh ose të ushtrosh presion ndaj personit tjetër që ky i fundit të braktisë qëndrimin e tij dhe të pranojë, në vend të tij, qëndrimin tënd. Në të dyja rastet, personi tjetër nuk respektohet, ndërkohë që mungon çdo përpjekje për të pranuar dhe për të dialoguar me pikëpamjet e të tjerëve.

Me fjalë të tjera, pa respektin, dialogu humbet tiparin e tij kryesor si një shkëmbim i hapur i pikëpamjeve, përmes të cilit, individët me përkatësi të ndryshme kulturore, mund të kuptojnë këndvështrimet, interesat dhe nevojat e njëri-tjetrit.

Vetë respekti bazohet në gjykimin që një person tjetër ka një vlerë dhe rëndësi në vetve dhe për vëmendjen dhe interesin e tij. Kjo nënkupton pranimin e dinjitetit të njerëzve të tjerë dhe në pohimin e të drejtës së tyre për të zgjedhur dhe për të mbrojtur pikëpamjet e tyre dhe mënyrën e tyre të jetesës. E thënë shkurt, dialogu ndërkulturor kërkon respektin për dinjitetin, barazinë dhe të drejtat e njeriut të njerëzve të tjerë. Ai kërkon reflektim kritik të marrëdhënieve ndërmjet grupeve kulturore në të cilën bëjnë pjesë ata që janë përfshirë në dialogun ndërkulturor si dhe respektin për prejardhjen ose lidhjet kulturore të të tjerëve. Për të marrë pjesë në dialog ndërkulturor, qytetarët kanë nevojë për kompetencën ndërkulturore dhe respekti është një përbërës i qenësishëm i kësaj kompetence.

Së fundi, demokracia kërkon institucione për të mbrojtur të drejtat e njeriut dhe liritë themelore të të gjithë qytetarëve. Personat, pikëpamjet e të cilëve janë në pakicë, duhet të mbrohen nga veprimet e shumicës që mund të rrezikojë të drejtat dhe liritë e tyre. Pikëpamjet e pakicës mund të pasurojnë debatin dhe asnjëherë nuk duhet të shpërfillen ose të përjashtohen. Kjo do të thotë që në një demokraci, institucionet duhet të vendosin kufizime për veprimet që mund të ndërmerren nga shumica. Këto kufizime zakonisht zbatohen përmes kushtetutës ose legjislationit, i cili përcakton dhe ruan të drejtat e njeriut dhe liritë e të gjithë qytetarëve, qofshin ata pjesë e shumicës ose e pakicës.

Për ta përmbledhur, në shoqëritë me larmi kulturore, një demokraci në lulëzim kërkon: një qeveri dhe institucione që janë të ndjeshme ndaj pikëpamjeve të

shumicës, ndërkohë që pranojnë dhe mbrojnë të drejtat e pakicave, një kulturë të demokracisë, dialog ndërkulturor, respekt për dinjitetin dhe të drejtat e të tjerëve dhe institucione për të mbrojtur të drejtat e njeriut dhe të lirive themelore të të gjithë qytetarëve. Kuadri është zhvilluar për t'u ardhur në ndihmë mësuesve që dëshirojnë të kontribuojnë për krijimin dhe konsolidimin e tre prej pesë kushteve: një kulturë të demokracisë, dialog ndërkulturor dhe respekt për dinjitetin e të drejtave të të tjerëve.

Letra e Bardhë e Këshillit të Evropës për Dialogun Ndërkulturor (2008)⁵ thekson se kompetencat demokratike dhe ndërkulturore nuk fitohen në mënyrë automatike, por duhet të mësohen dhe të ushtrohen. Edukimi ka një pozicion dhe rol të veçantë për të drejtuar, për të mbështetur dhe për të fuqizuar nxënësit në këtë drejtim. Ata fitojnë aftësitë e nevojshme për t'u bërë pjesëmarrës aktivë dhe të pavarur në demokraci, në dialogun ndërkulturor dhe në shoqërinë në përgjithësi. Ai u mundëson atyre aftësinë për të bërë zgjedhje dhe për të ndjekur synimet e tyre, ndërkohë që respektojnë të drejtat dhe dinjitetin e të tjerëve dhe proceset demokratike.

Kuadri i ndihmon mësuesit në planifikimet arsimore drejt synimit të fuqizimit të të gjithë nxënësve për t'u bërë qytetarë demokratë, të pavarur dhe respektues, duke i pajisur ata me kompetencat e nevojshme për demokraci dhe dialog ndërkulturor.

---

5. Këshilli i Evropës (2008), Letër e Bardhë për dialogun ndërkulturor "Të jetojmë së bashku të barabartë në dinjitet" Komiteti i Ministrave, Këshilli i Evropës, Strasbourg, www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/ehite%20paper_final_revised_en.pdf.

Kapitulli 4

Rëndësia e strukturave institucionale

Pajisja e nxënësve me kompetencat që kërkon pjesëmarrja në një kulturë demokratike, nuk është e mjaftueshme për të siguruar e vetme funksionimin normal të një demokracie për arsyt e mëposhtme:

Së pari, përveç qytetarëve kompetentë nga pikëpamja demokratike dhe ndërkulturore, një demokraci ka nevojë për institucione demokratike, politike dhe ligjore. Këto institucione duhet t'u krijojnë qytetarëve mundësitë për pjesëmarrje aktive. Institucionet që nuk e ofrojnë këtë mundësi nuk janë demokratike. Për shembull, mundësitë e qytetarëve për veprimtari dhe pjesëmarrje demokratike mohohen nëse nuk ekzistojnë organizma institucionalë këshillimorë përmes të cilëve qytetarët mund t'u komunikojnë politikanëve pikëpamjet e tyre. Nëse këto ekzistojnë, qytetarët duhet të përdorin forma alternative të veprimit demokratik, nëse dëshirojnë që pikëpamjet e tyre të dëgjohen. Po kështu, nëse mungojnë strukturat institucionale për të mbështetur dialogun ndërkulturor, ka pak të ngjarë që qytetarët të përfshihen në një dialog të tillë. Megjithatë, nëse qeveritë sigurojnë vendet dhe hapësirat e duhura (për shembull qendra sociale dhe kulturore, klube rinore, qendra edukative dhe mjete të tjera argëtimi ose hapësira virtuale) dhe të mbështesin përdorimin e këtyre mjeteve për veprimtari ndërkulturore, atëherë qytetarët do të mund të përfshiheshin më shumë në dialog ndërkulturor.

Me fjalë të tjera, ndërsa institucionet demokratike nuk janë të vetëmjaftueshme pa u shoqëruar nga kultura e demokracisë, është e vërtetë edhe fakti që kultura demokratike dhe dialogu ndërkulturor nuk mund të realizohen në mungesë të institucioneve demokratike. Institucionet, kompetencat dhe veprimet qytetare janë të ndërvarura.

Më tej, atje ku ekzistojnë modele sistematike të diskriminimit dhe të të qenit i pafavorizuar dhe ku janë të pranishme dallimet në shpërndarjen e burimeve brenda shoqërisë, njerëzit mund të ndihen të pafuqishëm për të marrë pjesë në kushte të barabarta. Për shembull, nëse qytetarët nuk kanë material ose burime financiare të

mjaftueshme për të siguruar informacion për çështjet shoqërore dhe politike ose për të marrë pjesë në veprime qytetare, ata do të jenë të pafavorizuar në raport me ata që i kanë këto burime. Në këtë rast, kompetencat e tyre për pjesëmarrje nuk kanë vlerë, për sa kohë ata nuk mund t'i vënë ato në përdorim.

Këto pabarazi dhe mungesa shpeshherë rriten për shkak të njëanshmërive institucionale dhe dallimeve të pushtetit, gjë që çon në mjedise demokratike dhe ndërkulturore si dhe mundësi që sundohen nga ata që kanë pozita të privileguara. Qytetarët e pafavorizuar mund të përjashtohen nga pjesëmarrja si të barabartë përmes gjuhës dhe veprimeve të atyre që kanë privilegje që lidhen, për shembull, me nivelin e lartë të arsimimit, me statusin e lartë të punësimit ose të rrjeteve të lidhjeve të pushtetshme. Ekziston rreziku që njerëzit e marginalizuar dhe të përjashtuar nga proceset demokratike dhe shkëmbimet ndërkulturore të tërhiqen nga jeta qytetare, pjesëmarrja dhe vendimmarrja.

Për këtë arsye, duhet të merren masa të veçanta për të siguruar që anëtarët e grupeve të pafavorizuara të mund të gëzojnë shanse të barabarta dhe të vërteta për të marrë pjesë në veprime demokratike. Pajisja e qytetarëve me kompetencat që përshkruhen përmes tregueseve në KRKKD nuk është e mjaftueshme. Është i nevojshëm edhe ndryshimi i pabarazive strukturore dhe i gjendjes së shtresave të pafavorizuara.

Për rrjedhojë, Kuadri nënkupton që kompetencat demokratike dhe ndërkulturore janë të rëndësishme për pjesëmarrje në proceset demokratike dhe në dialogun ndërkulturor, por nuk janë të mjaftueshme për të siguruar një pjesëmarrje të tillë. Për këtë arsye duhet të mbahet gjithnjë parasysh nevoja për struktura institucionale të përshtatshme dhe për veprime në kushtet e ekzistencës së pabarazive dhe të mangësive.

Kapitulli 5

Bazat konceptuale të Kuadrit

Konceptet “identitet”, “kulturë”, “ndërkulturë” dhe “dialog ndërkulturor”

Kuadri bazohet në një numër konceptesh që përfshijnë: “identiteti”, “kultura”, “ndërkulturor” dhe “dialog”. “Kultura” është një term i vështirë për t’u përcaktuar, kryesisht për arsye se grupet shoqërore, në brendësinë e tyre, janë gjithmonë heterogjene dhe përfshijnë një numër të madh praktikash dhe normash të larmishme që janë të diskutueshme, ndryshojnë në kohë dhe zbatohen nga individët në mënyrë të personalizuar. Kjo do të thotë që, çdo kulturë e dhënë mund të ndërtohet mbi bazën e tri aspekteve kryesore: burimet materiale që përdoren nga anëtarët e grupit (p.sh. veglat, ushqimet, veshjet), burimet e përbashkëta shoqërore të grupit (p.sh. gjuha, feja, rregullat e sjelljes shoqërore) dhe burimet subjektive që përdoren nga anëtarët e grupeve të veçanta (p.sh. vlerat, qëndrimet, besimet dhe praktikat që zakonisht përdoren nga anëtarët e grupit si kuadër referimi për t’i dhënë kuptim dhe lidhje me botën). Kultura e grupit është një përbërje e formuar nga të tre aspektet. Ajo është një rrjet i burimeve materiale, shoqërore dhe subjektive. I gjithë grupi i burimeve shpërndahet tek të gjithë anëtarët e grupit, por çdo anëtar individual përshtat dhe përdor vetëm një nëngrup të burimeve kulturore që u mundësohet atyre.

Një përcaktim i tillë i kulturës nënkupton që grupet, pavarësisht nga madhësia e tyre, mund të kenë kulturën e tyre dalluese. Kjo përfshin kombet, grupet etnike, grupet fetare, qytetet, lagjet, organizatat e punës, grupet profesionale, grupet e orientimit seksual, grupet me paaftësi, grupet e brezave, familjet etj. Për këtë arsye, të gjithë njerëzit u përkasin njëkohësisht grupeve të ndryshme dhe identifikohen me to dhe me kulturën e tyre.

Zakonisht, grupet kulturore karakterizohen nga larmia e brendshme për arsye se burimet që shihen të lidhura me anëtarësimin në grup shpeshherë nuk pranohen lehtë, sfidohen ose kundërshtohen nga individët e ndryshëm dhe nëngrupet që ndodhen brenda tyre. Përveç kësaj, edhe kufijtë e vetë grupeve dhe perceptimi i individëve si pjesë e grupit apo jashtë tij janë të diskutueshëm vetë nga anëtarët e ndryshëm të grupeve, ndërkohë që kufijtë e grupeve kulturore shpeshherë janë të paqartë.

Larmia e brendshme dhe ndryshimi i kulturave, pjesërisht, është rrjedhojë e faktit që të gjithë njerëzit bëjnë pjesë në grupe të shumta dhe në kulturat e tyre, ndërkohë që marrin pjesë në bashkime të ndryshme kulturash. Kjo bën që mënyra si ata lidhen me një nga kulturat varet, të paktën pjesërisht, nga pikëpamjet që janë të pranishme në kulturat e tjera në të cilat ata bëjnë pjesë njëkohësisht. Me fjalë të tjera, përkatësitë kulturore priten në atë mënyrë që çdo person zë edhe një pozicion kulturor të veçantë. Përveç kësaj, kuptimi dhe ndjenjat të cilat njerëzit lidhin me kulturat e veçanta, janë të personalizuar si rrjedhojë e historive të tyre të veçanta jetësore, përvojat personale dhe cilësitë individuale.

Përkatësitë kulturore janë të rrjedhshme dhe dinamike, të shoqëruara me rëndësinë subjektive të identiteteve shoqërore dhe kulturore, që ndryshojnë kur individët zhvendosen nga një situatë në tjetrën, me përkatësi të ndryshme ose me grupime të ndryshme të përkatësive që priten, të cilat bëhen më të dukshme e sunduese në varësi të kontekstit të veçantë shoqëror në të cilin ndeshen. Lëkundjet që pëson rëndësia e përkatësive dhe identiteteve kulturore lidhen edhe me zhvendosjen e përparësive të interesave të njerëzve, me nevojat, synimet dhe pritshmëritë që ndryshojnë në varësi të situatave dhe të kohës. Më tej, të gjitha grupet dhe kulturat e tyre janë dinamike dhe ndryshojnë në kohë si rrjedhojë e ngjarjeve dhe zhvillimeve politike, ekonomike dhe historike si dhe rrjedhojë e ndërveprimeve me ndikimet e kulturave dhe grupeve të tjera. Ato ndryshojnë në kohë edhe nga ndryshimet e brendshme që ekzistojnë tek anëtarët e grupeve dhe kulturave në lidhje me qëllimet, normat, vlerat dhe praktikatat e grupit.

Ky koncept bazë i kulturës i përshkruar më sipër është përdorur për të zhvilluar Kuadrin dhe ka pasur ndikimet e veta për konceptin "ndërkulturë". Nëse të gjithë ne marrim pjesë në kultura të ndryshme, ndërkohë që secili bën pjesë në një grupim të veçantë kulturash, atëherë çdo situatë ndërpersonale është në të njëjtën kohë edhe një situatë ndërkulturore. Shpeshherë ne ndeshemi me njerëz të tjerë, ne u pergjigjemi atyre si individë me cilësi fizike, shoqërore dhe psikologjike që shërbejnë për të dalluar dhe identifikuar ata si qenie të veçanta, unike. Megjithatë, në disa raste ne u pergjigjemi të tjerëve mbi bazën e përkatësisë së tyre kulturore dhe, në këtë rast, ne i grupojmë ata së bashku me të tjerët që janë pjesë e kësaj përkatësie. Zhvendosja që ne i bëjmë kuadrin të referencës nga individualja dhe ndërpersonalja tek ndërkulturorja bëhet për disa arsye. Këtu bën pjesë, ndër të tjera, prania e simboleve ose praktikave të dukshme kulturore që e shtyjnë mendjen e perceptuesit

drejt kategorive kulturore dhe përdorimit të shpeshtë të tyre për të menduar për njerëzit e tjerë. Kjo bën që këto kategori të jenë gjithnjë të gatshme për t'u përdorur gjatë bashkëveprimit me të tjerët dhe të jenë edhe të dobishme për të kuptuar përse një person sillet në një mënyrë të caktuar.

Në këtë mënyrë, situatat ndërkulturore shfaqen kur një individ percepton tjetrin (ose një grup) të ndryshëm nga pikëpamja kulturore nga vetja. Kur ne perceptojmë të tjerët si anëtarë të një grupi shoqëror dhe të kulturës së tij dhe jo si individë, atëherë edhe vetja mund të kategorizohet dhe të paraqitet si anëtar i një grupi kulturor dhe jo thjesht si individ. Situatat ndërkulturore që dallohen në këto raste mund të përfshijnë individë nga vende të ndryshme, njerëz nga rajone, grupe të ndryshme gjuhësore, etnike ose fetare ose njerëz që dallojnë prej njëri-tjetrit nga mënyra e jetesës, gjinia, mosha ose brezi moshor, klasa shoqërore, arsimimi, profesioni, shkalla e përkushtimit ndaj fesë, orientimi seksual etj. Në këtë këndvështrim, "dialogu ndërkulturore" mund të përkufizohet si shkëmbimi i hapur i ideve, mbi bazën e mirëkuptimit dhe respektit të ndërsjellë, ndërmjet individëve ose grupeve që e perceptojnë veten si pjesë të përkatësive kulturore të ndryshme nga njëra-tjetra.

Dialogu ndërkulturore edukon përfshirjen konstruktive përgjatë ndarjeve të perceptuara kulturore, redukton intolerancën, paragjykimin dhe stereotipat, rrit kohezionin e shoqërisë demokratike dhe ndihmon në zgjidhjen e konflikteve. Për këtë arsye, dialogu ndërkulturore mund të jetë një proces i vështirë, veçanërisht në rastet kur pjesëmarrësit e shohin njëri-tjetrin si përfaqësues të kulturave, marrëdhëniet e të cilave kanë qenë konfliktuale (p.sh. si pasojë e një konflikti të armatosur të kaluar ose aktual) ose kur një pjesëmarrës beson se grupi i tij kulturor ka pësuar dëme të mëdha (p.sh. diskriminim të hapur, shfrytëzim material ose genocide) nga grupi në të cilin bën pjesë, sipas perceptimit të tyre, dialoguesi tjetër. Në rrethana të tilla, dialogu ndërkulturore mund të jetë shumë i vështirë dhe mund të kërkojë nivel të lartë të kompetencës ndërkulturore dhe ndjeshmëri të lartë emocionale dhe shoqërore, përkushtim, këmbëngulje dhe guxim.

Për ta përmbledhur, Kuadri niset nga ideja se kulturat, në vetvete, janë heterogjene, kundërshtuese, dinamike dhe në ndryshim të pandërprerë dhe individët lidhen përmes fijeve komplekse me kultura të ndryshme. Po kështu, Kuadri niset edhe nga ideja se situatat ndërkulturore shfaqen për arsye të perceptimit se ekzistojnë ndryshime kulturore ndërmjet njerëzve. Për këtë arsye, modeli i kompetencës së Kuadrit i referohet shpeshherë "njerëz që perceptohen me përkatësi të ndryshme kulturore nga ne" (në vend, p.sh. të "njerëz nga kultura të tjera"). Dialogu ndërkulturore interpretohet si një shkëmbim i hapur i pikëpamjeve ndërmjet individëve ose grupeve që e shohin njëri-tjetrin me përkatësi kulturore të ndryshme nga njëra-tjetra.

Koncepti i "kompetencës dhe "grupimi i kompetencave"

Një tjetër koncept i rëndësishëm që qëndron në themel të Kuadrit është ai i kompetencës. Termi "kompetencë" mund të përdoret në mënyra të ndryshme. Së pari, në jetën e përditshme ai mund të përdoret si sinonim i zotësisë për të bërë diçka. Së dyti, ai përdoret më shumë në aspektin teknik, në kuadrin e arsimit dhe trajnimit profesional. Së treti, ai përdoret për të treguar zotësinë për të zgjidhur problemet komplekse në një kontekst të dhënë. Për qëllimet e Kuadrit, termi "kompetencë"

përcaktohet si zotësia për të mobilizuar dhe përdorur vlerat, qëndrimet, aftësitë, njohuritë dhe/ose të kuptuarit e duhur për t'iu përgjigjur si duhet dhe me efektivitet kërkesave, sfidave dhe mundësive që paraqiten në një kontekst të dhënë.

Situatat demokratike janë një lloj i veçantë konteksti. Në këtë kuadër, "kompetenca demokratike" është zotësia për të mobilizuar dhe për të përdorur burimet e duhura psikologjike (p.sh. vlerat, qëndrimet, aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit) për t'iu përgjigjur si duhet dhe me efektivitet kërkesave, sfidave dhe mundësive që paraqet situata demokratike. Po kështu, "kompetenca ndërkulturore" është zotësia për të mobilizuar, për të përdorur burimet e duhura psikologjike për t'iu përgjigjur si duhet dhe me efektivitet kërkesave, sfidave dhe mundësive që paraqesin situatat ndërkulturore. Në rastin e qytetarëve që jetojnë në shoqëri demokratike të ndryshme nga pikëpamja kulturore, kompetenca ndërkulturore, nga Kuadri, kuptohet si pjesë integrale e kompetencës demokratike.

Është e rëndësishme të nënvizojmë se situatat demokratike dhe ndërkulturore ndodhin jo vetëm në botën fizike por edhe në atë digjitale, online. Me fjalë të tjera, diskutimet dhe debatet demokratike si dhe ndeshjet e ndërveprimet ndërkulturore ndodhin jo vetëm gjatë shkëmbimeve ballë për ballë, botimeve ose medias tradicionale me letër, peticioneve etj., por edhe përmes komunikimit të ndërmjetësuar nga një kompjuter, për shembull, përmes rrjeteve sociale e forumeve online, blog-eve, peticioneve dhe postës elektronike. Për këtë arsye, Kuadri ka rëndësi jo vetëm për edukimin për qytetari demokratike, edukimin për të drejtat e njeriut dhe edukimit ndërkulturore, por edhe për edukimin për qytetari digjitale.

Kuadri e trajton kompetencën si një proces dinamik sepse ajo përfshin përzgjedhjen, aktivizimin, organizimin dhe koordinimin e burimeve të përshatshme psikologjike të cilat zbatohen përmes sjelljeve të cilat individit i përshtatur me efektivitet në një situatë të dhënë. Përshtatja e duhur dhe e efektshme përfshin mbikëqyrjen e vazhdueshme të rezultateve të sjelljes dhe të situatës. Ajo mund të përfshijë edhe ndryshimin e sjelljes (ndoshta përmes përdorimit të burimeve psikologjike) për t'iu përgjigjur kërkesave të ndryshme të situatës. Me fjalë të tjera, një individ kompetent mobilizon dhe përdor burimet psikologjike në mënyrë dinamike në përputhje me situatat.

Përveç përdorimit global dhe tërësor të termit "kompetencë" (në njëjës) termi "kompetenca" (në shumës) përdoret në Kuadër për t'iu referuar burimeve psikologjike (vlerave, qëndrimeve, aftësive, njohurive dhe të kuptuarit) që mobilizohen dhe përdoren në prodhimin e sjelljes kompetente.

Që këtej, në këtë kuptim, "kompetenca" si një term gjithëpërfshirës, nënkupton përzgjedhjen, aktivizimin dhe organizimin e "kompetencave" dhe zbatimin e këtyre "kompetencave" në mënyrë të koordinuar, të përshtatur dhe dinamike në situatë konkrete.

Duhet të nënvizohet se, në përputhje me Kuadrin, kompetencat përfshijnë jo vetëm aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit, por edhe vlerat dhe qëndrimet. Vlerat dhe qëndrimet vlerësohen thelbësore për sjelljen e përshatshme dhe të efektshme në situatë demokratike dhe ndërkulturore. Sikurse aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit, vlerat dhe qëndrimet janë burime psikologjike për t'iu përgjigjur si duhet dhe në mënyrë të efektshme në situatat demokratike dhe ndërkulturore. Në këtë kuptim, edhe vlerat dhe qëndrimet janë kompetenca tek të cilat individët mund të mbështeten po aq sa tek aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit.

Megjithatë, prirjet janë përjashtuar nga grupi i kompetencave të përshkruara në Kuadër. Në përkufizimin e kompetencës që qëndron në themel të Kuadrit, domethënë si mobilizim dhe përdorim i kompetencave përmes sjelljes, prirjet trajtohen të nënkuptuara. Nëse kompetencat nuk mobilizohen dhe përdoren (pra nuk ka prirje për t'i kthyer ato në sjellje), atëherë individit nuk mund të gjykohej si kompetent. Me fjalë të tjera, duke pasur prirjen për të përdorur kompetencat dhe për t'i kthyer ato në sjellje është pjesë thelbësore e natyrshme e vetë nocionit të kompetencës: nuk ka kompetencë pa prirje.

Në situatat e jetës reale, kompetencat rrallëherë mobilizohen dhe përdoren në mënyrë individuale, të veçuara. Në fakt, sjellja kompetente përfshin gjithmonë aktivizimin dhe përdorimin e një grupimi të kompetencave. Në varësi të situatës dhe të kërkesave, sifdave dhe mundësive të veçanta që ajo paraqet dhe të nevojave e synimeve të veçanta të individit në situatën në fjalë, duhet të aktivizohen dhe të përdoren nëngrupe të ndryshme të kompetencave. Në tabelën 1-5, paraqiten pesë shembuj të situatave që kërkojnë mobilizimin dhe përdorimin në mënyrë dinamike dhe të përshtatur të tërë grupin e kompetencave.

Tab.1: Ndërveprimi gjatë një situatë ndërkulturore.

Në një ngjarje shumëkulturore, ndodh që dy njerëz me prejardhje të ndryshme etnike të qëndrojnë së bashku. Ata nisin të bisedojnë për etnitë dhe praktikën fetare përkatëse. Fillimisht, biseda kërkon prej tyre të përshtasin qëndrimin e hapjes ndaj njëri-tjetrit. Ajo mund të kërkojë prej tyre të rregullojnë edhe emocionet për të kapërcyer prejardhjet e ndryshme kulturore. Pas fillimit të dialogut, ata duhet të mobilizojnë dhe të përdorin aftësitë e të dëgjuarit të kujdeshëm dhe aftësitë gjuhësore dhe të komunikimit për të shmangur probleme të komunikimit dhe për të siguruar që përmbajtja e bisedës të qëndrojë e ndjeshme ndaj nevojave të komunikimit dhe normave kulturore të personit tjetër. Për të lehtësuar të kuptuarit e pikëpamjeve të njëri-tjetrit, veçanërisht nëse kjo nuk bëhet menjëherë e qartë nga fjalët që po shkëmbejnë, përveç aftësive të të menduarit analitik, është e nevojshme edhe empatia. Gjatë bisedës mund të lindin pikëpamje të ndryshme ose të papajtueshme ndërmjet tyre. Në këtë rast, duhet të përdoret respekti për të ndryshmen dhe toleranca ndaj paqartësisë si dhe të pranohet mungesa e një zgjidhjeje të qartë.

Tab 2: Të mbash qëndrim ndaj fjalimeve që bartin urrejtje

Një qytetar mund të zgjedhë të mbajë një qëndrim parimor kundër një fjalimi që bart urrejtje, i cili drejtohet kundër refugjatëve dhe emigrantëve në internet. Një qëndrim i tillë mund të fillojë përmes aktivizimit të dinjitetit njerëzor si vlerë bazë dhe të mbështetet përmes aktivizimit të një qëndrimi të mendësisë qytetare dhe të ndjenjës së përgjegjësisë. Për të sfiduar përmbajtjen e fjalimeve që bartin urrejtje, duhet të vihen në përdorim aftësitë analitike dhe ato të të menduarit kritik. Përveç kësaj, formulimi i përgjigjes së përshtatshme kërkon njohuri për të drejtat e njeriut si dhe aftësi gjuhësore dhe komunikuese për të siguruar që qëndrimi i mbajtur të shprehet si duhet dhe t'i drejtohet me efektivitet audiencës së synuar. Po kështu, njohuritë dhe të kuptuarit e medias digjitale janë të rëndësishme për të siguruar që përgjigja të shpallet në atë mënyrë që të arrijë edhe ndikimin e saj më të madh.

Tab 3: Pjesëmarrja në debatin politik dhe mbështetja e qëndrimit politik vetjak

Për të funksionuar efektivisht në një debat politik dhe për të mbështetur me argumente qëndrimin politik janë të nevojshme njohuritë dhe të kuptuarit e çështjeve politike që janë objekt i debatit. Më tej, komunikimi duhet të përshtatet me mjetin shprehës (p.sh. fjalim, shkrim) dhe me audiencën e synuar. Përveç kësaj, është e nevojshme të kuptohet liria e shprehjes dhe kufizimet e saj dhe, në rastet kur komunikimi përfshin njerëz që mendohet të kenë përkatësi kulturore të ndryshme nga të tuat, duhet të kuptohet përshatshmëria kulturore.

Debati politik kërkon zotësinë për të kritikuar pikëpamjet e të tjerëve dhe për të vlerësuar argumentet që cilat ata përdorin gjatë debatit. Debati politik dhe mbështetja e qëndrimit politik vetjak kërkon të gjitha kompetencat në vijim: njohuri dhe të kuptuarit kritik të politikës, aftësi gjuhësore dhe komunikuese, njohuri dhe të kuptuarit kritik të komunikimit, njohuri dhe të kuptuarit kritik të normave kulturore, aftësi analitike dhe të të menduarit kritik, aftësia për të përshtatur argumentet me kërkesat dhe ecurinë e debatit.

Tab 4: Ndeshja me propagandën që mbron çështjen e ekstremizmit të dhunshëm në internet

Gjatë kërkimit në internet, një individ mund të ndeshet me propagandë që përpiqet të tërheqë shikuesit në ndjekës të idesë së ekstremizmit të dhunshëm. Për t'u përballur me këtë përmbajtje është e nevojshme të mobilizojmë aftësitë analitike dhe ato të të menduarit kritik. Këto aftësi i japin mundësi individit jo vetëm të njohë kuptimin e mirëfilltë të përmbajtjes, por edhe të kuptojë natyrën e propagandës si dhe motivet dhe synimet e atyre që e kanë prodhuar atë. Duke mobilizuar njohuritë dhe të kuptuarit kritik të medias, individit do të jetë në gjendje të njohë rrugët e përzgjedhjes të pamjeve dhe mesazheve të propagandës dhe të redaktimit të tyre për të arritur ndikimin e synuar tek shikuesit. Meqenëse përmbajtja propozon që të drejtat e njerëzve të tjerë duhet të shkelen në emër të një çështjeje ekstremiste, vlerësimi i dinjitetit njerëzor dhe i të drejtave të njeriut duhet të aktivizohen së bashku me vlerësimin e zgjidhjeve paqësore demokratike të konflikteve sociale dhe politike. Përveç kësaj, nëse aktivizohet një qëndrim i mendësisë qytetare, individit do të raportojë përmbajtjen online tek autoritetet përgjegjëse publike. Qëndrueshmëria dhe veprimi në përgjigje të propagandës së ekstremizmit të dhunshëm arrihet përmes mobilizimit dhe përdorimit të një numri të madh kompetencash, që përfshijnë vlerat, qëndrimet, aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit kritik.

Tab 5: Pajtimi pas konfliktit

Në pragun e një konflikti serioz ndërmjet dy grupeve, një individ që ka vuajtur dhunën ose padrejtësinë gjatë konfliktit mund të zgjedhë të kërkojë pajtimin me individët e grupit tjetër. Pranimi që të gjitha qeniet njerëzore janë të barabarta në dinjitet dhe në vlera, pavarësisht nga grupi i veçantë në të cilin bëjnë pjesë, mund të veprojë si një motiv për të kërkuar pajtimin. Po kështu, dëshira për të kërkuar pajtimin mund të motivohet edhe nga njohja e historisë së konflikteve ndërmjet grupeve dhe përmes të kuptuarit që hakmarrja për ngjarjet e së kaluarës të çon vetëm në konflikte të tjera dhe në një cikël dhune që prodhon humbje dhe hidhërimi të tjera. Zotësia për të rregulluar emocionet vetjake, veçanërisht në kushtet e ndjenjave të forta për kundërshtarit në të kaluarën është jetësore. Një person që i ka vënë vetes

qëllimin e pajtimit duhet të mobilizojë një qëndrim të hapur ndaj ish kundërshtarit, vullnetin për të mësuar për anëtarët e grupit tjetër dhe mundësinë edhe për t'u takuar me ta. Nëse takimi do të realizohet, atëherë duhet të mobilizohen edhe aftësia e empatisë dhe aftësitë gjuhësore, komunikuese dhe të të dëgjuarit. Këto aftësi ka të ngjarë të mundësojnë të kuptuarit e mënyrës se si anëtarët e grupit kundërshtar e perceptojnë konfliktin. Empatia mund të ndihmojë të kuptohet fakti që anëtarët e grupit kundërshtar kanë të njëjtat nevoja psikologjike bazë për liri nga rreziku dhe siguri si dhe anëtarët e grupit të vet dhe që konflikti ka shkaktuar dëme dhe pasoja të dëmshme për të dyja grupet, si rrjedhojë e të cilave mund të lindë edhe ndjenja e vuajtjes së përbashkët. Aftësitë analitike dhe ato të mendimit kritik duhet të përdoren për të vlerësuar mënyrën e përjetimit të konfliktit në të dyja palët, me pamjet negative, stereotipat dhe propagandën që shërbeu për të mbështetur dhe përjetësuar konfliktin e identifikuar dhe të analizuar. Nga zbatimi me përkushtim dhe me vendosmëri i këtij grupi të madh kompetencash mund të lindin edhe ndjenja e faljes, e pajtimit dhe ajo e shpresës për marrëdhëniet e ardhshme me grupin tjetër.

Këta shembuj dëshmojnë se në të pesta rastet, sjellja përshtatëse kërkon mobilizimin, orkestrimin dhe zbatimin me ndjeshmëri të një grupi të madh kompetencash, në përputhje me situatën e dhënë. Këto kompetenca përfshijnë vlera, qëndrime, aftësi, njohuri dhe të kuptuar. Ky kuptim i kompetencave të përdorura në mënyrë dinamike në të tërë grupimet për të përmbushur nevojat dhe mundësitë e situatave të veçanta demokratike dhe ndërkulturore që shfaqen, shoqërohet me ndikime të rëndësishme për hartimin e kurrikulës dhe për mësimdhënien dhe të mësuarit e kompetencave si dhe për vlerësimin e tyre.

Duke përmbledhur, themi që sjellja kompetente nga pikëpamja demokratike dhe ndërkulturore sipas Kuadrit, buron nga procesi dinamik dhe përshtatës në të cilin një individ përgjigjet në përputhje dhe në mënyrë efektive ndaj kërkesave, sfidave dhe mundësive në ndryshim të pandërprerë që shfaqen në situatat demokratike dhe ndërkulturore. Kjo arrihet përmes mobilizimit, orkestrimit dhe përdormit të zhdërvjellë të grupimeve të larmishme të burimeve psikologjike të përzgjedhura nga repertori i plotë individual i vlerave, qëndrimeve, aftësive, njohurive dhe të kuptuarit.

Kapitulli 6

Një model i kompetencës për kulturë demokratike dhe dialog ndërkulturor

---

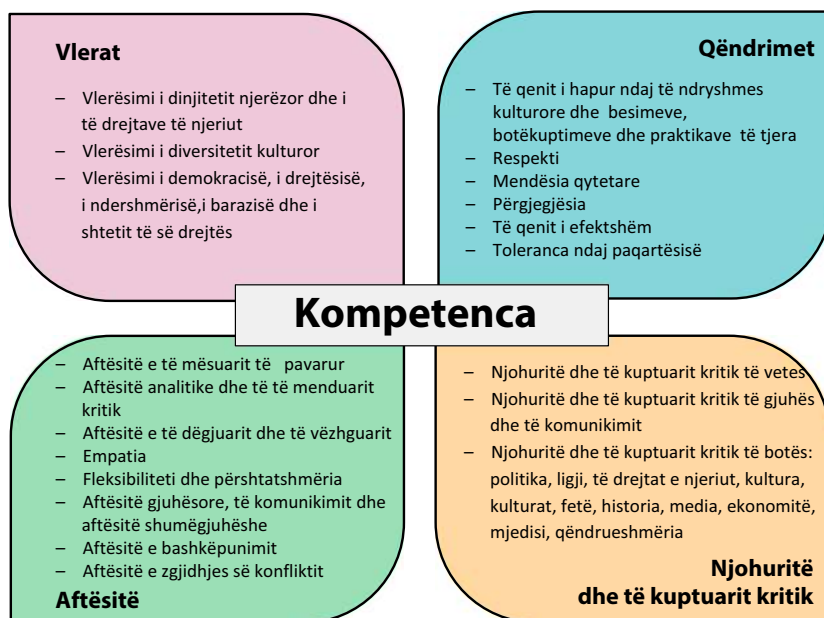
Duke u mbështetur në këto koncepte, Kuadri ofron një model konceptual gjithëpërfshirës të kompetencës për të cilën kanë nevojë individët për të vepruar si qytetarë kompetentë nga pikëpamja demokratike dhe ndërkulturore. Këto janë kompetencat që duhet të jenë edhe objektivi i arsimitarëve për të fuqizuar nxënësit që të veprojnë si qytetarë demokratë, kompetent dhe të efektshëm.

Modeli përmban 20 kompetenca. Këto kompetenca janë ndarë në katër grupe, në vlera, qëndrime, aftësi dhe njohuri dhe të kuptuarit kritik. 20 kompetencat paraqiten në figurën 1⁶.

---

6. përshkruhen në Këshilli i Evropës (2016) Kompetencat për kulturën demokratike: të jetojmë së bashku sit ë barabartë në shoqëri demokratike të ndryshme nga pikëpamja kulturore Council of Europe Publishing, Strasbourg, www.coe.int/en/ëeb/education/competences-for-democratic-culture.

Fig. 1. 20 Kompetencat e përfshira në modelin e kompetencës

Modeli propozon që në kontekstin e kulturës demokratike dhe të dialogut ndërkulturor një individ është i detyruar të veprjë me kompetencë dhe me efektivitet duke mobilizuar dhe duke përdorur disa ose të 20 kompetencat kur përballet me kërkesat, sfidat dhe mundësitë që paraqiten nga situatat demokratike dhe ndërkulturore. Në vijim, përshkruhen me hollësi secili prej katër grupeve të kompetencave si dhe kompetencat individuale të çdo grupi.

Vlerat

Vlerat janë besime të përgjithshme të cilat bartin synimet e dëshiruara për të cilat duhet të përpiqen në jetë. Ato motivojnë veprimet dhe shërbejnë si parime drejtuese për të vendosur për mënyrën e të vepruarit. Vlerat ngrihen mbi veprimet dhe kontekstet dhe bartin cilësinë normative për atë që duhet të bëhet ose të mendohet në situata të ndryshme. Vlerat ofrojnë standarde ose kriterë: për vlerësimin e veprimeve tona dhe të të tjerëve; për justifikimin e opinioneve, qëndrimeve dhe sjelljeve; për të përzgjedhur alternativën e duhur; për të planifikuar sjelljen dhe për t'u përpjekur të ndikojmë tek të tjerët⁷.

Lexuesit që janë të familjarizuar me skema të tjera të kompetencës mund të habiten nga shfaqja e vlerave si një lloj i caktuar kompetence në modelin në fjalë. Megjithatë,

7. Logjika e modelit të modelit të kompetencës dhe të procesit përmes të cilit janë identifikuar kompetencat përshkruhen në Këshilli i Evropës (2016) Kompetencat për kulturën demokratike: të jetojmë së bashku si të barabartë në shoqëri demokratike të ndryshme nga pikëpamja kulturore Council of Europe Publishing, Strasbourg, www.coe.int/en/ëeb/education/competences-for-democratic-culture.

është e rëndësishme të mbahet parasysh që këtu termi “kompetencë” nuk përdoret siç përdoret rastësisht në jetën e përditshme, si sinonim i zotësisë, por në një kuptim më teknik, për t’iu referuar burimeve psikologjike (të tilla si qëndrimet, vlerat, aftësitë dhe njohuritë) që duhet të mobilizohen dhe të përdoren për të plotësuar kërkesat dhe sfidat e situatave demokratike dhe ndërkulturore. Vlerat janë një lloj i veçantë burimi. Në fakt, skemat e tjera të kompetencave nuk i përfshijnë vlerat dhe, duke i shkrirë me qëndrimet, dështojnë në identifikimin e tyre si të tilla. Në të kundërt, modeli ynë bën dallim të qartë ndërmjet vlerave dhe qëndrimeve, ku vetëm të parat karakterizohen nga cilësia përshkruese normative.

Vlerat janë thelbësore në kuadrin e konceptualizimit të kompetencës që mundëson pjesëmarrjen në një kulturë demokratike. Kjo për arsye të faktit se pa përcaktimin e vlerës së veçantë që qëndron në themel të këtyre kompetencave ato nuk do të ishin kompetenca demokratike, por kompetenca më të përgjithshme politike që mund të shërbenin për rende të tjera politike, duke përfshirë edhe ata antidemokratikë. Për shembull, një individ do të ishte një qytetar i përgjegjshëm, i efektshëm dhe i mirinformuar politikisht në një diktaturë totalitariste nëse gjykimet, vendimet ose veprimet e tij do të bazoheshin në një tjetër grup vlerash. Kështu, vlerat që përmban modeli i Kuadrit qëndrojnë në zemër të kompetencës demokratike dhe janë thelbësore për karakterizimin e kësaj kompetence.

Vlerat që janë qëndrore për pjesëmarrjen në një kulturë të demokracisë në modelin e Kuadrit ndahen në tre grupe, si më poshtë:

Vlerësimi i dinjitetit njerëzor dhe i të drejtave të njeriut

Grupimi i parë i vlerave bazohet në besimin e përgjithshëm që çdo qenie njerëzore ka vlerë e dinjitet të njëjtë dhe gëzon të drejtën për respekt të barabartë dhe për të njëjtin grup të drejtash të njeriut dhe të lirive themelore dhe duhet të trajtohet në përputhje me to. Ky besim nënkupton që: të drejtat e njeriut janë universale, të patjetërsueshme dhe të pandashme dhe zbatohen për secilin pa dallim; të drejtat e njeriut ofrojnë mbrojtje që qeniet njerëzore të jetojnë në dinjitet; të drejtat e njeriut ofrojnë bazat thelbësore të lirisë, të barazisë, të drejtësisë dhe të paqes në botë. Ky grupim vlerash përfshin:

1. Pranimin e idesë se të gjithë njerëzit ndajnë humanizmin e përbashkët dhe kanë të njëjtin dinjitet pavarësisht nga përkatësia e tyre e veçantë kulturore, statusi, zotësitë ose rrethanat.
2. Pranimin e natyrës së patjetërsueshme dhe të pandashme të të drejtave të njeriut.
3. Pranimin se të drejtat e njeriut duhet të zhvillohen, të respektohen dhe të mbrohen në mënyrë të pandërprerë.
4. Pranimin se liritë themelore duhet të mbrohen vazhdimisht që të mos minohen ose të shkelen të drejtat e të tjerëve.
5. Pranimin se të drejtat e njeriut sigurojnë bazat e të jetuarit së bashku si të barabartë në shoqëri dhe për liri, drejtësi dhe paqe në botë.

Vlerësimi i larmisë kulturore

Grupi i dytë i vlerave bazohet në besimin e përgjithshëm se përkatësitë e tjera kulturore, ndryshueshmëria e larmia kulturore dhe pluralizmi i këndvështrimeve, i pikëpamjeve dhe i praktikave duhet të vlerësohen dhe çmohen pozitivisht. Ky besim nënkupton që: larmia kulturore është një vlerë për shoqërinë; njerëzit mund të mësojnë dhe të përfitojnë nga këndvështrimet e njerëzve të tjerë; larmia kulturore duhet të zhvillohet dhe të mbrohet; njerëzit duhet të nxiten të ndërveprojnë me njëri-tjetrin pavarësisht nga ndryshimet e perceptuara kulturore; dialogu ndërkulturor duhet të përdoret për të zhvilluar kulturën demokratike të jetuarit së bashku si të barabartë në shoqëri.

Duhet të mbajmë parasysh tensionin e mundshëm që ekziston ndërmjet vlerësimit të të drejtave të njeriut dhe vlerësimit të larmisë kulturore. Në një shoqëri që ka miratuar të drejtat e njeriut si vlerë parësore bazë, vlerësimi i larmisë kulturore do të ketë disa kufizime. Këto kufizime vendosen nga nevoja për të nxitur dhe për të zhvilluar respektin dhe mbrotjen e të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore të njerëzve të tjerë.

Ky grupim vlerash përfshin pranimin e idesë se:

1. Larmia kulturore dhe pluralizmi i ideve, i botëkuptimeve dhe i praktikave është vlerë për shoqërinë dhe siguron mundësinë për pasurimin e të gjithë anëtarëve të shoqërisë
2. Të gjithë njerëzit kanë të drejtë të jenë të ndryshëm dhe të drejtën të zgjedhin këndvështrimin, vlerat, besimet dhe opinionet e tyre.
3. Njerëzit duhet të respektojnë gjithmonë këndvështrimet, pikëpamjet, besimet dhe opinionet e njerëzve të tjerë, me përjashtim të rasteve kur këto priren të minojnë të drejtat e njeriut dhe liritë e të tjerëve.
4. Njerëzit duhet të respektojnë gjithmonë mënyrën dhe praktikën e jetësës së njerëzve të tjerë, me përjashtim të rastit kur këto minojnë ose shkelin të drejtat e njeriut dhe liritë e të tjerëve.
5. Njerëzit duhet të dëgjojnë dhe të përfshihen në dialog me ata që mendohen se janë të ndryshëm prej tyre.

Vlerësimi i demokracisë, i drejtësisë, i ndershmërisë, i barazisë dhe i shtetit të së drejtës

Grupi i tretë i vlerave bazohet në grupimin e besimeve për mënyrën si duhet të veprojnë dhe të qeverisen shoqëritë, duke përfshirë këtu besimet që: të gjithë qytetarët duhet të kenë mundësi të marrin pjesë si të barabartë (drejtpërdrejt ose në mënyrë të tërthortë përmes përfaqësuesve të zgjedhur) në procedurat përmes të cilave formulohen dhe vendosen ligjet që përdoren për të rregulluar marrëdhëniet shoqërore; të gjithë qytetarët duhet të përfshihen aktivisht në procedurat demokratike që veprojnë në shoqëri (duke pranuar që kjo mund të nënkuptojë edhe mospërfshirjen për arsye ndërgjegjeje ose rrethanash.); megjithëse vendimet merren nga shumica, duhet të sigurohet edhe trajtimi i drejtë dhe i ndershëm i pakicave të çdo lloji; drejtësia shoqërore, ndershmëria dhe barazia duhet të veprojnë në të gjitha nivelet e shoqërisë; shteti i së drejtës duhet të sundojë që të mundësojë trajtimin e secilit

anëtar të shoqërisë në mënyrë të drejtë, të ndershme, të paanshme dhe të barabartë në përputhje me ligjet që janë të njëjta për të gjithë. Ky grupim vlerash përfshin:

1. Mbështetjen për proceset dhe procedurat demokratike (krahas pranimi të idesë se procedurat demokratike ekzistuese mund të mos jenë të duhurat dhe për këtë arsye, mund të lindë nevoja për t'i ndryshuar ose përmirësuar përmes mjeteve demokratike).
2. Pranimin e rëndësisë së qytetarisë aktive (krahas pranimi të idesë që mospjesmarrja, në raste të caktuara, mund të justifikohet për arsye të ndërgjegjes ose të rrethanave).
3. Pranimin e rëndësisë së përfshirjes qytetare në vendimmarrjen politike.
4. Pranimin e nevojës për mbrojtjen e lirive civile, duke përfshirë këtu liritë civile të njerëzve, pikëpamjet e të cilëve janë minoritetet.
5. Mbështetjen për zgjidhjen paqësore të konflikteve dhe mosmarrëveshjeve.
6. Ndjenjën e drejtësisë shoqërore, duke përfshirë shanset e barabarta për të gjithë, pavarësisht nga origjina kombëtare, etniciteti, raca, feja, gjuha, mosha, seksi, gjinia, opinionet politike, lindja, origjina shoqërore, prona, paaftësia, orientimi seksual ose gjendje të tjera.
7. Mbështetjen për shtetin e së drejtës dhe trajtimin e barabartë dhe të paanshëm të të gjithë qytetarëve nën të njëjtin ligj, si mjet për të siguruar drejtësinë.

Qëndrimet

Qëndrim është orientimi i përgjithshëm mendor të cilin një individ e mban kundrejt dikujt ose diçkaje (p.sh. një personi, një grupi, një institucioni, një çështjeje, një ngjarjeje, një simboli). Qëndrimet, zakonisht përmbajnë katër elemente: një besim ose opinion për një objekt të qëndrimit, një emocion ose ndjenjë ndaj një objekti, një vlerësim (pozitiv apo negativ) për një objekt dhe një prirje t'u sjellë në një mënyrë të caktuar ndaj atij objekti.

Më poshtë vijojnë gjashtë qëndrime që janë të rëndësishme për një kulturë demokracie.

Të qenit i hapur ndaj të ndryshmes kulturore dhe ndaj besimeve, botëkuptimeve dhe praktikave të tjera

Të qenit i hapur është një qëndrim kundrejt njerëzve që mendohen t'u përkasin kulturave të ndryshme ose ndaj botëkuptimeve, besimeve, vlerave dhe praktikave që janë të ndryshme nga të vetat. Qëndrimi i të qenit i hapur ndaj të ndryshmes kulturore duhet të dallohet nga qëndrimi i të pasurit një interes në mbledhjen e përvojave "ekzotike" thjesht për arsye të kënaqësisë ose përfitimit personal.

Të qenit i hapur përfshin:

1. Ndjeshmërinë ndaj larmisë kulturore dhe ndaj botëkuptimeve, besimeve, vlerave dhe praktikave të ndryshme nga tonat.
2. Kureshtjen dhe interesin për të mësuar për orientimet dhe përkatësitë e tjera kulturore si dhe për botëkuptimet, besimet, vlerat dhe praktikave të tjera.

3. Vullnetin për të pushuar gjykimet dhe dyshimet për botëkuptimet, besimet, vlerat dhe praktikatat e njerëzve të tjerë dhe vullnetin për të vënë në dyshim origjinalitetin e botëkuptimeve, besimeve, vlerave dhe praktikave të veta.
4. Gatishmërinë emocionale për të komunikuar me të tjerët që i mendon të ndryshëm nga vetja.
5. Vullnetin për të kërkuar ose për të shfrytëzuar mundësitë për të bashkëpunuar dhe ndërvepruar me ata që mendon që kanë përkatësi kulturore të ndryshme nga të vetat, në një marrëdhënie barazie.

Respekti

Respekti është një qëndrim ndaj dikujt ose diçkaje (p.sh. një personi, një besimi, një simboli, një parimi, një praktike) ku objekti i këtij qëndrimi gjykohet të ketë një farë rëndësie ose vlere që garanton mendim pozitiv dhe vlerësim⁸. Respekti mund të marrë forma të ndryshme, në varësi të natyrës së objektit që respektohet (respekti për rregullat e një shkolle/institucioni në raport me respektin ndaj mençurisë së një të moshuari ose respekti për natyrën).

Një lloj respekti që është veçanërisht i rëndësishëm në kontekstin e një kulture të demokracisë, është respekti për njerëzit që mendohet se kanë përkatësi kulturore ose besime, opinione a praktika të ndryshme nga të vetat. Ky lloj respekti nënkupton dinjitetin e brendshëm dhe barazinë e të gjitha qenieve njerëzore dhe të drejtat e tyre njerëzore të patjetërsueshme për të zgjedhur përkatësinë, besimet, opinionet dhe praktikatat e tyre. Është e rëndësishme që ky lloj respekti nuk kërkon pakësimin ose shpërfilljen e ndryshimeve aktuale që mund të ekzistojnë ndërmjet vetes dhe të tjerëve, të cilat, ndonjëherë mund të jenë të rëndësishme dhe të thella. Po kështu, ky respekt nuk kërkon pranimin, përshtatjen me/ose ndryshimin në atë që respektohet. Ai është një qëndrim që përfshin vlerësimin pozitiv të dinjitetit dhe të të drejtës së personit tjetër për të mbajtur përkatësinë, besimet, opinionet ose praktikatat, duke pranuar në të njëjtën kohë ndryshimet që ekzistojnë ndërmjet vetes dhe tjetrit. Një qëndrim respekti është i nevojshëm për të lehtësuar ndërveprimin demokratik dhe dialogun ndërkulturor me njerëzit e tjerë. Megjithatë, duhet të mbahen parasysh edhe kufizimet që duhet të vendosen për respektin. Për shembull, nuk duhet të ketë respekt për përmbajtjet e besimeve dhe të opinioneve ose të mënyrës së jetesës dhe praktikave të cilat minojnë ose shkelin dinjitetin, të drejtat e njeriut dhe liritë e të tjerëve.⁹

8. Kujtoni se respekti lidhet ngushtë me vlerat në dy mënyra: një vlerë mund të jetë një objekt për t'u respektuar (p.sh. një vlerë që mund të respektohet) dhe mund të jetë funksion i një baze për respekt (p.sh. mund të respektohet dikush ose diçka sepse ato mund të thjeshtojnë ose të zbatojnë në praktikë një vlerë të veçantë).

9. Në këndvështrimin e të drejtave të njeriut, të drejtat e një personi tjetër për lirinë e besimeve duhet të respektohet gjithmonë, por respekti nuk duhet t'i jepet më përmbajtjes së besimeve që kërkojnë të minojnë ose të shkelin dinjitetin, të drejtat e njeriut dhe liritë themelore të të tjerëve. Në rastin e besimeve, përmbajtja e të cilave nuk mund të respektohet, duhet të vendosen kufizime jo për të drejtën për të pasur besime, por në lirinë për të shfaqur ato nëse këto kufizime janë të nevojshme për të sigurinë publike, për mbrojtjen e rendit publik ose për mbrojtjen e të drejtave dhe të lirive të të tjerëve. Shih Nenin 9 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

Koncepti i respektit reflekton më mirë se koncepti i tolerancës qëndrimin që kërkohet për një kulturë të demokracisë. Në disa kontekste, toleranca mund të përcjellë thjesht idenë e durimit ose të pranimit të të ndryshmes dhe të qëndrimit superior të tolerimit të diçkaje të cilën do të parapëlqente të mos e kishte të pranishme. Toleranca në disa raste mund të interpretohet si një akt pushteti që lejon praninë e të ndryshmes thjesht duke e toleruar atë dhe përmes këtij akti tolerance rrit pushtetin dhe autoritetin e individit që toleron. Respekti është një koncept më i qartë se toleranca, pasi bazohet në pranimin e dinjitetit, të të drejtave dhe të lirive të tjetrit dhe në një marrëdhënie barazie ndërmjet vetes dhe tjetrit.

Në këtë kuptim, respekti përfshin:

1. Mendimin pozitiv dhe vlerësimin për dikë ose diçka duke u bazuar në gjykimin se ata kanë rëndësi dhe vlerë të brendshme.
2. Mendimin pozitiv dhe vlerësimin për njerëzit e tjerë si genie të barabarta njerëzore, të cilët ndajnë dinjitetin e përbashkët dhe kanë të njëjtat të drejta njerëzore dhe liri pavarësisht nga përkatësia e tyre e veçantë kulturore, besimet, opinionet, mënyrat ose praktikatat e jetesës.
3. Mendimin pozitiv dhe vlerësimin për besimet, opinionet, mënyrat ose praktikatat e njerëzve të tjerë për sa kohë këto nuk minojnë ose shkelin dinjitetin, të drejtat e njeriut dhe liritë e të tjerëve.

Mendësia qytetare

Mendësia qytetare është një qëndrim ndaj një komuniteti ose grupi shoqëror. Termi “komunitet”, këtu përdoret për të cilësuar një grup shoqëror ose kulturor që është më i gjerë se rrethi familiar dhe miqësor, të cilit individ i ndjen se i përket. Llojet e grupeve që përputhen me këtë koncept janë të shumta, për shembull, njerëzit që jetojnë në një zonë të veçantë gjeografike (p.sh. fqinjët, një qytet, një vend, një grup vendesh si Evropa ose Afrika ose vetë bota, në rastin e komunitetit global), një grup të shpërndarë gjeografikisht (p.sh. një grup etnik, grup fetar, grup argëtimi, grup orientimi seksual) ose një çdo lloj tjetër grupi shoqëror ose kulturor tek i cili një individ ndjen se bën pjesë. Çdo individ bën pjesë njëkohësisht në grupe të shumta, ndaj të cilëve mund të ekzistojë qëndrimi i mendësisë qytetare. Mendësia qytetare përfshin:

1. Ndjenjën e përkatësisë ndaj një komuniteti dhe identifikimi me të.
2. Vetëdijen për njerëzit e tjerë në komunitet, për ndërlidhjen ndërmjet njerëzve dhe pasojat e veprimeve të veta tek të tjerët.
3. Ndjenjën e solidaritetit me njerëzit e tjerë në komunitet, duke përfshirë vullnetin për të bashkëpunuar dhe punuar me ta, ndjenjën e shqetësimit dhe të kujdesit për të drejtat dhe mirëqenien e tyre dhe vullnetin për të mbrojtur të pafuqishmit dhe të pafavorizuarit në komunitet.
4. Interesin dhe vëmendjen ndaj çështjeve dhe shqetësimeve të komunitetit.
5. Ndjenjën e detyrimit qytetar, vullnetin për të kontribuar aktivisht në jetën e komunitetit, vullnetin për të marrë pjesë në vendimmarrjet që lidhen me çështjet, shqetësimet dhe të mirën e përbashkët të komunitetit dhe vullnetin për t'u përfshirë në dialog me anëtarët e tjerë të komunitetit, pavarësisht nga përkatësia e tyre kulturore.

6. Përkushtimin për të përmbushur sa më mirë përgjegjësitë, detyrat dhe detyrimet që lidhen me rolet dhe pozicionet që kanë në komunitet.
7. Ndjenjën e përgjegjësisë ndaj njerëzve të tjerë në komunitet dhe pranimin e llogaridhënies ndaj të tjerëve për vendimet dhe veprimet.

Përgjegjësia

Termi “përgjegjësi” ka shumë kuptime. Dy kuptimet që lidhen në mënyrë të veçantë me kulturën e demokracisë janë përgjegjësia e rolit dhe përgjegjësia morale. E para është një aspekt i mendësisë qytetare (shih më sipër pikën 6); ne interesohemi më shumë me kuptimin e dytë. Përgjegjësia morale është qëndrim ndaj veprimeve vetjake. Ajo shfaqet kur një person ka një detyrim për të vepruar në një mënyrë të caktuar dhe meriton të vlerësohet ose të qortohet për kryerjen e veprimit ose për moskryerjen në mënyrën e pritur. Kusht i nevojshëm për individët për t’u gjykuar pozitivisht ose për t’u qortuar është aftësia për të reflektuar për veprimet e tyre, për të vendosur qëllimet për mënyrën e veprimit dhe aftësia për të kryer veprimet e përzgjedhura (që këtej, kur mungesa e burimeve ose e kushteve strukturore pengon kryerjen e një veprimi, do të ishte e papërshtatshme të vlerësohej ose të qortohej për këtë qëllim). Përgjegjësia mund të kërkojë guxim për sa kohë që zgjedhja e një qëndrimi parimor mund të kërkojë të veprosh vetë, të ndërmarrësh veprime që janë kundër normave të një komuniteti ose të sfidosh një vendim kolektiv që gjykohet i gabuar. Kështu, disa herë mund të lindin kundërshti ndërmjet mendësisë qytetare (të kuptuar si solidaritet me njerëzit e tjerë dhe besnikëri ndaj tyre) dhe përgjegjësisë morale. Kështu, një qëndrimi i përgjegjësisë për veprimet vetjake përfshin:

1. Përdorimin e një qasjeje reflektive dhe tërësore ndaj veprimeve vetjake dhe pasojave të mundshme të këtyre veprimeve.
2. Identifikimin e detyrave dhe detyrimeve të veta dhe të mënyrës si duhet të veprojnë në lidhje me një situatë të veçantë, të bazuar në një vlerë ose në një grup vlerash¹⁰.
3. Marrjen e vendimeve për veprimet që duhet të ndërmerren (të cilat në disa raste mund të mos merren), në varësi të rrethanave.
4. Marrjen e vendimeve (ose shmangjen e veprimeve) të përshtatshme si një agjent i pavarur.
5. Vullnetin për të ndjerë përgjegjësinë për natyrën ose pasojat e vendimeve dhe veprimeve të veta.
6. Vullneti për vlerësuar dhe gjykuar veten.
7. Vullnetin për të vepruar me guxim kur gjykohet e nevojshme.

10. Zbatimi i qëndrimit të përgjegjësisë në situata demokratike dhe ndërkulturore kërkon përdorimin e njëkohshëm të një ose më shumë grupeve të tre grupimeve të vlerave të përshkruara në këtë model (p.sh. vlerësimi i dinjitetit njerëzor dhe i të drejtave të njeriut, vlerësimi i larmisë kulturore ose vlerësimi i demokracisë, i drejtësisë, i ndershmërisë, i barazisë dhe i shtetit të së drejtës). Në mungesë të përdorimit të njëkohshëm të një ose të disa grupeve të vlerave, përgjegjësia nuk do të ishte një kompetencë demokratike por një kompetencë më e përgjithshme politike.

Të qenit i efektshëm

Të qenit i efektshëm është qëndrimi ndaj vetes. Ai nënkupton besimin pozitiv në zotësinë për të ndërmarrë veprime të cilat kërkojnë arritjen e synimeve të veçanta. Ky besim zakonisht përfshin edhe besimin tjetër se një individ mund të kuptojë atë që kërkohet për të marrë vendimet e përshtashme, mund të zgjedhë metodën për kryerjen e detyrës, mund të lundrojë me sukses nëpër pengesa, mund të ndikojë në atë që ndodh dhe mund të ndryshojë diçka në rrjedhën e ngjarjeve që ndikojnë në jetën tonë dhe të tjerëve. Në këtë mënyrë, të qenit i efektshëm lidhet me ndjenjën e vetëbesimit në zotësinë individuale. Vetëvlerësimi i ulët mund të frenojë sjelljen demokratike dhe ndërkulturore edhe kur personi është i zoti, ndërkohë që, në praktikë, shkalla e lartë e efektshmërisë mund të çojë në dështim dhe zhgënjim. Një qëndrim ideal, do të ishte harmonizimi i një niveli relativisht të lartë të efektshmërisë me një nivel praktikisht të lartë të aftësive, që i nxit individët të përballen me sfidat dhe u jep atyre mundësinë të ndërmarrin veprime për çështjet që i shqetësojnë. Të qenit i efektshëm përfshin:

1. Besimin në aftësitë vetjake për të kuptuar çështjet, për të marrë vendime dhe për të zgjedhur mënyrën e duhur për të kryer detyrat.
2. Besimin në zotësinë për të organizuar dhe për kryer radhën e veprimeve që kërkohen për të arritur synimet e veçanta, për të kapërcyer pengesat që mund të lindin gjatë rrugës.
3. Ndjenjën e besimit për t'u përballur me sfidat e reja.
4. Një ndjenjë besimi për përfshirjen demokratike dhe për ndërmarrjen e veprimeve që gjykohen të domosdoshme për të arritur synimet demokratike (duke përfshirë sfidën dhe mbajtjen parasysht të individëve me pushtet dhe autoritet në rastet kur vendimet ose veprimet gjykohen të pandershme dhe të padrejta).
5. Ndjenja e besimit për t'u përfshirë në dialog ndërkulturor me ata që mendohen se kanë përkatësi kulturore të ndryshme nga të vetat.

Toleranca ndaj paqartësisë

Toleranca ndaj paqartësisë është një qëndrim ndaj objekteve, ngjarjeve dhe situatave të cilat perceptohen të paqarta dhe janë objekt i konflikteve të shumëfishta ose të interpretimeve të papajtueshme. Njerëzit me shkallë të lartë tolerance ndaj paqartësisë vlerësojnë këto lloje objektesh, ngjarjesh dhe situatat në mënyrë pozitive, me vullnetin për të pranuar mungesën e qartësisë së tyre të brendshme, janë të gatshëm për të pranuar që këndvështrimet e njerëzve të tjerë mund të jenë të përshatshme sa edhe këndvështrimet e tyre dhe trajtojnë paqartësinë në mënyrë konstruktive. Që këtë termi “tolerancë” duhet të kuptohet pozitivisht, në kuptimin e pranimit dhe të përqaimit të paqartësisë (dhe jo në kuptimin e tij negativ të durimit ose të pranimit të saj). Njerëzit që janë pak tolerant ndaj paqartësisë zgjedhin një këndvështrim të vetëm për situatat dhe çështjet e paqarta, përqafojnë një qëndrim të mbyllur ndaj situatave dhe çështjeve të panjohura dhe përdorin kategori fikse dhe të pandryshueshme për të menduar për botën. Në këtë mënyrë, në kontekstin aktual, toleranca ndaj paqartësisë përfshin:

1. Njohjen dhe pranimin e idesë se mund të ketë këndvështrime të shumta dhe interpretime për çdo situatë ose çështje të dhënë.

2. Njohjen dhe pranimin e idesë se këndvështrimi i tyre për një situatë mund të mos jetë më i mirë se ai i të tjerëve.
3. Pranimin e kompleksitetit, të kontradiktave dhe të mungesës së qartësisë.
4. Vullnetin për të ndërmjarrë detyra vetëm kur informacioni është jo i plotë dhe i pjesshëm.
5. Vullnetin për të toleruar pasigurinë dhe për të trajtuar atë në mënyrë konstruktive.

Aftësitë

Një aftësi është zotësia për të kryer modele të menduarit ose sjelljeje komplekse dhe të organizuara mirë, në mënyrë të përshtatur për të arritur një qëllim ose synim të caktuar.

Në vijim janë paraqitur tetë grupe aftësish që janë të rëndësishme për një kulturë demokratike.

Aftësitë e të mësuarit të pavarur

Aftësitë e të mësuarit të pavarur janë ato aftësi që individët kërkojnë për të ndjekur, për të organizuar dhe për të vlerësuar të mësuarit e tyre, në përputhje me nevojat e tyre, të drejtuar dhe të rregulluar nga ata vetë, pa u shtyrë nga të tjerët. Aftësitë e të mësuarit të pavarur janë të rëndësishme për një kulturë të demokracisë sepse ato u japin mundësi individëve të mësojnë për vete dhe si të trajtojnë çështjet politike, qytetare dhe kulturore duke përdorur burime të shumta dhe të larmishme pranë dhe larg tyre, pa u mbështetur në agjentët e mjedisit të tyre aktual për të siguruar informacionin për këto çështje. Aftësitë e të mësuarit të pavarur përfshijnë zotësinë ose aftësinë:

1. për të identifikuar nevojat vetjake të të mësuarit. Këto nevoja mund të burojnë nga hendeku në fushën e njohurive dhe të kuptuarit, nga mungesa ose nga zotërimi i ulët i aftësive ose nga vështirësitë që mund të lindin si rrjedhojë e qëndrimeve ose e vlerave aktuale.
2. për të identifikuar, lokalizuar dhe përdorur burime të mundshme të informacionit, këshilla ose udhëzime të nevojshme për të plotësuar nevojat e tyre. Këto burime mund të përfshijnë përvoja vetjake, ndërveprime ose diskutime me të tjerët, takime me njerëz që perceptohen me përkatësi kulturore dhe me besime, opinione ose botëkuptime të ndryshme nga të tyret si dhe burime pamore, të shtypura dhe të medias digjitale.
3. për të gjykuar besueshmërinë e burimeve të ndryshme të informacionit, të këshillave ose të udhëzimeve, duke i vlerësuar ato për mundësinë e njëanshmërisë, të shtrembërimit dhe të përzgjedhin burimet më të përshtatshme nga ato që janë të vlefshme.
4. për të përpunuar dhe për të mësuar informacionin, duke përdorur strategjitë dhe teknikat më të përshtatshme të të mësuarit ose duke përshtatur dhe ndjekur këshilla ose udhëzime nga burimet më të besueshme, duke bërë rregullimet e duhura në repertorin e tyre të njohurive, të të kuptuarit, të aftësive, qëndrimeve ose vlerave.

5. për të menduar për atë që është mësuar, për përparimin që është bërë, për të vlerësuar strategjitë e të mësuarit që janë përdorur dhe për të nxjerrë përfundime për të mësuarit e mëtejshëm që është e nevojshme të realizohet dhe për strategjitë e reja të të mësuarit që duhen përvetësuar.

Aftësitë analitike dhe aftësitë e të menduarit kritik

Aftësitë analitike dhe aftësitë e të menduarit kritik përfshijnë një grumbull të madh dhe kompleks aftësish të ndërlidhura. Aftësitë analitike të të menduarit janë aftësitë e nevojshme për të analizuar materiale të llojeve të ndryshme (p.sh. tekste, argument, interpretime, çështje, ngjarje, përvoja) në mënyrë sistematike dhe logjike. Ato përfshijnë zotësinë ose aftësitë në:

1. copëtimin sistematik të materialeve në analizë në elementet përbërëse dhe organizimin e tyre në mënyrë logjike.
2. identifikimin dhe në interpretimin e kuptimit të çdo elementi, mundësisht përmes krahasimit dhe lidhjen e tyre me njohuritë paraprake për të si dhe në identifikimin e ngjashmërive dhe dallimeve.
3. shqyrtimin e elementeve përbërëse në lidhje me njeri-tjetrin dhe në identifikimin e lidhjeve që ekzistojnë ndërmjet tyre (p.sh. logjike, shkakësore, kohore).
4. identifikimin e mospërputhjeve, të kontraditave ose të divergjencave ndërmjet elementeve.
5. identifikimin e kuptimeve të mundshme alternative dhe e marrëdhënieve për elementët individual, duke mundësuar krijimin e elementeve të rinj që mund të mungojnë nga e tëra, elementët që ndryshojnë në mënyrë sistematike për të përcaktura pasojat për të tërën dhe krijimin e sintezave të reja të elementëve që janë shqyrtuar, duke përfytyruar dhe eksploruar mundësi dhe alternativa të reja.
6. përdorimin e rezultateve të analizës në mënyrë të organizuar dhe koherente për të ndërtuar përfundime logjike dhe të argumentuara për të tërën.

Aftësitë e të menduarit kritik përbëhen nga ato aftësi që kërkohen për të vlerësuar dhe për të gjykuar materiale të ndryshme. Këtu përfshihen zotësitë ose aftësitë e:

1. vlerësimin në bazë të koherencës së brendshme dhe në bazë të koherencës me faktet dhe përvojën ekzistuese.
2. gjykimin për vlefshmërinë ose jo të materialeve të analizuar, për saktësinë, pranueshmërinë, të qëndrueshmërisë, të përshatshmërisë, të dobishmërisë dhe besueshmërisë.
3. të kuptuarit dhe të vlerësuarit e koncepteve, të hamendësimeve dhe të parimeve të shkruara ose të komunikuar ku bazohen materialet.
4. trajtimin jo vetëm të kuptimit të mirëfilltë të materialit, por edhe të qëllimeve të gjera retorike ku përfshihen motivet dhe qëllimet bazë si dhe programet e atyre që i kanë prodhuar ose krijuar ato (në rastin e komunikimeve politike, këtu përfshihen aftësia për të identifikuar propagandën dhe aftësia për të zbërthyer motivet, synimet dhe qëllimet bazë të atyre që e kanë prodhuar propagandën).

5. vendosjes së materialeve në kontekstin e tyre historik në të cilin janë prodhuar për të ndihmuar gjykimet vlerësuese për materialet.
6. krijimit dhe përpunimit të opsioneve të ndryshme alternative, të mundësive dhe të zgjidhjeve të pranishme në materialin në shqyrtim.
7. peshimit të faktorëve në favor dhe kundër që lidhen me opsionet ekzistuese. Kjo mund të përfshijë edhe analizën e kostos dhe përfitimit (në plan afatshkurtër dhe afatgjatë), analizën e burimeve (vlerësimin e pranisë në praktikë të burimeve të kërkuara për çdo alternativë) dhe analizën e riskut (të kuptuarit dhe të vlerësuarit e riskut që shoqëron çdo alternativë dhe si mund të menaxhohet ai).
8. nxjerrjes së përfundimeve të procesit vlerësues në mënyrë të organizuar dhe koherente për të ndërtuar një argument logjik në favor ose kundër një interpretimi të veçantë, përfundimi ose veprimi, të bazuar në kritere, parime ose vlera dhe fakte bindëse të qarta dhe specifike.
9. njohjen e hamendësive dhe paragjyqimeve vetjake që mund të kenë ndikuar në mënyrë të njëanshme në procesin e vlerësimit dhe të pranimit të faktit që besimet dhe gjykimet janë gjithmonë të varura nga përkatësitë dhe këndvështrimet kulturore.

Të menduarit e efektshëm analitik përmban të menduarit kritik (vlerësimin e materialeve që analizohen), ndërsa të menduarit e efektshëm kritik përfshin të menduarit analitik (nxjerrjen e përfundimeve dhe bërjen e lidhjeve ndërmjet elementeve). Për këtë arsye, aftësitë e të menduarit analitik dhe kritik lidhen së bashku në thelbin e tyre.

Aftësitë e të dëgjuarit dhe të vëzhguarit

Aftësitë e të dëgjuarit dhe të vëzhguarit janë aftësi të nevojshme për të kuptuar të tjerët dhe për të mësuar sjelljen e tyre. Për të kuptuar çfarë thonë të tjerët është i nevojshëm të dëgjuarit aktiv i tyre, domethënë duhet t'i kushtohet vëmendje jo vetëm asaj çfarë thuhet por edhe mënyrës si thuhet përmes përdorimit të tonit, intonacionit, volumit, intensitetit, rrjedhshmërisë së zërit. Vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet gjuhës shoqëruese të trupit, veçanërisht lëvizjes së syve, shprehjes së fytyrës dhe gjesteve. Vëzhgimi kritik i sjelljes së njerëzve të tjerë mund të jetë një burim i rëndësishëm informacioni për sjelljet që janë më të përshtatshme dhe më të efektshme në mjedise shoqërore dhe në kontekste kulturore të ndryshme dhe mund të ndihmojnë nxënësit në zotërimin e këtyre sjelljeve përmes ruajtjes së informacionit dhe përsëritjes së tij të mëvonshme në sjelljet e personave të tjerë në situata të ngjashme. Në këtë këndvështrim, aftësitë e të dëgjuarit dhe të vëzhguarit përfshijnë zotësinë ose aftësinë:

1. për të ndjekur me vëmendje jo vetëm atë çfarë thuhet, por edhe të mënyrës si thuhet, si edhe të gjuhës së trupit.
2. për të kërkuar kontradiktat ndërmjet mesazheve verbale dhe joverbale.
3. për të kuptuar kuptimet e ndryshme dhe të asaj që mund të jetë thënë vetëm pjesërisht ose që mund të jetë lënë pa thënë me qëllim.
4. për të kërkuar dhe për të kuptuar marrëdhëniet ndërmjet asaj që është thënë dhe kontekstit shoqëror në të cilin është thënë.

5. për t'i kushtuar vëmendje sjelljes së njerëzve të tjerë dhe për të ruajtur informacionin për këtë sjellje, veçanërisht të sjelljes së të tjerëve që mendohet se u përkasin kulturave të ndryshme nga e vetja.
6. për t'u kushtuar vëmendje ngjashmërive dhe dallimeve në mënyrën si njerëzit reagojnë në situata të njëjta, veçanërisht njerëzit që mendohen se u përkasin kulturave të ndryshme nga njëri-tjetri.

Empatia

Empatia është grupi i aftësive që kërkohen për të kuptuar dhe për t'u lidhur me mendimet, besimet dhe ndjenjat e njerëzve të tjerë dhe për të parë botën në këndvështrimin e të tjerëve. Empatia përfshin zotësinë për të dalë nga kuadri psikologjik i vetes si pikë referimi (për të larguar nga qendra e këndvështrimit vetjak) dhe zotësinë për të kapur në mënyrë imagjinare dhe për të kuptuar kuadrin psikologjik të referencës dhe këndvështrimin e një personi tjetër. Kjo aftësi është themelore për të përfytyruar përkatësitë kulturore, botëkuptimet, besimet, interesat, emocionet, dëshirat dhe nevojat e njerëzve të tjerë. Format e empatisë janë të ndryshme. Ndër to dallojmë:

1. Identifikimi në këndvështrimin njohës – zotësia për të kapur dhe për të kuptuar perceptimet, mendimet dhe besimet e njerëzve të tjerë.
2. Identifikimi në këndvështrimin afektiv – zotësia për të kapur dhe për të kuptuar emocionet, ndjenjat dhe nevojat e njerëzve të tjerë.
3. Simpatinë, që shpesh herë quhet empatia e dhembshurisë ose "shqetësimi empatik" – zotësia për të përjetuar ndjenjën e dhembshurisë dhe të shqetësimit për njerëzit e tjerë, duke u bazuar në kuptimin e gjendjes, të kushteve, të situatës materiale ose të rrethanave.¹¹

Fleksibiliteti dhe përshtatshmëria

Fleksibiliteti dhe përshtatshmëria janë aftësi që kërkohen për të organizuar mendimet, ndjenjat dhe sjelljet mbi bazën e parimeve në kontekste dhe situata të reja, për t'u përgjigjur në mënyrë të efektshme dhe të përshtatshme sfidave, kërkesave dhe mundësive të reja. Fleksibiliteti dhe përshtatshmëria u japin mundësi individëve të përshtaten pozitivisht ndaj të rejave dhe ndryshimeve dhe ndaj pritshmërive

11. Vini re vendin e empatisë si një aftësi në modelin aktual. Termi "empati" përdoret edhe në mënyra të tjera në bisedat e përditëshme. Për shembull, ndonjëherë përdoret kur një person përjeton të njëjtin emocion me atë të një personi tjetër (p.sh. dukuria e "ngjitjes emocionale", ku një person kap dhe ndan gëzimin, frikën etj të një personi tjetër etj.). Ndonjëherë ka të bëjë me ndjenjën e lidhjes emocionale ose identifikimin me një person tjetër (p.sh. "Unë pata shumë empati për personazhin drejtues në një libër") dhe ndonjëherë përdoret për të treguar dhimbjen ose shqetësimin për një person tjetër që rrjedh nga simpatia (p.sh. Unë ndjej empati për ju në situatën e pakëndshme në të cilën ndodhesh"). Termi "empati" përdoret edhe për të treguar një grupim përgjigjesh të dikujt ndaj një personi tjetër në të cilin hapja ndaj tjetrit, respekti për tjetrin, përfshirja njohëse dhe emocionale me tjetrin dhe ndjenjat e lidhjes emocional nda tjetrit janë të ndërlidhura. Modeli aktual e përdor termin empati në një mënyrë më të veçantë dhe përpiqet të tregojë një grup aftësish që kërkohet për të kuptuar dhe për t'u lidhur me mendimet, besimet dhe ndjenjat e të tjerëve, duke qenë në këtë mënyrë një grup aftësish për pjesëmarrje në një kulturë të demokracisë. Ky përcaktim nuk synon të pengojë mobilizimin dhe përdorimin e njëkohshëm të empatisë, të genit i hapur, të respektit etj. si një grupim i tërë kompetencash ose zotësish në situata të caktuara.

shoqërore dhe kulturore, stileve të komunikimit dhe sjelljeve të njerëzve të tjerë. Ato u japin mundësi individëve të përshtatiin modelet e tyre të të menduarit, ndjenjat dhe sjelljet në përgjigje të situatave, përvojave, takimeve dhe informacioneve të reja e të papritura. Në këtë përcaktim, fleksibiliteti dhe përshtatshmëria duhet të dallohen nga rregullimet pa parime, oportuniste të sjelljes për përfitime ose fitime personale. Duhet bërë dallimi edhe me përshtatjet e bëra nga shtrëngimet e jashtme¹². Në këtë mënyrë Fleksibiliteti dhe përshtatshmëria përfshijnë zotësitë ose aftësi të tilla si:

1. Përshtatja e mënyrës së zakonshme të të menduarit si rrjedhojë e ndryshimit të rrethanave ose të shmangjes së përkohshme në një këndvështrim të ndryshëm njohës në përgjigje të një shtytësi kulturor.
2. Rishqyrtimi i opinionit në dritën e fakteve të reja ose të argumenteve të arsyeshme.
3. Kontrolli dhe rregullimi i emocioneve dhe ndjenjave për të mundësuar një komunikim dhe bashkëpunim më të efektshëm dhe të përshatshëm me të tjerët.
4. Kapërcimi i anktheve, shqetësimeve dhe pasigurive për takimet dhe ndërveprimet me njerëz që mendohet se u përkatësin kulturave të ndryshme.
5. Rregullimi dhe pakësimi i ndjenjave negative ndaj anëtarëve të një grupi me të cilin kanë qenë historikisht në konflikt.
6. Rregullimi i sjelljes në një sjellje të përshatshme shoqërore në përputhje me mjedisin kulturor sundues.
7. Përshtatja ndaj stileve të ndryshme të komunikimit dhe të sjelljes dhe kalimi tek stilet dhe sjelljet e komunikimit të përshtatshëm për të shmangur shkeljen e normave

Aftësitë gjuhësore, komunikuese dhe shumëgjuhëshe¹³

Aftësitë gjuhësore, komunikuese dhe shumëgjuhëshe janë aftësi e nevojshme për të komunikuar në mënyrën e duhur dhe të efektshme me të tjerët. Ato përfshijnë, ndër të tjera zotësitë dhe aftësitë e mëposhtme¹⁴:

12. Për shembull, asimilimi i detyruar i pakicave kulturore tek një shumicë kulturore nuk duhet të pranohet kurrë. Të gjithë individët kanë të drejta themelore të zgjedhin përkatësinë e tyre kulturore, besimet dhe mënyrën e jetesës kulturore të të tjerëve dhe për të komunikuar me ta përmes mjeteve të kuptueshme për ta.
13. Termi "gjuhë" është përdorur nga Kuadri për të treguar sistemet gjuhësore nëse njihen si gjuhë ose trajtohen si varietete të gjuhëve të njohura, pavarësisht nga mënyrat e ekzistencës së tyre. Ai përfshin gjuhën e folur dhe të gjitha format e tjera të gjuhës jo të folur. Termat komunikim me gojë ("verbal") dhe në forma të tjera ("jo verbal") në këtë kontekst kanë kuptimin "komunikim të kryer me mjete gjuhësore" dhe "komunikim të kryer me mjete të tjera jo gjuhësore"
14. Së pari dhe mbi të gjitha, komunikimi i efektshëm dhe i përshtatshëm kërkon aftësi gjuhësore (për të prodhuar dhe për të kuptuar fjalitë dhe shprehjet e folura dhe të shkruara), aftësi gjuhësore dhe shoqërore (për të përpunuar theksin, dialektin, regjistrin dhe treguesit gjuhësore të marrëdhënieve shoqërore ndërmjet folësve) dhe aftësitë e bashkëbisedimit (për të ndërthurr shrirje gjuhësore më të gjata e koherente përmes përdorimit të rregullave të përshtatshme komunikuese dhe për të përdorur ligjëratat të foluara dhe të shkruara për qëllime të veçanta komunikimi). Megjithatë, për shkak se janë aftësi të përgjithshme (si aftësia për të lexuar dhe numëruar) ato janë lënë jashtë modelit të Kuadrit. Lexuesit e interesuar në një përshkrim të hollësishëm të aftësive gjuhësore, sociogjuhësore dhe ato të ligjëritit duhet të këshillohen me Kuadrin e Përbashkët Evropian të Referencës për Gjuhët e Këshillit të Evropës (2001)

1. Aftësia për të komunikuar qartë në situata të ndryshme përfshin shprehjen e besimeve, opinioneve, interesave dhe nevojave, duke shpjeguar dhe qartësuar idetë, mbrojtjen, nxitjen, argumentimin, arsyetimin, diskutimin, debatin, bindjen dhe negocimin.
2. Aftësia për të plotësuar kërkesat e situatave ndërkulturore duke përdorur më shumë se një gjuhë ose larmi gjuhësh ose duke përdorur një gjuhë të përbashkët për të kuptuar një gjuhë tjetër.
3. Atësia për t'u shprehur me vetëbesim dhe pa agresivitet, edhe në situata ku mund të ndjehet i pafavorizuar përmes një pabarazie pushteti dhe për të shprehur kundërshtimin e tij bazë ndaj një personi tjetër e, megjithatë, të ndjejë respekt për dinjitetin dhe të drejtat e tjetrit.
4. Zotësia për të pranuar format e ndryshme të shprehjes dhe rregullat e ndryshme të komunikimit (me gojë dhe me forma të tjera) në komunikimet e përdorura nga grupe të tjera shoqërore dhe kulturat e tyre.
5. Zotësia për të përshtatur dhe për të ndryshuar sjelljen e komunikimit në mënyrë që të përdoren rregullat komunikuese (me gojë ose me forma të tjera) që janë të përshtatshme për bashkëbiseduesin e tij dhe për mjedisin e kulturës sunduese.
6. Zotësia për të bërë pyetjet e duhura sqaruese në rastet kur kuptimet e shprehura nga personi tjetër janë të paqarta ose kur vihen re kontradikta ndërmjet mesazheve të folura dhe ato të shprehura me forma të tjera nga personi tjetër.
7. Zotësia për të menaxhuar shkëputjet në komunikim, për shembull, duke iu kërkuar të tjerëve të përsërisin ose të riformulojnë mesazhin e tyre ose duke rishprehur, rishikuar ose thjeshtuar komunikimin e keqkuptuar.
8. Zotësia për të vepruar si ndërmjetës gjuhësor në shkëmbime ndërkulturore, që përfshijnë aftësi përkthuese, interpretuese dhe shpjeguese dhe për të vepruar si ndërmjetës ndërkulturore duke ndihmuar të tjerët të kuptojnë dhe të vlerësojnë karakteristikat e dikujt ose të diçkaje që perceptohet të ketë përkatësi kulturore të ndryshme nga të vetat.

Aftësitë për të bashkëpunuar

Aftësitë për të bashkëpunuar janë ato aftësi që nevojiten për të marrë pjesë me sukses me të tjerët në veprimtari, detyra dhe ndërmarrje të përbashkëta. Ato përfshijnë zotësi ose aftësi:

1. Për të shprehur pikëpamjet dhe opinionet në grup dhe për të nxitur anëtarët e tjerë të grupit për të shprehur pikëpamjet dhe opinionet e tyre në këtë mjedis.
2. Për ndërtimin e konsensusit dhe të kompromisit brenda grupit.
3. Për të ndërmarrë veprime së bashku me të tjerët në mënyrë të ndërsjellë dhe të koordinuar.
4. Për të identifikuar dhe për të vendosur detyra në grup.
5. Për të ndjekur synimet e një grupi dhe për të përshtatur sjelljen për arritjen e këtyre qëllimeve.

6. Për të vlerësuar talentet dhe pikat e forta të të gjithë anëtarëve të grupit duke ndihmuar të tjerët të zhvillohen në fushat ku kanë nevojë dhe dëshirojnë të përmirësohen.
7. Për të nxitur dhe për të motivuar anëtarët e tjerë të grupit për të bashkëpunuar dhe për të ndihmuar njëri-tjetrin për arritjen e qëllimeve të grupit.
8. Për të ndihmuar të tjerët kur është e nevojshme.
9. Për të ndarë njohuritë, përvojën ose ekspertizën e duhur me grupin dhe për të bindur anëtarët e tjerë të grupit të bëjnë të njëjtën gjë.
10. Për të pranuar konfliktet në grup, duke përfshirë identifikimin e shenjave emocionale të konfliktit tek vetja dhe tek të tjerët dhe për t'iu përgjigjur si duhet përmes përdorimit të mjeteve paqësore dhe dialogut.

Aftësitë për zgjidhjen e konflikteve

Aftësitë për zgjidhjen e konflikteve janë aftësitë e nevojshme për të trajtuar, për të menaxhuar dhe për të zgjidhur konflikte në mënyrë paqësore. Këtu përfshihen zotësi ose aftësi:

1. Për të reduktuar ose parandaluar agresionin dhe negativitetin dhe për të krijuar një mjedis neutral në të cilin njerëzit të ndihen të lirë të shprehin opinionet e tyre të ndryshme dhe shqetësimet pa frikën e hakmarrjes.
2. Për të nxitur dhe për të rritur interesat, mirëkuptimin e ndërsjellë dhe besimin ndërmjet palëve në konflikt.
3. Për të pranuar dallimet në pushtet dhe në status të palëve në konflikt dhe për të ndërmarrë hapa për reduktimin e ndikimit të mundshëm të këtyre dallimeve në komunikimin ndërmjet tyre.
4. Për të menaxhuar me efektivitet dhe për të rregulluar emocionet – zotësia për të interpretuar bazat e emocioneve dhe motiveve vetjake si dhe ato të tjerëve dhe për të trajtuar stresin emocional, ankthin dhe pasigurinë tek vetja dhe tek të tjerët.
5. Për të dëgjuar dhe për të kuptuar këndvështrimet e ndryshme të palëve të përfshira në konflikt.
6. Për të shprehur dhe për të përmbledhur pikëpamjet e ndryshme të palëve në konflikt.
7. Për të kundërshtuar dhe për të reduktuar perceptimet e gabuara të palëve në konflikt.
8. Për të pranuar që ndonjëherë mund të jetë e nevojshme për një periudhë heshtjeje, armëpushimi ose mosveprimi për t'u dhënë mundësi palëve në konflikt të reflektojnë për këndvështrimet e të tjerëve.
9. Për të identifikuar, për të analizuar, për të lidhur dhe për të kontekstualizuar shkaqet dhe aspektet e tjera të konfliktit.
10. Për të identifikuar bazën e përbashkët për ndërtimin e marrëveshjes ndërmjet palëve në konflikt, duke identifikuar alternativat për zgjidhjen e konflikteve dhe për të qartësuar kompromiset ose zgjidhjet.

11. Për të ndihmuar të tjerët për zgjidhjen e konfliktit përmes rritjes së kuptimit të zgjidhjeve të mundshme.
12. Për të ndihmuar dhe për të drejtuar palët e përfshira për të rënë dakord për një zgjidhje të arsyeshme dhe të pranueshme të konfliktit.

Njohuritë dhe të kuptuarit kritik *critical understanding*

Me njohuri kuptohet tërësia e informacionit që zotërohet nga një person, ndërkohë që të kuptuarit përfshin procesin e kapjes së plotë dhe tërësore të idesë/mesazhit etj. Termi të kuptuarit kritik përdoret për të theksuar nevojën për të kuptuar në tërësinë e vetë kuptimin e idesë/mesazhit në kontekstin e proceseve demokratike dhe të dialogut ndërkulturor për t'u përfshirë në reflektim aktiv për atë që është kuptuar dhe interpretuar dhe për të reflektuar në mënyrë kritike për të (në ndryshim nga interpretimi automatic, rutinë dhe jo reflektiv)

Format e ndryshme të njohurisë dhe të të kuptuarit kritik që kërkohen për një kulturë demokratike ndahen në tre grupime, si më poshtë:

Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të vetes

Vetëdija dhe të kuptuarit e vetes janë jetësore për pjesëmarrje të efektshme në një kulturë të demokracisë. Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të vetes përfshin aspektet e mëposhtme:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e përkatësisë vetjake kulturore
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e këndvështrimit vetjak të botës dhe të aspekteve njohëse, emocionale dhe motivuese si dhe të njëanshmërive.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit e ideve dhe të paragjykimëve që qëndrojnë në themel të këndvështrimit vetjak për botën.
4. Të kuptuarit e mënyrës se si këndvështrimi vetjak për botën dhe idetë e paragjykimet janë të të kushtëzuara dhe varen nga përkatësia kulturore dhe përvojat dhe ato, nga ana e tyre, ndikojnë në perceptimet, gjykimet dhe sjelljen ndaj njerëzve të tjerë.
5. Vetëdija për emocionet, ndjenjat dhe motivimet vetjake, veçanërisht në kontekste që përfshijnë komunikimin dhe bashkëpunimin me njerëz të tjerë.
6. Njohuritë dhe të kuptuarit e kufizimeve e kompetencave dhe të përvojës personale.

Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të gjuhës dhe të komunikimit

Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të gjuhës dhe të komunikimit kanë aspekte të ndryshme që përfshijnë:

1. Njohuritë për rregullat e komunikimit me gojë ose me forma të tjera, shoqërisht të pranueshme në gjuhën e përdorur.
2. Të kuptuarit e faktit që njerëz nga përkatësi të tjera kulturore mund të ndjekin rregulla të ndryshme të komunikimit me gojë dhe forma të tjera, të ndryshme

nga ato vetjake, të cilat kanë vlerë në këndvështrimin e tyre, edhe kur në komunikim përdoret e njëjta gjuhë .

3. Të kuptuarit e faktit që njerëzit që u përkatësin kulturave të ndryshme mund të perceptojnë ndryshe idetë dhe mesazhet që komunikohen.
4. Të kuptuarit e faktit që mënyrat e të folurit në një gjuhë të caktuar janë të shumta, sikurse janë të larmishme edhe mënyrat e përdorimit të të njëjtës gjuhë.
5. Të kuptuarit e përdorimit të gjuhës si një praktikë kulturore që vepron si bartës i informacionit, i kuptimeve dhe identiteteve që qarkullojnë në kulturën në të cilën është rrënjësuar kjo gjuhë.
6. Të kuptuarit e faktit që gjuha mund të shprehë ide të përbashkta kulturore në mënyra të veçanta ose të shprehë ide të veçanta që mund të jenë të vështira për t'u kuptuar përmes një gjuhe tjetër.
7. Të kuptuarit e ndikimit shoqëror dhe të pasojave tek të tjerët të stileve të ndryshme të komunikimit, duke përfshirë dhe të kuptuarit e mënyrës se si stilet e ndryshme të komunikimit mund të përplasen ose të çojnë në ndërprerjen e komunikimit.
8. Të kuptuarit e mënyrës se si idetë, paragjykimet, perceptimet, besimet dhe gjykimet e një individi lidhen me gjuhën e veçantë të cilën ai flet.

Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të botës (që përfshin politikën, ligjin, të drejtat e njeriut, kulturën, kulturat, fetë, historinë, medien, ekonominë, mjediset dhe qëndrueshmërinë).

Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të botës përfshin një varg të gjerë dhe kompleks njohurish dhe të kuptuarit në fusha të larmishme që përfshijnë:

(a) Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të politikës dhe ligjit:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e politikës dhe të koncepteve ligjore, që përfshijnë demokracinë, lirinë, drejtësinë, barazinë, qytetarinë, të drejtat dhe përgjegjësitë, nevojën e ligjeve dhe të rregullave dhe të shtetit të së drejtës.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e proceseve demokratike, e mënyrës së funksionimit të institucioneve demokratike, duke përfshirë rolin e partive politike, të proceseve zgjedhore dhe të votimit.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrave të ndryshme në të cilat qytetarët mund të marrin pjesë në diskutimet dhe në vendimarrjet publike dhe mund të ndikojnë në politikë dhe shoqëri, duke përfshirë të kuptuarit e rolit të shoqërisë civile dhe të OJF-ve në këtë drejtim.
4. Të kuptuarit e marrëdhënieve të pushtetit, të mosmarrëveshjeve politike dhe të konflikteve të ideve në shoqëritë demokratike dhe të rrugës paqësore të zgjidhjes së tyre.
5. Njohuritë dhe të kuptuarit e çështjeve aktuale, problemeve bashkëkohore shoqërore dhe politike dhe të pikëpamjeve politike të të tjerëve.
6. Njohuritë dhe të kuptuarit e rreziqeve bashkëkohore ndaj demokracisë.

(a) Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të të drejtave të njeriut që përfshijnë:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e idesë që të drejtat e njeriut i kanë rrënjët në dinjitetin e brendshëm të të gjitha qenieve njerëzore.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e faktit që të drejtat e njeriut janë universale, të patjetërsueshme dhe të pandashme dhe çdo individ nuk gëzon vetëm të drejtat e njeriut por ka edhe përgjegjësinë për të respektuar të drejtat e të tjerëve, pavarësisht nga origjina e tyre kombëtare, etnia, raca, feja, gjuha, mosha, seksi, gjinia, opinionin politik, lindja, origjina shoqërore, pasuria, paaftësia, orientimi seksual dhe statuset e tjera.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit e detyrimeve të shteteve dhe të qeverive në lidhje me të drejtat e njeriut.
4. Njohuritë dhe të kuptuarit e historisë së të drejtave të njeriut, ku përfshihet Deklarata e Përgjithshme e të Drejtave të Njeriut, Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut dhe Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijës.
5. Njohuritë dhe të kuptuarit e marrëdhënieve ndërmjet të drejtave të njeriut, demokracisë, lirisë, drejtësisë, paqes dhe sigurisë.
6. Njohuritë dhe të kuptuarit e faktit që mund të ketë mënyra të ndryshme të interpretimit dhe të përjetimit të të drejtave të njeriut në shoqëri dhe kultura të ndryshme, por edhe të faktit që larmitë e mundshme kufizohen nga instrumentet ligjore të pranuar në nivel ndërkombëtar, të cilat vendosin standardet minimale për të drejtat e njeriut pavarësisht kontekstit kulturor.
7. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrës si zbatohen parimet e të drejtave të njeriut në praktikë në varësi të situatave të veçanta, si mund të lindin shkeljet e të drejtave të njeriut, si mund të trajtohen shkeljet e të drejtave të njeriut dhe si mund të zgjidhen konfliktet e mundshme ndërmjet të drejtave të njeriut.
8. Njohuritë dhe të kuptuarit e sfidave të rëndësishme të të drejtave të njeriut në botë.

(c) Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të kulturës dhe të kulturave, të cilat përfshijnë:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrës si përkatësia kulturore e njerëzve modelon botëkuptimet, paragjykimet, perceptimet, besimet, vlerat, sjelljet e tyre dhe ndërveprimin me të tjerët.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e faktit që të gjitha grupet kulturore, thelbin e tyre janë të ndryshueshme dhe heterogjene, nuk kanë karakteristika të brendshme të pandryshueshme, përmbajnë individë që kundërshtojnë dhe sfidojnë vlerat e traditave kulturore dhe janë në zhvillim dhe ndryshim të vazhdueshëm.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrës se si veprojnë strukturat e pushtetit, praktikat diskriminuese dhe pengesat institucionale brenda dhe ndërmjet grupeve kulturore për të kufizuar shanset për individët pa pushtet.
4. Njohuritë dhe të kuptuarit e besimeve, e vlerave, e normave, e komunikimit dhe produkteve të veçanta që mund të përdoren nga njerëzit me përkatësi

të ndryshme kulturore, veçanërisht ato të përdorura gjatë ndërveprimit dhe komunikimit me njerëz që kanë përkatësi të ndryshme nga njëri-tjetri.

(d) Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të feve që përfshijnë:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e aspekteve kryesore të historisë së traditave të veçanta fetare, të teksteve dhe të doktrinave kryesore të veçanta të traditave fetare dhe të ngjashmërive dhe dallimeve të ndryshme që ekzistojnë ndërmjet traditave të ndryshme fetare.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e simboleve të ndryshme fetare, ritualeve fetare dhe të përdorimit fetar të gjuhës.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit të tipareve kryesore të besimeve, vlerave, praktikave dhe përvojave të individëve që praktikojnë fe të ndryshme.
4. Të kuptuarit e faktit që përvoja subjektive dhe shprehjet personale të feve mund të ndryshojnë në mënyra të ndryshme nga tekset standarde që i përfaqësojnë këto fe.
5. Njohuritë dhe të kuptuarit e faktit që të gjitha grupet fetare kanë individë që kundërshtojnë dhe sfidojnë vlerat e traditave të ndryshme fetare, nuk kanë karakteristika të brendshme të pandryshueshme dhe janë në zhvillim dhe ndryshime të pandërprerë.

(e) Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të historisë që përfshin:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e rrjedhshmërisë natyrore të historisë dhe të mënyrës se si interpretimet e së kaluarës mund të ndryshojnë në kohë dhe në kultura të ndryshme.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e përshkrimeve të veçanta, nga këndvështrime të ndryshme, për forcat dhe faktorët historikë që kanë modeluar botën bashkëkohore.
3. Të kuptuarit e proceseve të kërkimit historik, në mënyrë të veçantë të mënyrës së përzgjedhjes dhe të mbledhjes së fakteve dhe të mënyrës së trajtimit të tyre si evidencë për prodhimin e e përshkrimeve, shpjegimeve dhe argumenteve historike.
4. Të kuptuarit e nevojës për të përdorur burimet alternative të informacionit për historinë sepse, shpeshherë, kontributet e grupeve të përjashtuara (p.sh. pakicat kulturore dhe gratë), përjashtohen nga përshkrimet historike standarde.
5. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrës se si historia, jo rallë, paraqitet dhe mësohet në këndvështrimin etnocentrik.
6. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrave të ndryshme të zhvillimit të koncepteve demokraci dhe qytetari në kultura dhe kohë të ndryshme.
7. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrës se si stereotipat janë një formë e diskriminimit që është përdorur për të mohuar individualitetin dhe larminë e qenieve njerëzore dhe për të minuar të drejtat e njeriut dhe, në disa raste, kanë çuar në krime kundër njerëzimit.
8. Njohuritë dhe të interpretuarit e së kaluarës në dritën e të sotmes dhe në orientimin drejt së ardhmes dhe të kuptuarit të rëndësisë së të kaluarës me shqetësimet dhe çështjet e botës bashkëkohore.

(f) Njohuritë dhe të kuptuarit kritik të medias, që përfshin:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e proceseve përmes të cilave masmedia përzgjedh, interpreton dhe redakton informacionin përpara se ta transmetojë ata për konsum publik.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e masmedies si lëndë e parë që përfshin prodhues dhe konsumatorë dhe të motiveve, të synimeve dhe të qëllimeve të mundshme të prodhuesve për përmbajtjen, pamjet, mesazhet dhe reklamat e masmedies.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit e medias digjitale dhe të mënyrës si prodhohen përmbajtja, pamjet, mesazhet dhe reklamat e medias digjitale dhe të motiveve, synimeve dhe të qëllimeve të mundshme të atyre që i prodhojnë ose i riprodhojnë ato.
4. Njohuritë dhe të kuptuarit e ndikimeve që ka përmbajtja e masmedies dhe e medias digjitale në gjykimet dhe në sjelljet e individëve.
5. Njohuritë dhe të kuptuarit e mënyrës se si prodhohen mesazhet dhe propaganda politike dhe fjalimet që bartin urrejtje, si mund të identifikohen këto forma të komunikimit dhe si mund të ruajnë e të mbrojnë veten individët kundër pasojat e këtyre komunikimeve.

(g) Njohuritë dhe të kuptuarit të ekonomisë, të mjedisit dhe të qëndrueshmërisë, që përfshin:

1. Njohuritë dhe të kuptuarit e ekonomive dhe të proceseve ekonomike dhe financiare që ndikojnë në funksionim e shoqërisë, duke përfshirë marrëdhëniet ndërmjet punësimit, fitimeve, përfitimeve, taksimit dhe shpenzimeve qeveritare.
2. Njohuritë dhe të kuptuarit e marrëdhënieve ndërmjet të ardhurave dhe shpenzimeve, të natyrës dhe të pasojave të borxhit, të kostos reale dhe rrezikut të qeramarrjes përtej aftësisë për ta shlyer atë.
3. Njohuritë dhe të kuptuarit e ndërvarësisë ekonomike të komunitetit global dhe të ndikimit të zgjedhjeve dhe të modeleve personale të konsumit në pjesë të tjera të botës.
4. Njohuritë dhe të kuptuarit e mjedisit natyror, të faktorëve që mund të ndikojnë në të, të rreziqeve që lidhen me dëmet mjedisore, sfidat aktuale mjedisore dhe të nevojës për konsum të përgjegjshëm, mbrojtje të mjedisit dhe të qëndrueshmërisë.
5. Njohuritë dhe të kuptuarit e lidhjeve ndërmjet proceseve ekonomike, shoqërore, politike dhe mjedisore, veçanërisht në këndvështrimin global.
6. Njohuritë dhe të kuptuarit e çështjeve etike që lidhen me globalizimin.

Koncepti i rishikuar i grupimit të kompetencave

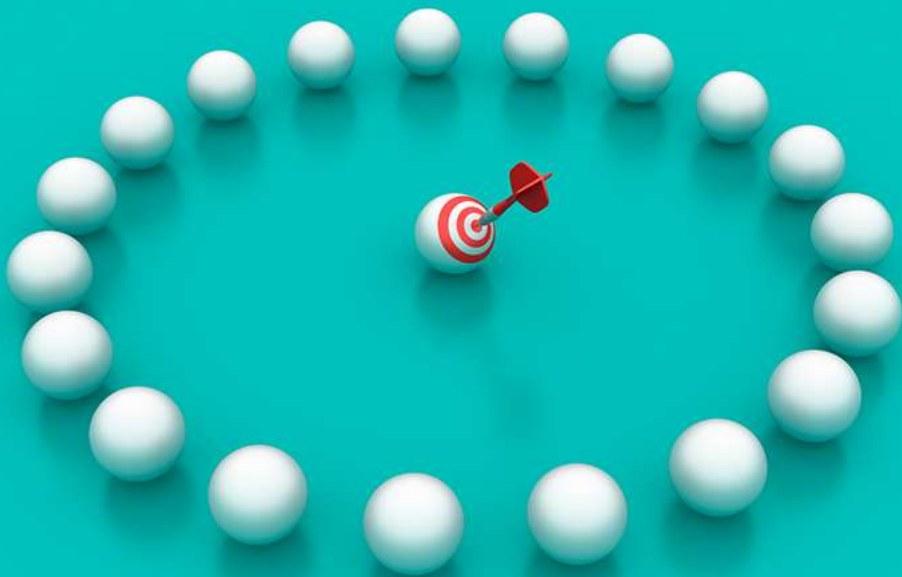
Si e kemi vënë në dukje më lart, sipas Kuadrit, këto 20 kompetenca rallëherë mund të mobilizohen dhe të përdoren më vete, të palidhura me të tjera. Sjellja kompetente përfshin aktivizimin dhe zbatimin e njëkohshëm ose të njëpasnjëshëm të një grupi të tërë kompetencash në mënyrë dinamike dhe të harmonizuar, gjë që i jep mundësi individit të përshtatet si duhet dhe në mënyrë të efektshme ndaj kërkesave dhe

sfidave të veçanta që paraqet një situatë e dhënë. Kompetencat në çdo grupim janë marrë, sipas rastit, nga tërësia e vlerave, e qëndrimeve, aftësive, e njohurive dhe të kuptuarit kritik. Kjo do të thotë që, përdoruesi i Kuadrit që synon të hartojë një kurrikul të re arsimore, duhet t'u kushtojë vëmendje të katër grupeve të kompetencave.

Mund të ndodhë që në kurrikul të mos përfshihen të gjitha kompetencat. Kjo mund të jetë pasojë e kufizimeve të burimeve materiale që mund të përdoren nga edukatorët ose pasojë e mungesës së kohës së mjaftueshme për këtë qëllim. Kjo mund të jetë pasojë edhe e vendimeve të politikëbërësve të cilët diktojnë kompetencat parësore ose e një kuadri më të gjerë të shqetësimeve politike dhe kulturore, që e bëjnë të papranueshëm trajtimin e disa prej kompetencave përmes edukimit.

Nëse merren vendime për të lënë jashtë kurrikulës disa kompetenca, përdoruesit e Kuadrit duhet të mbajnë parasysh dy gjëra. Së pari, deri tani kemi përcjellë idenë se sjellja kompetente kërkon nga individit të mbështetet në një grupim tërësor kompetencash. Nëse ky individ nuk ka qenë i pajisur me të gjitha kompetencat, atëherë, në mënyrë të pashmangshme, atij mund t'i ndodhë që të mos jetë në gjendje të përgjigjet me kompetencë ndaj një situatë të caktuar. Përdoruesit e Kuadrit duhet të përfshijnë në procesin e vendimarrjes edhe pasojat e përjashtimit nga kurrikula të kompetencave të veçanta. Së dyti, duhet t'i kushtohet vëmendje edhe faktit që përjashtimet mund të minojnë të gjithë logjikën tërësore të Kuadrit, i cili nxit dhe mbron demokracinë, të drejtat e njeriut dhe dialogun ndërkulturor. Për shembull, të lësh jashtë vlerat do të thotë që nxënësit do të pajisen jo me kompetencën demokratike, por me një kompetencë politike të përgjithshme e cila, siç është përmendur më lart, mund të vihet në shërbim të regjimeve politike jo demokratike (me fjalë të tjera, të përjashtosh vlerat nga kurrikula nuk i bën domosdoshmërisht neutrale njohuritë dhe aftësitë). Po kështu, duke u përqendruar vetëm në aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit kritik dhe duke lënë jashtë vlerat do të thotë që megjithëse nxënësit do të pajisen me aftësitë e duhura, njohuritë dhe të kuptuarit kritik, ata do të jenë pak të prirur për t'i përdorur ato në praktikë, për arsye se janë pikërisht vlerat dhe qëndrimet ato që i shtojnë njerëzit të përdorin aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit kritik.

Shkurt, duhet t'i kushtohet kujdes çështjes së përjashtimit të kompetencave të veçanta nga kurrikula. Këto vendime duhet të merren vetëm në dritën e shqyrtimit të plotë të pasojave të mundshme të përjashtimit të propozuar.

Kapitulli 7

Treguesit–përdorimi dhe qëllimet

Nevoja për tregues të kompetencave

Një kulturë demokratike mbështetet në qytetarë që janë të pajisur me vlerat, qëndrimet, njohuritë dhe të kuptuarit kritik të përshkruar nga modeli i kompetencave. Elementet e qenësishme për të siguruar zhvillimin e kompetencave për kulturë demokratike tek nxënësit janë dy:

1. Mundësia për të përdorur nivelin aktual të zotësisë së nxënësit në çdo kompetencë, në këndvështrimin e identifikimit të nevojave të të mësuarit dhe të fushës së zhvillimit.
2. Referencat për arsimtarët të cilët mund të ndihmojnë për hartimin, zbatimin dhe vlerësimin e ndërhyrjeve arsimore, në mjedise formale dhe joformale.

Për të plotësuar këto nevoja, Kuadri ofron treguesit për secilën prej 20 kompetencave që përshkruhen në model. Këta tregues ndihmojnë në përkthimin e kompetencave në objektiva për të mësuarit, duke siguruar në këtë mënyrë një mjet të dobishëm për planifikimin kurrikular, për mësimdhënien dhe të mësuarit si dhe për vlerësimin. Treguesit janë pohime që përshkruajnë sjellje të vëzhgueshme që tregojnë nëse personi i interesuar ka arritur një nivel të caktuar të zotësisë që lidhet me një kompetencë. Që t'i shërbejnë planifikimit kurrikular, mësimdhënies, të mësuarit dhe vlerësimit, treguesit duhet të formulohen në gjuhën e objektivave të të mësuarit.

Si u zhvilluan treguesit

Për të formuluar treguesit e Kuadrit, u përdoren kriteret e mëposhtme:

- ▶ *Mënyra e të shprehurit*: treguesit duhet të formuloheshin duke përdorur gjuhën e objektivave të të mësuarit, duke filluar me një folje vepruese të qartë dhe duke përshkruar sjelljen e vëzhgueshme të lidhur me një arritje të të mësuarit.
- ▶ *Gjatësia*: Përshkrimi i treguesit duhet të jetë, mundësisht me jo më shumë se 25 fjalë.
- ▶ *Karakterit pohues*: çdo tregues duhet të shprehë zotësinë me një shprehje pohuese (p.sh. mund, është në gjendje, shpreh, mbështet), dhe jo mohuese (p.sh. nuk mundet, dështon të, është i kufizuar etj.). Në rastin më të mirë, synimi është të sigurojë që çdo tregues t'i japë mësuesit mundësinë të thotë: "Po, ky person mund ta bëjë këtë ose ka këtë (vlerë, qëndrim, aftësi, njohuri, të kuptuar)" ose "Jo, ky person nuk është në gjendje ta bëjë këtë/nuk e ka këtë (vlerë, qëndrim, aftësi, njohuri, të kuptuar)".
- ▶ *Qartësia*: çdo tregues duhet të jetë transparent dhe jo i ngarkuar me zhargon dhe i shkruar duke përdorur gramatikë relativisht të thjeshtë.
- ▶ *Pavarësia*: çdo tregues duhet të jetë i pavarur nga të gjithë treguesit e tjerë. Me fjalë të tjera, çdo tregues nuk duhet të ketë kuptime që lidhen vetëm me tregues të tjerë. Për këtë arsye, treguesit shmangën përdorimin e shpeshtë të shprehjeve të njëjta për të formuar një grup thjesht duke zëvendësuar një fjalë cilësuese ose një frazë të përfshirë në pohim (p.sh. dobët/disi dobët/mirë, pak/disa/shumë, disi e përgjithshme/shumë e përgjithshme) gjë që do të thotë që treguesit nuk janë të pavarur nga njëri-tjetri.
- ▶ *Përcaktimi*: çdo tregues duhet të përshkruajë një sjellje ose arritje konkrete që të tregojë nëse është përvetësuar/zotëruar nga individit vlera, qëndrimi, aftësia, njohuritë, të kuptuarit e synuar.

Duke përdorur këto kritere, u përgatit një grup fillestar prej 2085 treguesish që mbulonin 20 kompetencat. Këta tregues u pakësuan në mënyrë progresive dhe u përmirësuan duke u bazuar në vlerësimet, detyrat klasifikuese, detyrat vlerësuese dhe përshkallëzuese në të cilat morën pjesë 3094 mësues nga e gjithë Evropa. Të dhënat e mbledhura nga këto detyra u përdorën për të identifikuar 447 tregues të përzgjedhur dhe një grup më i vogël prej 135 treguesish kryesorë që u gjykuan të dobishëm veçanërisht për përshkrimin e arritjes së 20 kompetencave të modelit të Kuadrit.¹⁵

Të dhënat e mbledhura nga mësuesit që morën pjesë u përdorën për të përshkallëzuar treguesit në tre nivele të zotësisë, një bazë, një i ndërmjetëm dhe një i përparuar. Një ndër gjetjet është që shumë nga treguesit mund të lidheshin qartë me një ndër këto nivele. Megjithatë, disa prej treguesve, edhe pse u gjykuan të vlefshëm, u pa që përfshiheshin ose ndërmjet nivelit bazë dhe atij të ndërmjetëm ose ndërmjet nivelit të ndërmjetëm dhe atij të përparuar¹⁶.

15. Përshkrimi i hollësishëm i procesit të zhvillimit të treguesve bëhet në Vëllimin 2 të këtij botimi

16. Një përshkrim i plotë i procesit përmes të cilit u përzgjedhën treguesit jepen në vëllimin e dytë të kësaj pakete.

Përmes kësaj pune të madhe empirike, u zhvilluan treguesit e përshkallëzuar për të 20 kompetencat. Këta tregues tregojnë që një person që shfaq sjelljen përkatëse në mënyrë të vazhdueshme, do të ketë më shumë mundësi të arrijë edhe nivelin përkatës të zotësisë (bazë, të ndërmjetëm, të përparuar) për kompetencën përkatëse. Lista e plotë e treguesve kryesorë dhe grupi i madh i treguesve të certifikuar janë paraqitur në Vëllimin 2 të këtij botimi dhe të janë të shpallur në uebsajtin e Këshillit të Evropës që i kushtohet Kuadrit.

Shembuj të treguesve kryesorë të përshkallëzuar jepen në tabelën 6 dhe 7

Tab 6: Treguesit kryesorë për aftësitë e të dëgjuarit dhe të vëzhguarit

- Niveli bazë i zotësisë
  - Dëgjon me vëmendje njerëzit e tjerë
  - Dëgjon me kujdes opinionet e ndryshme
- Niveli mesatar/i ndërmjetëm i zotësisë
  - Mund të dëgjojë me efektivitet për të zbrërthyer kuptimin dhe qëllimet
  - Dëgjon gjestet e folësit dhe gjuhën e tij të trupit për të zbuluar më mirë çfarë po thotë.
- Niveli i përparuar i zotësisë
  - I kushton vëmendje asaj që njerëzit nënkuptojnë ose nuk e thonë.
  - Vë re se si njerëzit me përkatësi të tjera kulturore u përgjigjen ndryshe situatave të njëjta.

Tab 7: Treguesit kryesorë për njohuritë dhe të kuptuarit kritik të politikës, të ligjit dhe të të drejtave të njeriut.

- Niveli bazë i zotësisë
  - Mund të shprehë kuptimin e koncepteve politike të konceptit demokraci, liri, qytetari, të drejta dhe përgjegjësi.
  - Mund të shpjegojë që secili ka përgjegjësinë të respektojë të drejtat e të tjerëve.
- Niveli mesatar/i ndërmjetëm i zotësisë
  - Mund të shpjegojë natyrën e përgjithshme, të patjetërsueshme dhe të pandashme të të drejtave të njeriut.
  - Mund të reflektojë në mënyrë kritike për rrënjët e shkeljeve të të drejtave të njeriut, duke përfshirë rolin e stereotipave dhe të paragjykimeve në proceset që çojnë në abuzimet e të drejtave të njeriut.
- Niveli i përparuar i zotësisë
  - Mund të përshkruajë rrugët e ndryshme me të cilat mund të ndikojnë politikën
  - Mund të reflektojë në mënyrë kritike për natyrën evoluese të Kuadrit të të drejtave të njeriut dhe të zhvillimit të vazhdueshëm të të drejtave të njeriut në rajone të ndryshme të botës.

Përdorimi i treguesve

Procesi i zhvillimit të treguesve prodhoi dy grupe të certifikuar dhe të përshkallëzuar treguesish: banka e plotë me 447 tregues (disa prej treguesve lidhen me tri nivelet e zotësisë dhe disa të tjerë vendosen ndërmjet dy niveleve) dhe një nëngrup të reduktuar prej 135 treguesish që lidhen qartë me secilin prej tre niveleve të zotësisë. Një ide bazë (që mbështetet në procedurën statistikore të përdorur për të përshkallëzuar treguesit) është që nëse një person shfaq një sjellje që përputhet me një tregues në nivelin e përparuar, atëherë ka shumë të ngjarë që ky person do të jetë në gjendje të shfaqë sjelljet që lidhen me treguesit e nivelit mesatar/të ndërmjetëm dhe të niveleve bazë për të njëjtën kompetencë.

Të dyja listat e treguesve mund të përdoren në disa drejtime. Megjithatë, mund të ndodhë që të ketë edhe keqpërdorime të mundshme të cilat duhet të shmangen.

Treguesit mund të përdoren në mënyra të mundshme në kuadrin e arsimit formal dhe jo formal. Meqë janë formuluar në gjuhën e objektivave të të mësuarit, ata shërbejnë si pika referimi për zhvillimin e kurrikulës në nivele të ndryshme, nga kurrikula kombëtare tek kurrikula në bazë shkolle, si dhe për hartimin, zbatimin dhe vlerësimin e veprimtarive të të mësuarit.

Meqë zakonisht kompetencat mobilizohet në grupime, arsimtarët mund të skicojnë veprimtari mësimore që u japin mundësi nxënësve të shfaqin dhe të ushtrojnë sjelljet të shoqëruara me harmonizimin e treguesve nga kompetenca të ndryshme. Për këto arsye, këto veprimtari do të ndihmojnë në zhvillimin e këtyre kompetencave. Megjithatë, treguesit mund të përdoren edhe si burim frymëzimi për arsimtarët në hartimin e veprimtarive mësimore dhe objektivat e të mësuarit mund të përcaktohen duke harmonizuar dhe përshtatur treguesit ekzistues.

Kjo e bën më të thjeshtë detyrën për arsimtarët, që përmes mundësive përkatëse të të mësuarit, të mbulojnë sa më shumë nga 20 kompetencat. Do të ishte e gabuar të mendohet që arsimtarët duhet të mbulojnë, me anë të veprimtarive të veçanta të të mësuarit, të gjithë grupin e treguesve (447 tregues) ose të treguesve kryesorë (135 tregues). Së pari, grupi i treguesve duhet të shihet si një instrument nga i cili duhet të merren dhe të harmonizohen elementet me të përshtatshme, në përputhje me nivelin e nxënësve dhe kontekstin e tyre të veçantë. Grupimi i treguesve nuk duhet të shihet si një listë detyrash. Së dyti, kur zgjedhin treguesit më të përshatshëm për të vendosur rezultatet e pritshme të të mësuarit, mësuesit duhet të marrin parasysh veprimtaritë mësimore të nevojshme për të mundësuar shanse që të gjithë nxënësit të mund të lëvizin në nivele më të larta të zotësisë ose të vendosin dhe të konsolidojnë zotësinë përmes kompetencave të ndryshme. Në këtë mënyrë, nuk duhet të vendosen objektiva shumë të lartë, duke u përqëndruar në treguesit e nivelit të lartë, kur numri më i madh i nxënësve nuk janë përgatitur për këtë gjë. Po kështu, objektivi nuk duhet të jetë as shumë i ulët duke zgjedhur vetëm tregues të nivelit bazë kur mundësitë e nxënësve janë më të larta.

Kjo lidhet edhe me një përdorim tjetër të rëndësishëm të treguesve, me vlerësimin. Meqë ato janë rezultate të mësuarit, është e përshtatshme që treguesit të përdoren edhe si pika referimi për qëllime vlerësimi. Megjithatë, duhet të nënvizohet që treguesit lidhen me zotësinë dhe jo me performancën e treguar në një situatë të veçantë.

Kjo do të thotë që është e mundur që një nxënës të shfaqë rastësisht një sjellje të caktuar në një kontekst të caktuar, për shembull, në kontekstin e një veprimtarie, por pa riprodhuar sjelljen në mjedise të tjera. Duke vëzhguar një nxënës që prodhon një sjellje që paqsyrohet në një tregues, në një rast të veçantë, nuk do të thotë domosdoshmërisht që nxënësi ka arritur nivelin e zotësisë që tregohet në tregues.

Në mënyrë të ndërsjellë, fakti që një nxënës nuk e shfaq sjelljen që pasqyrohet në një tregues, në një situatë mësimore, nuk është e mjaftueshme për të dalë në përfundimin se nxënësi ka nivel të ulët të zotësisë. Kjo mund të lidhet me faktin, që në atë situatë të veçantë, në atë rast të veçantë, sjellja e tij nuk ishte e dukshme, por në rrethana të tjerë nxënësi do të jetë i aftë të shfaqë sjelljet përkatëse.

Përveç kësaj, për shkak të karakterit rritës të treguesve (dhe të vlefshmërisë së përshkallëzimit, të bazuar në një procedurë statistikore rigoroze), kur kryejnë një vlerësim, mësuesit nuk kanë nevojë të përdorin listën e treguesve si një listë detyrash, për të qenë të sigurtë që i mbulojnë të gjithë. Për shembull, nëse një nxënës shfaq në mënyrë të qëndrueshme sjelljen që pasqyrohet në një tregues në nivelin mesatar/të ndërmjetëm për një kompetencë të veçantë, nuk është e nevojshme ta verifikosh me anë të treguesve të tjerë në këtë nivel për të njëjtën kompetencë ose për treguesit në nivelin bazë, sepse ka shumë të ngjarë që ato kanë qenë përvetësuar. Përkundrazi, mësuesi duhet të verifikojë nëse nxënësi shfaq sjelljen përkatëse të treguesit për këtë kompetencë në nivelin e përparuar dhe nëse këto sjellje nuk vëzhgohen, kjo përcakton edhe fokusin për veprimtaritë e ardhshme mësimore.

Meqë janë formuluar në terma pozitivë, pohues, përdorimi i treguesve mundëson të dalosh çfarë nxënësi është në gjendje të bëjë dhe mungesa e sjelljeve duhet të drejtojë ndërhyrjet e ardhshme dhe jo të përdoret për t'i etiketuar nxënësit negativisht. Siç mund të vërehet nga inspektimi i treguesve të përshkallëzuar që tregohet në tabelat 6 dhe 7, edhe treguesit e nivelit bazë kërkonë një shkallë të rëndësishme të zotësisë.

Një ndër rreziqet e keqpërdorimit është kur sjellja që pasqyrohet në një tregues në nivelin bazë nuk vëzhgohet. Në këtë rast do të ishte e gabuar të dilnim në përfundimin që nxënësi nuk ka asnjë nivel zotësie. Edhe në këtë rast, nxënësi mund të ketë një nivel të zotësisë dhe treguesit e nivelit bazë mund të jenë objektiv për të mësuarit.

Përveç përdorimeve të ndryshme nga mësuesit në mjedise të arsimit formal dhe joformal, treguesit mund t'u shërbejnë edhe nxënësve në mënyra të ndryshme.

Siç përfshin Kuadri aftësinë e të qenit i efekshëm dhe të mësuarit e pavarur, ashtu edhe nxënësit mund të reflektojnë për treguesit për të 20 kompetencat për të planifikuar dhe për të zbatuar rrugët e tyre të zhvillimit. Lista e treguesve mund të ndihmojë për të orientuar synimet e tyre të të mësuarit në mënyrë progresive, të pavarur dhe të arritshme, duke rritur shanset për sukses dhe fuqizim.

Treguesit lidhen edhe me vetëvlerësimin dhe ndihmojnë për reflektim kritik ndaj të mësuarit, nëse kjo ndodh në mjedise arsimore formale, jo formale ose informale.

Nxënësi mund të përdorë treguesit për të analizuar si janë sjellë në situata të veçanta në të kaluarën dhe çfarë mund të bëjnë në të ardhmen. Në lidhje me vlerat, nxënësit

mund të reflektojnë edhe çfarë mund të ndodhë në shoqëri nëse qytetarët do të shpërfillin ose do të përjashtojnë përmbajtjen e treguesve përkatës.

Si përfundim mund të themi që treguesit përfaqësojnë një instrument me vlerë si për mësuesit ashtu edhe për nxënësit. Rreziqet e mundshme të keqpërdorimit të tyre mund të shmangen nëse merren parasysh parimet dhe sugjerimet e përfshira në kapitullin udhëzues të Vëllimit të tretë të këtij botimi, në mënyrë të veçantë, kapitulli për kurrikulën, pedagogjinë, vlerësimin dhe qasjen mbarë shkollore. Përdoruesit e Kuadrit rekomandohen të konsultohen me këta kapituj përpara se të fillojnë të përdorin treguesit.

Përfundime

Si kemi vënë në dukje më parë, modeli i kompetencës në këtë vëllim, ofron një përshkrim të hollësishëm të kompetencave që duhet të zotërohen nga nxënësit për t'u bërë qytetarë të efektshëm dhe aktivë dhe për të jetuar në paqe së bashku me të tjerët, si të barabartë në shoqëri demokratike të ndryshme nga pikëpamja kulturore. Treguesit sigurojnë një mjet për konkretizimin e kompetencave për t'u përdorur nga edukatorët për planifikimin e kurrikulës, për mësimdhënie, për të mësuarit dhe vlerësimin.

Shpresojmë që modeli i kompetencës dhe treguesit do të jenë të dobishëm për vendimmarrjet dhe planifikimin në fushën e arsimit dhe do të ndihmojnë në përdorimin e sistemeve arsimore për të përgatitur nxënësit për jetën si qytetarë kompetent nga ana demokratike dhe ndërkulturore.

Po kështu, ne shpresojmë që Kuadri do t'u japë sistemeve arsimore mundësinë të fuqizojnë nxënësit si agjentë shoqërorë të pavarur, të aftë të zgjedhin dhe të kërkojnë përmbushjen e synimeve të tyre në jetë, brenda Kuadrit të siguruar nga institucionet demokratike dhe respekti për të drejtat e njeriut. Disa prej kompetencave të model lidhen në mënyrë të veçantë me këtë qëllim.

Për shembull, nëse nxënësit zhvillojnë një qëndrimin e të qenit të hapur ndaj kulturave, besimeve, botëkuptimeve dhe praktikave të tjera, ata do të kenë vullnetin për të eksploruar dhe shqyrtuar këndvështrimet e tjera dhe mënyrat e jetesës që shkojnë përtej atyre tradicionale dhe horizonteve të tyre. Nëse fitojnë aftësitë e të mësuarit të pavarur, ata do të jenë në gjëndje të mësojnë në mënyrë të pavarur për këndvështrimet e reja dhe mënyrat e jetesës dhe nuk do të jenë të varur vetëm nga informacionet e ofruara nga të tjerët në mjedisin e tyre të afërt. Nëse ata fitojnë aftësitë e të menduarit analitik dhe kritik, ata do të jenë në gjëndje të shqyrtojnë holësisht këndvështrimet alternative, mënyrat e jetesës si dhe informacionin dhe idetë

e reja dhe do të jenë të aftë të formojnë gjykimet e tyre vlerësuese për t'i pranuar apo jo ato. Në mënyrë të ngjashme, nëse të rinjtë mësojnë të vlerësojnë dinjitetin njerëzor dhe të drejtat e njeriut, larminë kulturore dhe demokracinë, atëherë këto vlera do të përdoren si bazë për të gjitha zgjedhjet dhe veprimet e tyre dhe ata do të kenë edhe vullnetin që të ndjekin një mënyrë jetese që respekton dinjitetin dhe të drejtat e njeriut të njerëzve të tjerë dhe parimet e demokracisë.

Me pak fjalë, pajisja e nxënësve me kompetencat e konkretizuara nga Kuadri, përbën një hap të rëndësishëm që duhet të ndërmerret për t'u dhënë atyre mundësinë të zgjedhin dhe të ndjekin synimet e tyre në jetë në kontekstin e respektit për të drejtat e njeriut dhe proceset demokratike. Pajisja e tyre me këto kompetenca përmes sistemeve arsimore, duke ndërmarrë edhe veprimet për të trajtuar disavantazhet dhe pabarazitë strukturore, është thelbësore për të siguruar shëndetin e ardhshëm të shoqërive tona demokratike të larmishme nga ana kulturore dhe të fuqizojmë dhe të zhvillojmë të gjithë të rinjtë që jetojnë në to.

Fjalori i termave kryesore

Lista e termave në rend alfabetik

Aftësi
Arsim formal
Arsim informal
Arsim jo formal
Demokraci
Dialogu ndërkulturor
Edukimi për qytetari demokratike(EQD)
Efektshmëria vetjake
Edukimi për të drejtat e njeriut (HRE)
Empati
Etnocentrizëm
Këndvështrime të shumta
Kompetenca
Kompetenca ndërkulturore
Kulturë
Kulturë demokratike
Mendësi qytetare
Njohuri
Përgjegjësi
Prirje
Qëndrim
Qytetar
Qytetari
Respekt
Rezultat të mësuari
Shumëgjuhësia
Të kuptuarit kritik
Tolerancë
Tolerancë ndaj paqartësisë
Tregues
Vlera

Lista e termave sipas kategorive

Terma që lidhen me përmbajtjen	Terma teknikë
Qytetar	Qëndrim
Qytetari	Kompetencë
Mendësi qytetare	Të kuptuarit kritik
Kulturë	Tregues
Demokraci	Prirje
Kulturë demokratike	Arsim formal
Edukimi për qytetari demokratike (EQD)	Arsim informal Njohuri
Empati	Rezultat të mësuarit
Etnocentrizëm	Arsimi jo formal
Edukimi për të drejtat e njeriut (EDNJ)	Aftësi
Kompetenca ndërkulturore	Vlera
Dialog ndërkulturor	
Këndvështrime të shumta	
Shumëgjdhësia	
Respekt	
Përgjegjësi	
Efektshmëria vetjake	
Toleranca	
Toleranca ndaj paqartësisë	

Fjalor

Qëndrim

Qëndrimi është një orientim i përgjithshëm mendor i individit ndaj dikujt ose diçkaje ([p.sh.](#) një person, një grup, një institucion, një çështje, një ngjarje, një simbol). Qëndrimet, zakonisht përbëhen nga katër përbërës: një besim ose opinion për një objekt të qëndrimt, një emocion ose ndjenjë ndaj një objekti, një vlerësim (pozitiv ose negativ) të një objekti dhe një prirje për t'u sjellë në një mënyrë të caktuar ndaj një objekti.

Qëndrimet ndryshojnë nga fuqia, [d.m.th.](#) nga qëndrueshmëria dhe ndikimi në sjellje. Dallohen qëndrimet e hapura dhe të nënkuptuara. Qëndrimet e hapura mund të perceptohen dhe të kontrollohen me vetëdije dhe mund të shprehen

me gojë. Qëndrimet e nënkuptuara nuk mund të ndeshen ose të kontrollohen me vetëdije dhe shprehen përmes sjelljeve të nënkuptuara të tilla si shfaqjet e fytyrës, gjuha e trupit dhe kohën e reagimit. Ndryshimet ndaj qëndrimeve të hapura mund të mos pasqyrohen në ndryshime përkatëse në qëndrime të nënkuptuara. Është e mundshme që të mbahen dy ose më shumë qëndrime të ndryshme ndaj të njëjtin objekt në raste të ndryshme, të mbahen qëndrime të papërcaktuara dhe shfaqen ndjenja dhe vlerësime kontradiktore për qëndrimet e hapura dhe të nënkuptuara në lidhje me të njëjtin objekt.

Qytetar

Termi “qytetar” ka dy kuptime të ndryshme:

- ▶ dikush që ka statusin ligjor objektiv të qytetarisë të një shteti që përcaktohet nga ligjet dhe rregullimet ligjore të këtij shteti; ky status zakonisht regjistrohet nga fakti që personi ka apo jo një pasaportë të këtij shteti
- ▶ çdo individ që ndikohet nga vendimmarrja politike ose civile e një komuniteti dhe është në gjendje të përfshihet në proceset politike përmes një mjeti ose një tjetër. Jo të gjithë ata që janë qytetarë në këtë kuptim të gjerë janë edhe qytetarë ligjorisht. Pë shembull, brezi i parë i migrantëve mund të mos kenë qytetari ligjore të vendit ku jetojnë. Megjithatë edhe nëse ata nuk janë në gjendje të votojnë në zgjedhjet kombëtare, ata janë në gjendje të marrin pjesë në proceset civile dhe politike përmes mjeteve të tjera të larmishme, duke përfshirë organizatat komunitare, anëtarësimin në sindikata dhe në bashkime politike dhe anëtarësim në grupe presioni (p.sh. organizata antiracist, të të drejtave të njeriut ose mjedisore).

Në kontekstin e Kuadrit, termi “qytetar” përdoret për të treguar të gjithë individët që ndikohen nga vendimmarrjet demokratike dhe që mund të përfshihen në proceset dhe institucionet demokratike (në vend që të tregohen vetëm ata që bartin qytetarinë ligjore të një shteti të caktuar).

Qytetaria

Termi “qytetari” ka dy kuptime të ndryshme:

- ▶ Statusi ligjor i një personi në lidhje me një shtet (që provohet me një pasaportë);
- ▶ Ushtrimi i të drejtave dhe përgjegjësisive të një qytetari në një shoqëri demokratike (pjesëmarrëse).

Një person mund të jetë një qytetar i një shteti pa qenë i përfshirë në çështje publike ndërsa një person që nuk është një qytetar (në statusin ligjor) mund të demonstrojë qytetarinë aktive përmes përfshirjes së tij në veprimtari të ndryshme qytetare.

Në kontekstin e Kuadrit, termi “qytetari” nënkupton përfshirjen aktive të qytetarëve në proceset dhe institucionet demokratike, duke ushtruar të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre.

Mendësia qytetare

Mendësia qytetare është një qëndrim ndaj njerëzve të tjerë, përtej familjes dhe miqve. Ajo nënkupton ndjenjën e përkatësisë në një grup ose komunitet, vetëdijen për njerëzit e tjerë në grup, vetëdijen për pasojat që kanë veprimet e tij tek këta njerëz, solidaritetin me anëtarët e tjerë të grupit, ndjenjën e detyrimit qytetar ndaj grupit. Grupet ose komunitetet në lidhje me të cilët mund të shprehet mendësia qytetare, duke përfshirë njerëzit që jetojnë në një zonë të veçantë gjeografike (si një lagje, një qytet, një vend, një grup vendesh si Europa ose Afrika ose edhe vetë bota, kur bëhet fjalë për "komunitetin global") grupet etnike, grupe besimi, grupe argëtimi ose çdo lloj tjetër grupi shoqëror ose kulturor ndaj të cilit një individ ndjen se bën pjesë. Çdo individ bën pjesë në grupe të shumta dhe qëndrimi i mendësisë qytetare mund të drejtohet ndaj çdonjërit prej tyre.

Shoqëritë demokratike kanë nevojë për njerëz të orientuar nga komuniteti dhe interesohen për mirëqenien e tij. Interesi dhe besimi i ndërsjellë, së bashku me qëllimet e përbashkëta dhe larminë e burimeve të çon në përkushtim dhe përfshirje. Kur njerëzit besojnë se kanë diçka përtej interesit të tyre individual të çastit, ata përfshihen në jetën shoqërore. Mendësia qytetare në shoqërinë demokratike bashkëkohore ndryshon nga detyrimi qytetar i imponuar nga regjimet totalitare (njerëzit me mendje qytetare mendojnë dhe veprojnë mbi bazën e bindjeve dhe vendimeve të tyre të vërteta) ose shqetësimi për të mirën e përbashkët në shoqëritë kolektiviste (njerëzit me mendje qytetare nuk heqin dorë nga interesi i tyre vetjak për interesin e komunitetit, por veprojnë së bashku me individët e tjerë për të trajtuar intereset e përbashkëta dhe të përgjithshme).

Kompetenca

Kompetenca është zotësia për të mobilizuar dhe përdorur vlerat, qëndrimet, aftësitë, njohuritë dhe/ose të kuptuarit për të qenë në gjendje t'u përgjigjen si duhet dhe me efektivitet kërkesave, sfidave dhe mundësive që paraqiten në një kontekst të caktuar. Kjo nënkupton përzgjedhjen, aktivizimin, bashkërendimin dhe organizimin e vlerave, e qëndrimeve, e njohurive, e të kuptuarit dhe e aftësive dhe zbatimin e tyre përmes sjelljeve të përshtatshme për këto situata. Përveç këtij përdorimi global dhe tërësor të termit "kompetencë", termi "kompetenca" (në shumës) përdoret në Kuadër për të treguar burimet e veçanta individuale ([d.m.th.](#) vlerat, qëndrimet, aftësitë, njohuritë e veçanta dhe të kuptuarit) që mobilizohen dhe zbatohen për të prodhuar sjelljen kompetente.

Të kuptuarit kritik

Të kuptuarit kritik lidhet me kapjen e plotë dhe tërësore të kuptimeve dhe përfshin një mënyrë të caktuar të lidhjes me njohuritë. Ai kërkon reflektim për njohuritë, analizën kritike të përmbajtjes dhe të burimeve të saj, duke krahasuar këndvështrimet e ndryshme për të njëjtën temë, duke lidhur njohuritë e fituara rishtazi me njohuritë paraprake të fituara nga burime të ndryshme, duke e vendosur dijen në një kontekst të caktuar shoqëror dhe kulturor, duke i dhënë karakter relativ kuptimit të saj dhe duke vlerësuar idetë dhe qëndrimet e ndryshme të bazuara në një larmi argumentesh. Në këtë këndvështrim, të kuptuarit kritik përfshin reflektimin aktiv dhe vlerësimin

kritik të asaj që kuptohet dhe interpretohet (ndryshe nga interpretimi automatik, i zakonshëm dhe jo reflektues). Të kuptuarit kritik demonstron përmes zotësisë jo vetëm për të riprodhuar njohuritë, por edhe për ta zbatuar atë në një kontekst të ri dhe në mënyrë krijuese.

Kultura

Kultura është një grup tiparësh dalluese shpirtërore, materiale, intelektuale dhe emocionale ose një grup shoqëror që përfshin jo vetëm artin dhe letërsinë, por edhe stilet e jetesës, mënyrat e të jetuarit së bashku, sistemet e vlerave, traditat dhe besimet. Një dallim mund të bëhet ndërmjet materiale (prodhimet fizike si ushqimi, veshjet, strehimim, të mirat, mjetet dhe produktet artistike etj.), shoqërore (gjuha, feja, ligjet, strehimi, straktuarave të familjes, modeleve të punës, folklori, ikonat kulturore etj.) dhe subjektive (njohuritë e përbashkëta besimet, kujtimet, ifentitetet, qëndrimet, vlerat dhe praktikave), aspektet e kulturës. Ky grup i burimeve kulturore është i shpërndarë tek grupet sociale me çdo anëtar të grupit, duke përshtatur dhe përdorur vetëm një nëngrup të burimeve kulturore, mundësisht të pranishëm tek ta. Kjo shpjegon larminë brenda, çdo grupi kulturor dhe mund të çojë në rezultate të kundërshtuara ose të turbullta të grupeve.

Në këtë këndvështrim, çdo grup shoqëror mund të ketë një kulturë dhe të gjitha kulturat janë dinamike dhe në ndryshim të pandërprerë. Përkatësitë kulturore janë të rrjedhshme dhe dinamike, duke pasur, në të njëjtën kohë edhe një dimension subjektiv.

Demokracia

Demokracia është qeverisja nga ose në emër të popullit ku një ndër tiparet themelore të qeverisjes është përgjegjësia ndaj pikëpamjeve të shumicës. Pushteti suprem, në një demokraci i besohet popullit dhe ushtrohet drejtpërdrejt prej tyre (demokracia e drejtpërdrejtë) ose nga agjentët e tyre të zgjedhur në një sistem të lirë zgjedhor (demokracia e përfaqësuar).

Shtyllat e demokracisë janë:

- ▶ Sovraniteti i popullit
- ▶ Qeverisja e bazuar në pëlqimin e të qeverisurve
- ▶ Sundimi i shumicës
- ▶ Të drejtat e pakicës
- ▶ Sigurimi i të drejtave bazë të njeriut
- ▶ Zgjedhje të lira dhe të ndershme
- ▶ Barazia përpara ligjit
- ▶ Proces i ndershëm ligjor
- ▶ Kufizimet kushtetuese ndaj qeverisë
- ▶ Pluralizmi shoqëror, ekonomik dhe politik, duke përfshirë njohjen e organizatave të pavarura të shoqërisë civile
- ▶ Vlerat e bashkëpunimit, të konkurrimit të ndershëm dhe të kompromisit

Standardet e sotme demokratike shkojnë përtej demokracisë klasike përfaqësuese, ku roli kryesor i qytetarëve është t'u delegojnë përfaqësuesve të tyre, me anë të votës, përgjegjësinë për përpunimin dhe zbatimin e politikave publike. Standardet e sotme marrin formën e demokracisë pjesëmarrëse, ku institucionet publike përputhen me parimet e qeverisjes së mirë dhe qytetarët kanë fuqinë ligjore të përfshihen në të gjitha fazat e ciklit të politikës publike.

Kultura demokratike

Demokracia është më shumë se shuma e institucioneve të saj. Një demokraci e shëndetshme varet gjerësisht në zhvillimin e kulturës qytetare demokratike.

Termi "kulturë demokratike" thekson faktin që ndërsa demokracia nuk mund të ekzistojë pa institucionet dhe ligjet demokratike dhe institucione e ligje të tilla nuk mund të funksionojnë pa u bazuar në një kulturë demokratike, domethënë në vlera, qëndrime dhe praktika demokratike të pranuar nga qytetarët dhe institucionet. Ndër të tjera, këto përfshijnë përkushtimin ndaj shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njerëzve, përkushtimin ndaj sferës publike, bindjen që konfliktet duhet të zgjidhen paqësisht, pranimin e respektit për larminë, vullnetin për të shprehur opinionin vetjak, vullnetin për të dëgjuar opinionet e të tjerëve, përkushtimin ndaj vendimeve të marra nga shumica, përkushtimin për të mbrojtur pakicat dhe të drejtat e tyre dhe vullnetin për t'u përfshirë në dialog përmes dasive kulturore. Ai përfshin shqetësimin për mirëqenien e qëndrueshme të qenieve njerëzore, si dhe të mjedisit ku jetojmë.

Treguesi

Një tregues është pohimi që përshkruan një sjellje të vëzhgueshme dhe të matshme të një nxënësi i cili demonstroi arritjen e një niveli të caktuar të zotësisë në lidhje me një kompetencë të caktuar. Treguesit janë formuluar në mënyrë pohuese dhe janë të pavarur nga njëri-tjetri.

Prirjet

Një prirje është një organizimin i brendshëm i vazhdueshëm i faktorëve psikologjikë që shprehet në një prirje të qëndrueshme për të shfaqur një model të veçantë të menduarit, ndjesie ose sjelljeje në kuadrin e rrethanave të shumta të mungesës së detyrimit të jashtëm ose të shpërblimeve të jashtme. Prirjet duhet të dallohen nga aftësitë. Për shembull, njerëzit mund të jenë në gjëndje të prodhojnë argumente për një çështje të caktuar që bien ndesh me prirjet e tyre vetjake, kur u kërkohet një gjë e tillë (ata e kanë zotësinë), por ata në përgjithësi priren të mos veprojnë në këtë mënyrë (u mungon prirja). Po kështu, njerëzit mund të kenë aftësitë, njohuritë dhe të kuptuarit që kërkohen për t'u përfshirë në një lloj sjelljeje, por u mungon prirja për t'i përdorur ato. Në këtë kuptim, një prirje është grupi i parapëlqimeve dhe i synimeve dhe i grupit të aftësive që i japi mundësinë këtij grupi të realizohet në një mënyrë të caktuar. Prirjet përjashtohen nga Kuadri, sepse ato nënkuptohen në përcaktimin e kompetencave që qëndrojnë në themel të të Kuadrit, pra të kompetencës si mobilizim dhe të zbatimit të kompetencës përmes sjelljes. Nëse kompetencat nuk mobilizohen dhe nuk zbatohen (nëse mungojnë prirjet për t'i shndërruar ato në sjellje), atëherë një individ nuk mund të gjykohet për të qenit kompetent. Me

fjalë të tjera, prirja për t'i përdorur kompetencat në sjellje është thelbësore për vetë nocionin e kompetencës. Nuk ka kompetencë pa prirje.

Edukimi për qytetari demokratike (EQD)

Edukimi për qytetari demokratike është edukim, trajnim, rritje e vetedijes, informacion, praktik dhe veprimtari të cilat, përmes pajisjes së nxënësve me njohuri, aftësi dhe të kuptuarit dhe përmes zhvillimit të qëndrimeve të tyre, synojnë t'i fuqizojnë ata të ushtrojnë dhe të mbrojnë të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre demokratike në shoqëri, të vlerësojnë larminë dhe të luajnë rol aktiv në jetën demokratike, për të nxitur, zhvilluar dhe mbrojtur demokracinë dhe shtetin e së drejtës. Meqë qytetaria demokratike nuk kufizohet në statusin ligjor dhe në të drejtën e votës të qytetarëve, ky status kërkon që edukimi për qytetari demokratike të përfshijë të gjitha aspektet e jetës në shoqërinë demokratike dhe për këtë arsye ai lidhet me tema të tilla si zhvillimi i qëndrueshëm, pjesëmarrja e njerëzve me paaftësi në shoqëri, çështja gjinore, parandalimi i terrorizmit dhe me shumë të tjera.

Empatia

Empatia është grupi i aftësive të këkuara për të kuptuar dhe për t'u lidhur me mendimet, besimet dhe ndjenjat e njerëzve të tjerë dhe të shohësh botën në këndvështrimin e tyre. Empatia përshin zotësinë për t'u distancuar nga kuadri psikologjik vetjak i referimit (për t'u larguar nga këndvështrimi vetjak) dhe zotësia që në mënyrë imagjinare, të kapësh dhe të kuptosh kuadrin psikologjik të referimit dhe këndvështrimin e një personi tjetër. Kjo aftësi është themelore për të përfytyruar përkatësitë kulturore, botëkuptimet, besimet, interesat, emocionet, dëshirat dhe nevojat e njerëzve të tjerë.

Në modelin KKD-së, empatia trajtohet si aftësi, megjithëse në jetën e përditshme ose në diskutimet shkencore ekzistojnë edhe kuptime të tjera (për shembull, në lidhje me "infektimin" emocional, ku një person "kap" dhe bën të tija emocionet e një personi tjetër. Dallohen tri forma të ndryshme të empatisë:

- ▶ Identifikimi në këndvështrimin njohës – zotësia për të kapur dhe për të kuptuar perceptimet, mendimet dhe besimet e njerëzve të tjerë.
- ▶ Identifikimi në këndvështrimin afektiv – zotësia për të kapur dhe për të kuptuar emocionet, ndjenjat dhe nevojat e njerëzve të tjerë.
- ▶ Simpatinë, që shpesh herë quhet empatia e dhembshurisë ose "shqetësimi empatik" – zotësia për të përjetuar ndjenjën e dhembshurisë dhe të shqetësimit për njerëzit e tjerë, duke u bazuar në kuptimin e gjendjes, të kushteve, të situatës materiale ose të rrethanave

Etnocentrizmi

Etnocentrizmi është këndvështrimi për gjërat që vendos në qendër të gjithçkaje kulturën e vet parësore, ndërkohë që të tjerat përshkallëzohen dhe renditen në lidhje me të. Etnocentrizmi trajtohet edhe si një paragjykim i shprehur me anë të idesë se mënyrat e të menduarit të grupit ku bën pjesë janë superior ndaj të tjerave. Dallohen tri forma të etnocentrizmit:

- ▶ mohues: paaftësia ose kundërshtimi për të kuptuar në këndvështrimin njohës, ndryshimet kulturore, të cilat të çojnë në vëzhgime injorante ose naive për kulturat e tjera.
- ▶ mbrojtës: pranimi i larmisë kulturore duke e shoqëruar me një vlerësim negativ të atyre që janë të ndryshme nga kultura vetjake dhe duke u bazuar në qëndrimin sa më i madh ndryshimi, aq më negativ është edhe vlerësimi, i karakterizuar nga dualiteti i të menduarit “ne dhe ata”.
- ▶ minimizimi i të ndryshmes: njohja dhe pranimi i sipërfaqshëm i larmisë kulturore, i shoqëruar me idenë që të gjitha qeniet njerëzore janë në thelb të njëjta, duke vendosur theksin në ngjashmërinë ndërmjet njerëzve dhe të përbashkëtat që kanë vlerat bazë, por duke i përcaktuar bazat e të përbashkëtatave në këndvështrimin etnocentrist (të gjithë, në thelb, janë si “ne”)

Arsimi formal

Arsimi formal është sistemi i strukturuar i arsimit dhe i trajnimit që përfshin arsimin parashkollor deri tek ai universitar. Si rregull, ai përfshin institucionet e arsimit të përgjithshëm ose profesional që përfundojnë me certifikimin përkatës.

Edukimi për të drejtat e njeriut (EDNJ)

Edukimi i të drejtave të njeriut është edukimi, trajnimi, rritja e vetëdijes, informacioni, praktika dhe veprimtaritë që synojnë, përmes pajisjes së nxënësve me njohuri, aftësi dhe të kuptuarit dhe përmes zhvillimit të qëndrimeve dhe të sjelljeve të tyre, synojnë t’i fuqizojnë nxënësit për të kontribuar për ndërtimin dhe mbrojtjen e kulturës së përgjithshme të të drejtave të njeriut në shoqëri, për nxitjen, zhvillimin dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore. Edukimi i të drejtave të njeriut përfshin tri dimensione;

- ▶ të mësuarit për të drejtat e njeriut, njohuritë për të drejtat e njeriut, çfarë janë dhe si ruhen dhe mbrohen;
- ▶ të mësuarit përmes të drejtave të njeriut, duke pranuar që konteksti dhe pedagogjia e të mësuarit të të drejtave të njeriut duhet të jetë në përputhje me vlerat e të drejtave të njeriut (p.sh. pjesëmarrja, liria e mendimit dhe e shprehjes) dhe që procesi i të mësuarit në edukimin për të drejtat e njeriut ka të njëjtën rëndësi me përmbajtjen që mësohet.
- ▶ të mësuarit për të drejtat e njeriut, përmes zhvillimit të aftësive, të qëndrimeve dhe të vlerave që nxënësit të zbatojnë vlerat e të drejtave të njeriut në jetën e tyre dhe të ndërmarrin veprime, vetëm ose me të tjerët për zhvillimin dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut.

Arsimi informal

Arsimi informal është procesi që zhvillohet gjatë gjithë jetës, ku çdo individ fiton qëndrime, vlera, aftësi dhe njohuri nga ndikime dhe burime arsimore në mjedin ku jeton dhe vepron dhe nga përvoja e jetës së përditshme (familje, moshatarë, fqinj, takime, bibliotekë, mas media, media online, puna, loja etj.)

Kompetenca ndërkulturore

Kompetenca ndërkulturore është zotësia për të mobilizuar dhe për të përdorur në mënyrë të përshtatshme dhe me efektivitet burimet e duhura psikologjike, për t'iu përgjigjur kërkesave, sfidave dhe mundësive që paraqiten në situata ndërkulturore. Në mënyrë të veçantë, ajo përfshin harmonizimin e vlerave, qëndrimeve, aftësive, njohurive dhe të kuptuarit kritik të zbatuar përmes veprimeve që i japin mundësi individit:

- ▶ të kuptojë dhe të respektojë njerëzit që perceptohen me përkatësi kulturore të ndryshme nga të vetat;
- ▶ të përgjigjet në mënyrën e përshtatshme, me efektivitet dhe me respekt në ndërveprimet dhe komunikimin me këta njerëz;
- ▶ të vendosë marrëdhënie pozitive dhe konstruktive me njerëz të tillë.

“Respekti” nënkupton qëndrimin, të çmuarit dhe të vlerësuarit pozitiv të tjetrit; “i përshtatshëm” nënkupton që të gjithë pjesëmarrësit në një situatë pranojnë njëllor ndërveprimin që ndodh në kuadrin e normave të pritshme kulturore; “i efektshëm” do të thotë që të gjithë personat e përfshirë janë në gjendje të arrijnë, të paktën pjesërisht, objektivat e tyre në këtë ndërveprim.

Dialogu ndërkulturor

Dialogu ndërkulturor është shkëmbimi i hapur i pikëpamjeve në bazë të mirëkuptimit dhe respektit të ndërsjellë ndërmjet individëve ose grupeve që e shohin veten si pjesë të përkatësive të ndryshme kulturore. Kjo kërkon lirinë dhe zotësinë për të shprehur vetveten si dhe vullnetin për të dëgjuar pikëpamjet e të tjerëve. Dialogu ndërkulturor rrit përfshirjen konstruktive ndërmjet dasive kulturore, ul intolerancën, paragjykimin dhe stereotipizimin dhe ndihmon në integrimin politik, shoqëror, kulturor dhe ekonomik dhe në kohëzimin e shoqërive të larmishme nga pikëpamja kulturore. Ai rrit dhe edukon barazinë, dinjitetin njerëzor dhe ndjenjën e qëllimit të përbashkët. Ai synon të zhvillojë të kuptuarit e thellë të botëkuptimeve dhe të praktikave të larmishme, të rrisë bashkëpunimin dhe pjesëmarrjen (ose lirinë për të bërë zgjedhje), të mundësojë zhvillimin dhe shndërrimet vetjake dhe të zhvillojë respektin për tjetrin.

Dialogu ndërkulturor është një process i vështirë. Kjo vështirësi rritet në rastet kur pjesëmarrësit e shohin njëri-tjetrin si përfaqësues të kulturave me të cilat kanë qenë në marrëdhënie konfliktuale (p.sh. si pasojë e një konflikti të armatosur në të kaluarën ose aktual) ose kur një pjesëmarrës beson se grupi i vet kulturor ka përjetuar vuajtje të rëndësishme (p.sh. diskriminim të hapur, shfrytëzim material ose genocid) nga grupi tjetër në të cilin ata mendojnë se bën pjesë dialoguesi i tyre. Në rrethana të tilla, dialogu ndërkulturor mund të jetë shumë i vështirë dhe kërkon nivel të lartë të kompetencës ndërkulturore, ndjeshmëri të lartë emocionale dhe shoqërore, durim dhe guxim.

Njohuritë

Njohuritë përbëhen nga bloku i strukturuar dhe i ndërllidhur i informacionit që zotëron një individ, i cili është i lidhur ngushtë me nocionin e të kuptuarit. Në arsim,

njohuritë vlerësohen si pjesë thelbësore e kurrikulës. Shpesh herë kjo quhet edhe përmbajtja e kurrikulës dhe përfshin elementet thelbësore të grumbulluar nga njerëzimi në ecurinë e tij kohore dhe të cilën shkolla mendohet t'i kalojë brezave të rinj për të ecur përpara në rrugën e të kuptuarit të botës dhe të përparimit të shoqërisë njerëzore.

Rezultatet e pritshme të të mësuarit

Rezultati i pritshëm i të mësuarit është pohimi i asaj që pritet të dihet, të kuptohet dhe të demonstrohet nga nxënësi në përfundim të një procesi të mësuarit.

Këndvështrimi i shumëfishtë

Këndvështrimi i shumëanshëm është analiza dhe paraqitja e situatave, e ngjarjeve, e praktikave, e dokumenteve, e paraqitjeve të medias, e shoqërive dhe kulturave duke marrë parasysh pikëpamjet e shumëfishta që ekzistojnë përveç asaj vetjake. Këndvështrimi i shumëfishtë nënkupton:

- ▶ pranimin e idesë që çdo individ, duke përfshirë edhe veten bart këndvështrime të pjesshme dhe të njëanshme të cilat përcaktohen nga prejardhjet kulturore, arsimore, historitë personale, personaliteti dhe proceset njohëse dhe afektive;
- ▶ pranimin e idesë se këndvështrimet e njerëzve të tjerë mund të jenë të vlefshme sa edhe ato vetjake kur shikohen nga këndvështrimet e tyre kulturore dhe personale.
- ▶ vullnetin dhe zotësinë për të përshtatur pikëpamjet psikologjike të njerëzve të tjerë në përpjekjen për të para botën me sytë e tyre (aftësia e përqaimit të këndvështrimit të tjetrit, si një aspekt i empatisë).

Arsimi jo formal

Arsimi jo formal është çdo program edukativ që synon t'i shërbejë përmirësimit të disa aftësive dhe kompetencave, jashtë mjedisit formal arsimor.

Shumëgjuhësia

Shumëgjuhësia është mundësia e një individi për të përdorur disa gjuhë, në mënyrë të hapur dhe produktive, pavarësisht nga niveli i zotërimit të secilës gjuhë.

Respekti

Respekti është një qëndrim ndaj dikujt ose diçkaje (p.sh. një personi, një besimi, një simbol, një parim, një praktikë) ku objekti i këtij qëndrimi gjykohet të ketë një farë rëndësie ose vlerë që garanton mendim pozitiv dhe vlerësim. Respekti mund të marrë forma të ndryshme, në varësi të natyrës së objektit që respektohet (respekti për rregullat e një shkolle/institucioni në raport me respektin ndaj mençurisë së një të moshuari ose respektin për natyrën).

Një lloj respekti që është veçanërisht i rëndësishëm në kontekstin e një kulture të demokracisë është respekti për njerëzit që mendohet se kanë përkatësi kulturore ose besime, opinione a praktika të ndryshme nga të vetat. Ky respekt nuk kërkon

pranimin, përshtatjen me/ose ndryshimin në atë që respektohet. Ai është një qëndrim që përfshin vlerësimin pozitiv të tjetrit dhe të ndryshimeve që ai ka në raport me ne, ndërkohë që pranon ndryshimet që ekzistojnë. Një qëndrim respekti është i nevojshëm për të lehtësuar ndërveprimin demokratik dhe dialogun ndërkulturor me njerëzit e tjerë. Megjithatë, duhet të mbahen parasysh edhe kufizimet që duhet të vendosen për respektin. Për shembull, nuk duhet të ketë respekt për përmbajtjet e besimeve dhe të opinioneve ose të mënyrës së jetesës dhe praktikave të cilat minojnë ose shkelin dinjitetin, të drejtat e njeriut dhe liritë e të tjerëve

Në këtë kuptim, respekti përfshin:

- ▶ Mendimin pozitiv dhe vlerësimin për dikë ose diçka duke u bazuar në gjykimin se ata kanë rëndësi dhe vlerë të brendshme.
- ▶ Mendimin pozitiv dhe vlerësimin për njerëzit e tjerë si qenie të barabarta njerëzore, pavarësisht nga përkatësia e tyre e veçantë kulturore, besimet, opinionet, mënyrat ose praktikat e jetesës.
- ▶ Mendimin pozitiv dhe vlerësimin për besimet, opinionet, mënyrat ose praktikat të njerëzve të tjerë për sa kohë këto nuk minojnë ose shkelin dinjitetin, të drejtat e njeriut dhe liritë e të tjerëve.

Përgjegjësia

Përgjegjësia është qëndrimi ndaj veprimeve vetjake. Ajo nënkupton reflektimin ndaj veprimeve personale, formimit të synimeve për mënyrën e përshtatshme moralisht të të vepruarit, të kryerjes së vetëdijshme të veprimeve dhe të ndjenjës së përgjegjësisë për rezultatet e tyre.

Përgjegjësia shfaqet kur një person ka një detyrim moral për të vepruar në një mënyrë të caktuar dhe meriton të vlerësohet ose të qortohet për kryerjen e veprimit ose për dështimin në kryerjen e tij në mënyrën e kërkuar. Përgjegjësia mund të kërkojë guxim për sa kohë që zgjedhja e një qëndrimi parimor mund të kërkojë të veprosh vetë, të ndërmarrësh veprime që janë kundër normave të një komuniteti ose të sfidosh një vendim kolektiv që gjykohet i gabuar. Kështu, disa herë mund të lindin kundërshti ndërmjet mendësisë qytetare (të kuptuar si solidaritet me njerëzit e tjerë dhe besnikëri ndaj tyre) dhe përgjegjësisë morale. Qëndrimi i përgjegjësisë për veprimet vetjake kërkon marrjen e vendimeve për veprimet që duhet të ndërmerren (të cilat në disa raste mund të mos merren), në varësi të rrethanave.

Të qenit i efektshëm

Të qenit i efektshëm është qëndrimi ndaj vetes. Ai nënkupton besimin pozitiv në zotësinë për të ndërmarrë veprime të cilat kërkojnë arritjen e synimeve të veçanta. Ky besim zakonisht përfshin edhe besimin tjetër se një individ mund të kuptojë atë që kërkohet për të marrë vendimet e përshtatshme, mund të zgjedhë metodën për kryerjen e detyrës, mund të lundrojë me sukses nëpër pengesa, mund të ndikojë në atë që ndodh dhe të sjellë një ndryshim në botë.

Në këtë mënyrë, të qenit i efektshëm lidhet me ndjenjën e vetëbesimit në zotësinë individuale. Vetëvlerësimi i ulët mund të frenojë sjelljen demokratike dhe ndërkulturore edhe kur personi është i zoti, ndërkohë që, në praktikë, shkalla e lartë e

efektshmërisë mund të çojë në dështim dhe zhgënjim. Një qëndrim ideal, do të ishte harmonizimi i një niveli relativisht të lartë të efektshmërisë me një nivel praktikisht të lartë të aftësive, që i nxit individët të përballen me sfidat dhe u jep atyre mundësinë të ndër marrin veprime për çështjet që i shqetësojnë.

Të qenit i efektshëm përfshin edhe një ndjenjë besimi për përfshirjen demokratike dhe për ndërmarrjen e veprimeve që gjykohen të domosdoshme për të arritur synimet demokratike (duke përfshirë sfidën dhe mbajtjen parasysh individët me pushtet dhe autoritet në rastet kur vendimet ose veprimet gjykohen të pandershme dhe të padrejta) dhe një ndjenjë besimi për t'u përfshirë në dialog ndërkulturor me ata që mendohen se kanë përkatësi kulturore të ndryshme nga të vetat.

Aftësitë

Në kontekstin e Kuadrit, një aftësi është zotësia për të kryer modele të menduarit ose sjelljeje komplekse dhe të organizuara mirë, në mënyrë të përshtatur për të arritur një qëllim ose synim të caktuar

Toleranca

Toleranca mund të trajtohet si një dukuri shoqërore ose si një qëndrim individual. Dallohen tre interpretime të mundshme të tolerancës si qëndrimi i një individi:

- ▶ si e kundërta e intolerancës, që nënkupton pranimin dhe të qenit i hapur, pa detyruar të tjerët të pranojnë pikëpamjen ose praktikën tënde;
- ▶ si një qëndrim superioriteti, i lidhur me etimologjinë latine; tolerance si pranim i diçkaje që nuk e pëlqejmë ose edhe e urrejmë. Shpesh herë ky interpretim shoqërohet me foljen toleroj, e cila nënkupton në marrëdhënie të pabarabartë ndërmjet atij që toleron dhe atij që tolerohet;
- ▶ si një ide e vlefshme në trajtimin e çështjes së pajtimit në nivel individual besimin në vlerën dhe dinjitetin e barabartë të të gjitha qenieve njerëzore në një situatë ku vlerat, besimet ose praktikat vendosen në kushtet e një mosmarrëveshjeje të fortë ndërmjet tyre.

Pikëpamja e tretë nënkupton edhe nevojën e pranisë së tre kushteve për të siguruar tolerancën:

- ▶ parakushti: një situatë ndryshimi ose konflikti me një person tjetër;
- ▶ procedura: një angazhim për të shmangur çdo lloj dhune, duke kërkuar për rrugë paqësore për të zgjidhur mosmarrëveshjet ose për të pranuar konfliktin.
- ▶ motivimi: vendimi për të kërkuar një zgjidhje paqësore ose për të pranuar mosmarrëveshjen, e cila mbështetet në vlerësimin e të drejtave dhe të dinjitetit të njerëzve të tjerë.

Ka raste kur nuk duhet të jemi tolerantë. Për shembull, ne nuk duhet të tolerojmë racizmin. Qasja e tretë më sipër, e bazuar në respektin për dinjitetin e të gjitha qenieve njerëzore dhe për barazinë themelore të të drejtave të njeriut mishërohet në përcaktimet që Kuadri i kushton respektit.

Toleranca ndaj paqartësisë

Toleranca ndaj paqartësisë është një **qëndrim ndaj objekteve, ngjarjeve** dhe situatave të cilat perceptohen të paqarta dhe janë objekt i konflikteve të shumëfishta ose të interpretimeve të papajtueshme. Njerëzit me shkallë të lartë tolerance ndaj paqartësisë vlerësojnë këto lloje objektesh, ngjarjesh dhe situatat në mënyrë positive dhe i trajtojnë ato në mënyrë konstruktive. Njerëzit që janë pak tolerant ndaj paqartësisë zgjedhin një këndvështrim të vetëm për situatat dhe çështjet e paqarta, përqafojnë një qëndrim të mbyllur ndaj situatave dhe çështjeve të panjohura dhe përdorin kategori fikse dhe të pandryshueshme për të menduar për botën.

Vlerat

Vlera është një besim për një synim të dëshiruar që motivon veprimin dhe shërben si parim drejtues në jetë në situata të ndryshme. Vlerat kanë cilësinë e një norme fikse për çfarë duhet bërë ose duhet menduar. Vlerat ofrojnë standarde ose kritiere: për vlerësimin e veprimeve tona dhe të tjerëve; për justifikimin e opinionëve, qëndrimeve dhe sjelljeve; për të përzgjedhur alternativën e duhur; për të planifikuar sjelljen dhe për t'u përpjekur të ndikojmë tek të tjerët; dhe për ta paraqitur veten tek të tjerët. Vlerat lidhen me emocionet. Kur aktivizohen ato shkrihen me ndjenjat. Ato ofrojnë edhe strukturat përreth të cilave organizohen qëndrimet. Ato ndikojnë në qëndrimet dhe duke vlerësuar vlerat e njerëzve, ato ndihmojnë të parashikohen edhe qëndrimet dhe sjelljet e tyre. Njerëzit i organizojnë vlerat e tyre në hierarki, duke u nisur nga rëndësia e tyre relative dhe nga rëndësia relative e vlerave, shpeshherë ndryshon në kohë, gjatë jetës së njeriut. Në nivelin e psikologjisë individuale, vlerat janë perfaqësime shoqërore ose besime morale të brendësuar, të cilave njerëzit u drejtohen si justifikime të veprimeve të tyre. Megjithatë, vlerat nuk janë thjesht traktate individuale por marrëveshje shoqërore për çfarë është e drejtë, e mirë ose që duhet të vlerësohet. Ato janë kode ose parime të përgjithshme që drejtojnë veprimet, pa qenë vetë veprime ose një listë e veçantë detyrash për t'u përmbushur në kohën e duhur. Vlerat qëndrojnë në themel të ndëshkimeve për disa nga sjelljet e zgjedhura dhe të shpërblimit për disa të tjera. Një sistem vlerash paraqet çfarë pritet dhe shpresohet, çfarë kërkohet dhe çfarë është e ndaluar.

Lexime të mëtejshme

Audigier F. (2000), *Basic concepts and core competencies for education for democratic citizenship*, Council of Europe, Strasbourg, available at www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Curriculum/SEEPDFs/audigier.pdf, accessed 14 December 2017.

Ayton-Shenker D. (1995), *The challenge of human rights and cultural diversity*, United Nations Department of Public Information, DPI/1627/HR, New York.

Bandura A. (1994), "Self-efficacy", in Ramachaudran V. S. (ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4), Academic Press, New York.

Bandura A. (1997), *Self-efficacy: the exercise of control*, W. H. Freeman, New York. Barrett M. (ed.) (2013), *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Barrett M. and Zani B. (eds) (2015), *Political and civic engagement: multidisciplinary perspectives*, Routledge, London.

Barrett M. et al. (2014), *Developing intercultural competence through education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi3.pdf, accessed 14 December 2017.

Beacco J.-C. et al. (2010), *Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2010_ForumGeneva/GuideEPI2010_EN.pdf, accessed 14 December 2017.

Bertelsmann Foundation (2003), *Civic-mindedness: participation in modern society*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh.

Boix Mansilla V. and Jackson A. (2011), *Educating for global competence: preparing our youth to engage the world*, Asia Society, New York, available at <http://asia-society.org/files/book-globalcompetence.pdf>, accessed 14 December 2017.

Brady D., Verba S. and Schlozman K. L. (1995), "Beyond SES: a resource model of political participation", *American Political Science Review* Vol. 89, No. 2, pp. 271-94.

Brander P. et al. (2012), *Compass: manual for human rights education with young people*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/en/web/compass, accessed 14 December 2017.

Brander P. et al. (2016), *Education pack "All different – all equal": ideas, resources, methods and activities for non-formal intercultural education with young people and adults* (3rd edn), Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Brett P., Mompoin-Gaillard P. and Salema M. H. (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/16802f726a>, accessed 14 December 2017.

Byram M. (1997), *Teaching and assessing intercultural communicative competence*, Multilingual Matters, Clevedon.

Byram M. et al. (2009), *Autobiography of intercultural encounters*, Council of Europe Publishing Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/autobiography/, accessed 14 December 2017.

Byram M. et al. (eds) (2017), *From principles to practice in education for intercultural citizenship*, Multilingual Matters, Clevedon.

Campaign for the Civic Mission of Schools (CCMS) (2011), *Guardian of democracy: the civic mission of schools*, CCMS, Silver Spring, MD, available at <http://civicmission.s3.amazonaws.com/118/f0/5/171/1/Guardian-of-Democracy-report.pdf>, accessed 14 December 2017.

Cantle T. (2012), *Interculturalism: the new era of cohesion and diversity*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Chiu C.-Y. and Hong Y.-Y. (2006), *Social psychology of culture*, Psychology Press, New York.
Coste D. and Cavalli M. (2015), *Education, mobility, otherness: the mediation functions of schools*, Language Policy Unit, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/Linguistic/Source/LE_texts_Source/LE%202015/Education-Mobility-Otherness_en.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (1950), *European Convention on Human Rights*, European Court of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, available at www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2001), *Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment* (CEFR), Cambridge University Press, Cambridge, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2007), *Recommendation CM/Rec(2007)6 of the Committee of Ministers to member states on the public responsibility for higher education and research*, Strasbourg: Committee of Ministers, Council of Europe, available at https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5dae, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2008), *White Paper on intercultural dialogue "Living together as equals in dignity"*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2010), *Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*, Recommendation CM/Rec(2010)7 and explanatory memorandum, Council of Europe, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/16803034e3>, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2011), *Living together: combining diversity and freedom in 21st century Europe, Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/highereducation/2011/KYIV%20WEBSITE/Report%20on%20diversity.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2012), *Recommendation CM/Rec(2012)13 of the Committee of Ministers to member states on ensuring quality education*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CMRec2012-13_quality_EN.doc, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2014), *Recommendation CM/Rec(2014)5 of the Committee of Ministers to member states on the importance of competences in the language(s) of schooling for equity and quality in education and for educational success*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CM-Recom-LangScol-2014_EN.doc, accessed 14 December 2017.

Davis M. H. (1994), *Empathy: a social psychological approach*, Westview Press, Boulder, CO. Dearth D. K. (ed.) (2009), *The SAGE handbook of intercultural competence*, Sage, Thousand Oaks, CA.

Dillon R. S. (2014), "Respect", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at <http://plato.stanford.edu/entries/respect/>, accessed 14 December 2017.

Donnelly J. (2013), *Universal human rights in theory and practice* (3rd edn), Cornell University Press, Ithaca, NY.

Eisenberg N. (2003), "Prosocial behavior, empathy, and sympathy", in Bornstein M. et al. (eds) (2003), *Well-being: positive development across the life course*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.

Eshleman A. (2014), "Moral responsibility", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/>, accessed 14 December 2017.

Feldmann E., Henschel T. R. and Ulrich S. (2000), *Tolerance: basis for democratic interaction*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh.

Flowers N. et al. (2009), *Compasito: manual on human rights education for children* (2nd edn), Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.eyeb.coe.int/compasito/pdf/Compasito%20EN.pdf, accessed 14 December 2017.

Furnham A. and Marks J. (2013), "Tolerance of ambiguity: a review of the recent literature", *Psychology* Vol. 4, No. 9, pp. 717-28.

Hogg M. A. and Vaughan G. M. (2014), *Social psychology* (7th edn), Pearson, Harlow. Hua C. W. and Wan K. E. (2011), *Civic mindedness: components, correlates and implications for the public service*, Civil Service College, Singapore.

Jackson R. (2014), *Signposts: policy and practice for teaching about religions and non-religious world views in intercultural education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/16806cd2f5>, accessed 14 December 2017.

Katz L. G. (1993), *Dispositions: definitions and implications for early childhood practice*, ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education, University of Illinois, Champaign, IL.

Kennedy D., Hyland A. and Ryan N. (2007), "Writing and using learning outcomes: a practical guide", in Froment E. et al. (eds), *EUA Bologna handbook – Making Bologna work*, Article C 3.4-1, Raabe Verlag, Berlin.

Klein M. (1995), "Responsibility", in Honderich T. (ed.), *The Oxford companion to philosophy*, Oxford University Press, Oxford.

Knauth T. (2010), *Tolerance – A key concept for dealing with cultural and religious diversity in education*, The European Wergeland Centre Statement Series, Oslo.

Moore T. (2013), "Critical thinking: seven definitions in search of a concept", *Studies in Higher Education* Vol. 38, No. 4, pp. 506-22.

National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement (NTF) (2012), *A crucible moment: college learning and democracy's future*, Association of American Colleges and Universities, Washington, DC, available at www.aacu.org/sites/default/files/files/Crucible_508F.pdf, accessed 14 December 2017.

North B. (2000), *The development of a common framework scale of language proficiency*, Peter Lang, New York.

North B. and Schneider G. (1998), "Scaling descriptors for language proficiency scales", *Language Testing* Vol. 15, No. 2, pp. 217-63.

North-South Centre of the Council of Europe (2010), *Global education guidelines: a handbook for educators to understand and implement global education*, North-South Centre of the Council of Europe, Lisbon, available at www.coe.int/t/dg4/nscentre/ge/GE-Guidelines/GEguidelines-web.pdf, accessed 14 December 2017.

Oakes P. J., Haslam S. A. and Turner J. C. (1994), *Stereotyping and social reality*, Blackwell, Oxford.

OSCE/ODIHR (2012), *Guidelines on human rights education for secondary school systems*, OSCE, Warsaw, available at www.osce.org/odihr/93969, accessed 14 December 2017.

Osler A. and Starkey H. (2010), *Teachers and human rights education*, Institute of Education Press, London.

Pettigrew T. F. and Tropp L. R. (2006), "A meta-analytic test of intergroup contact theory", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 90, No. 5, pp. 751-83.

Reber A. S. (1985), *The Penguin dictionary of psychology*, Penguin, Harmondsworth.

Risager K. (2007), *Language and culture pedagogy: from a national to a transnational paradigm*, Multilingual Matters, Clevedon.

Rychen D. S. and Salganik L. H. (eds) (2003), *Key competences for a successful life and a well-functioning society*, Hogrefe and Huber, Gottingen.

Schwartz S. H. (1992), "Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries", in Zanna M. (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* Vol. 25, pp. 1-65), Academic Press, New York.

Schwartz S. H. (2006), "Les valeurs de base de la personne: théorie, mesures et applications" [Basic human values: theory, measurement and applications], *Revue française de sociologie* Vol. 42, 249-88.

Sherrod L. R., Torney-Purta J. and Flanagan C. A. (eds) (2010), *Handbook of research on civic engagement in youth*, John Wiley and Sons, Hoboken, N.J.

Stradling R. (2003), *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Tibbitts F. (2015), *Curriculum development and review for democratic citizenship and human rights education*, UNESCO, Council of Europe, OSCE/ODIHR and Organization of American States, Paris, Strasbourg, Warsaw and Washington, DC, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002343/234386e.pdf>, accessed 14 December 2017.

UNESCO (2013), *Intercultural competences: conceptual and operational framework*, UNESCO, Paris, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002197/219768e.pdf>, accessed 14 December 2017.

UNESCO (2014), *Global citizenship education: preparing learners for the challenges of the 21st century*, UNESCO, Paris, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002277/227729E.pdf>, accessed 14 December 2017.

United Nations (1948), *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations General Assembly, New York, available at www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/, accessed 14 December 2017.

United Nations (2015), *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*, available at www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf, accessed 14 December 2017.

Verba S., Schlozman K. L. and Brady H. E. (1995), *Voice and equality: civic volunteerism in American politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Sales agents for publications of the Council of Europe Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 04 35
Fax: + 32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Fax: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: + 1 613 745 2665
Fax: + 1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: + 420 2 424 59 204
Fax: + 420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 60 00
Fax: + 45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 121 4430
Fax: + 358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
<http://book.coe.int>

Librairie Kléber
1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: + 33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kléber@coe.int
<http://www.librairie-kléber.com>

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 218 8100
Fax: + 47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obtroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 86 00
Fax: + 48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
E-mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 739 0971
Fax: + 7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: + 41 22 366 51 77
Fax: + 41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 600 5522
Fax: + 44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

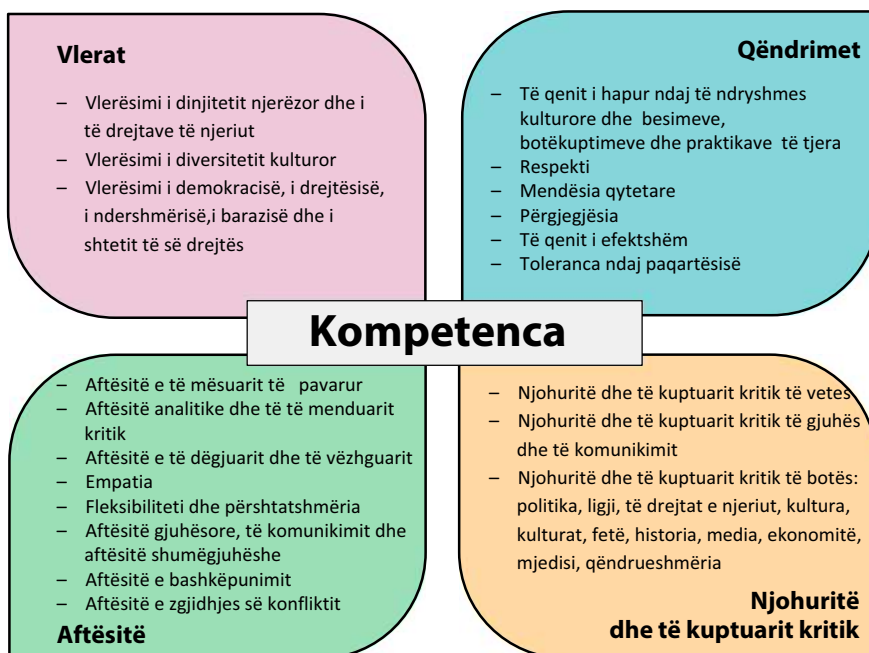
Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: + 1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

Modeli i Kompetencave për Kulturë Demokratike

Këshilli i Evropës nxit, zhvillon dhe mbron të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shtetin e së drejtës. Këto parime kanë qenë gurët e themelit të shoqërive evropiane dhe të sistemeve politike për dekada të tëra, të cilat duhet të ruhen, të ushqehen veçanërisht në kohët e krizave ekonomike dhe politike.

Sot, shumica e njerëve pranojnë që demokraci do të thotë një formë e qeverisjes nga ose në emër të popullit dhe ajo nuk mund të veprojë pa institucionet që sigurojnë zgjedhje të rregullta, të lira dhe të ndershme, sundimin e shumicës dhe përgjegjshmërinë e qeverisë. Megjithatë, këto institucione mund të funksionojnë vetëm nëse qytetarët janë aktivë dhe të përkushtuar ndaj vlerave dhe qëndrimeve demokratike. Arsimi luan rol qëndror në këtë drejtim dhe ky Kuadër Reference mbështet sistemet arsimore në fushën e mësimdhënies, të të mësuarit dhe të vlerësimit të kompetencave për kulturë demokratike dhe siguron koherencën e qasjeve të përdorura.

Ky vëllim i parë përmban modelin e kompetencave për kulturë demokratike që u miratua njëzëri nga ministrat Evropianë të arsimit në konferencën e mbajtur në prill të vitit 2016, në Bruksel. Ai ofron edhe tablonë në të cilën u zhvillua Kuadri, ofron disa udhëzime për përdorimin e tij, na njeh me rolin e treguesve që përfshihen në vëllimin e dytë dhe përfundon me një fjalor të termave kryesorë. Udhëzime të mëtejshme për zbatimin e Kuadrit të Referencës jepen në Vëllimin e tretë.

www.coe.int

Këshilli i Evropës është organizata drejtuese e Kontinentit në fushën e të drejtave të njeriut. Ai përbëhet nga 47 shtete anëtare, 28 prej të cilave janë anëtarë të Bashkimit Evropian. Të gjitha shtetet anëtare të Këshillit të Evropës kanë firmosur Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, një traktat që synon të mbrojë të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shtetin e së drejtës. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut mbikëqyr zbatimin e konventës në shtetet anëtare.

**Vëllimi 1 i setit prej tri vëllimeve.
Nuk shiten të ndarë.**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE